

Наталія Салига

"Історія дошкільної педагогіки"

Навчально-методичний посібник

**Івано-Франківськ
"НАІР"
2014**

УДК
ББК

Друкується за рішенням Вченої ради Педагогічного інституту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника" (протокол №5 від 27.02.2014 р.)

Салига Н.

Історія дошкільної педагогіки:[навчально-методичний посібник до курсу]/Наталія Салига. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. – 120 с.

Навчально-методичний посібник ставить за мету допомогти студентам у засвоєнні основних ідей розвитку дошкільної педагогічної думки з давніх часів і до наших днів. Посібник містить короткий огляд лекційного матеріалу, плани практичних занять, завдання для самостійної роботи, перелік програмових вимог та додатки. У кінці посібника наводиться список рекомендованої літератури та перелік першоджерел класиків світової та вітчизняної педагогіки, які є обов'язковими для опрацювання. Видання адресоване студентам денної та заочної форми навчання спеціальності 7.02.03002 –«Дошкільна освіта»

Рецензенти:

М.М.Чепіль –доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка .....

О.В.Джус – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ім.Б.Ступарика ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені В.Стефаника"

Вступ

Історія дошкільної педагогіки як навчальна дисципліна посідає важливе місце в системі підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкової школи. Її вивчення сприяє формуванню професійно-педагогічного світогляду, цілісної системи знань про найважливіші педагогічні концепції минулого, процеси, явища, факти.

Ознайомлення із шляхами розвитку теорії і практики дошкільного виховання в умовах різних суспільно-економічних формацій сприяє виробленню правильного ставлення до педагогічної спадщини, дозволяє критично використовувати досвід минулого в сучасних умовах, дає можливість простежити генезис багатьох педагогічних проблем і явищ, допомагає забезпечити оволодіння кращими здобутками зарубіжної та української педагогіки, уміннями їх творчо застосовувати у практичній і науковій діяльності, розкривати свій творчий потенціал.

Матеріали, що включені до навчального-методичного посібника, охоплюють розвиток педагогічної думки як в країнах Західної Європи, так і в Україні в різні історичні періоди. Народна педагогіка української нації, яка теж відбивається в курсі, постає важливим джерелом мудрості попередніх поколінь.

Передові педагоги минулого зробили значний внесок у теорію і практику дошкільного виховання та освіти, проте чимало праць було незаслужено забуто. Навчальний курс з історії дошкільної педагогіки за напрямом підготовки "Дошкільна освіта" висвітлює найбільш істотні явища минулого й сучасності, містить не використаний раніше матеріал, що сприяє розкриттю основних закономірностей дошкільної педагогіки, засвоєння яких дасть змогу студентам у майбутньому самостійно поглибити свої знання.

До навчально-методичного посібника увійшли матеріали про тих педагогів, в діяльності яких найповніше відбилися найхарактерніші для того чи іншого періоду педагогічні ідеї і які здійснили найбільший вплив на розвиток педагогічної теорії та практики. В умовах сьогодення нового прочитання потребує творча спадщина багатьох зарубіжних і вітчизняних педагогів, передусім без ідеологічних нашарувань та упередженості. Це стосується перш за все творчого доробку Д.Дьюї, С.Френе, М.Монтессорі, Г.Сковороди, К.Ушинського, Т.Шевченка, І.Франка, С.Русової, Г.Ващенко, А.Макаренка, В.Сухомлинського та ін.

Викладання дисципліни "Історія дошкільної педагогіки" здійснюється шляхом читання лекцій, проведення семінарських занять, самостійної роботи студентів. Самостійна робота студента – це пізнавальна, організаційна і методично спланована діяльність, яка здійснюється без прямої допомоги викладача, але з конкретно передбачувальним результатом. У процесі самостійної роботи студенти не тільки вивчають праці видатних педагогів минулого і сучасності, наукову літературу, а також виконують творчі завдання, курсові і дипломні роботи, ведуть науково-дослідну роботу з використанням інформаційних технологій.

При розробці семінарських занять особливу увагу приділено формуванню пізнавальної активності студентів, прищепленню зацікавленості історико-педагогічною проблематикою, формуванню вмінь та навичок порівнювати та роз'яснювати взаємозв'язки між педагогічними явищами та фактами. Творчі завдання, що супроводжують всі семінарські заняття, спрямовані на активне втручання студента в індивідуальну та групову пошукову роботу.

Навчальним планом визначено загальний обсяг 108 годин, який планується на вивчення курсу. Близько 56 % навчального часу відводиться на самостійну роботу студентів (СРС) денної форми навчання та 74% – заочної.

Контроль рівня знань студентів щодо засвоєння ними тем з навчальної дисципліни "Історія дошкільної педагогіки" здійснюється на підставі таких методів як: метод усного контролю – здійснюється шляхом індивідуального і фронтального опитування студентів; метод письмового контролю – здійснюється за допомогою самостійних робіт; метод тестового контролю – виконання спеціальних тестових завдань та ін.

У ході роботи над посібником були використані матеріали авторитетних джерел з історії зарубіжної та української педагогіки наступних авторів: О.Дубасенюк, М. Константинова, М.Левківського, О.Любара, О.Піскунова, М.Стельмаховича, О. Сухомлинської, Д.Федоренка, М. Ярмаченка та ін.

1. Загальна характеристика навчального курсу "Історія дошкільної педагогіки"

1.1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки (шифр і назва)	Нормативна	
	Напрямок підготовки <u>7.02030302 спеціаліст</u> (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): дошкільна освіта	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин - 104		1-й	1-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 4	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <u>спеціаліст</u>	Лекції	
		32 год.	24 год.
		Практичні, семінарські	
		16 год.	4 год.
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		60 год.	80 год.
Вид контролю: екзамен			

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 44/56 (%)

для заочної форми навчання – 26/74%

1.2. Мета і завдання навчальної дисципліни

Предметом історії дошкільної педагогіки є становлення і розвиток дошкільного виховання, школи, освіти, педагогічної думки в контексті історичних етапів розвитку суспільства, розуміння яких дасть змогу студентам у майбутньому самостійно поглиблювати свої знання.

Метою курсу є розкрити скарби виховної мудрості рідного та інших народів; з'ясувати головні етапи розвитку виховання, школи і педагогічної думки в різні історичні періоди (від найдавніших часів і до наших днів); родинного виховання, української національної педагогіки; сформувати у студентів духовність, національний характер, загальнолюдські моральні якості, залучити студентів до творчого дослідництва, сформувати в них прагнення підвищувати свою педагогічну майстерність.

Основні завдання курсу:

- ознайомити студентів з тенденціями та закономірностями розвитку дошкільної педагогіки в історичній динаміці та в широкому європейському і світовому контексті;
- сформувати у студентів цілісну систему поглядів на історію зарубіжної та вітчизняної педагогічної думки, освіти та виховання;
- забезпечити опанування студентами історико-педагогічної спадщини свого народу та усвідомлення значущості дошкільного виховання у розвитку суспільства;
- навчити майбутніх педагогів застосовувати набуті знання у практичній діяльності;
- сприяти використанню студентами пошукової діяльності, розвитку їхнього творчого потенціалу та формуванню професійного педагогічного світогляду.
  - навчити студентів оперувати педагогічними категоріями й розуміти їх генезис;
  - виховувати у студентів почуття пошани до педагогічної спадщини свого й інших народів, усвідомлення значущості педагогіки в розвитку суспільства, ролі обраної професії і власного професіоналізму у вихованні підростаючого покоління відповідно до сучасних вимог розвитку України.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні **знати:**

- понятійний апарат і теоретико-методологічні основи історії дошкільної педагогіки як наукової дисципліни;
- головні етапи розвитку зарубіжної та вітчизняної педагогіки в різні історичні періоди;
- основні історичні віхи становлення української етнопедагогіки;
- історію навчально-виховних закладів усіх рівнів;
- творчий доробок визначних зарубіжних та українських вчених у царині дошкільної педагогіки;
- історію розвитку національної дошкільної освіти в Галичині.

Вміти:

- аналізувати здобутки світової та вітчизняної педагогіки, застосовувати їх в національному дошкільному закладі;
- аналізувати історико-педагогічну літературу з метою осмислення різних історико-методологічних підходів;

- здійснювати науково-пошукову діяльність, розвивати свій творчий потенціал;
- розкривати як спільні закономірності, так і специфічні ознаки, притаманні розвиткові освіти, вихованню та педагогіці різних народів світу.

1.3. Структура залікових кредитів навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		о	л	п	ла б	ін д		с.р .	о	л	п	ла б
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Теоретичний змістовий модуль 1. Становлення та розвиток дошкільного виховання у західноєвропейських країнах</i>												
Тема 1. Предмет та завдання курсу "Історія дошкільної педагогіки". Виховання в умовах первіснообщинного ладу.	6	2	2			2	8	2				6
Тема 2. Виховання та розвиток педагогічної думки в рабовласницькому суспільстві.	6	2				4	8	2				6
Тема 3. Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху Середньовіччя.	6	2				4	6					6
Тема 4. Погляди Я.А. Коменського на виховання дітей дошкільного віку.	6	2	2			2	8	2	2			4
Тема 5. Педагогічні думки про дошкільне виховання у спадщині педагогів Західної Європи XVII-XVIII ст.	6	2	2			2	6	2				4
Тема 6. Суспільне дошкільне виховання дітей в педагогічній думці Західної Європи у XIX ст.	6	2	2			2	8	2				6
Тема 7 Зарубіжні педагогічні концепції дошкільної освіти XX ст.	6	2				4	8	2				6
Разом за змістовим модулем 1	42	14	8			20	52	12	2			38
<i>Теоретичний змістовий модуль 2. Розвиток суспільного дошкільного виховання на українських землях</i>												
Тема 1. Народна педагогіка як джерело і основа наукової дошкільної педагогіки.	6	2				4	8	2				6
Тема 2. Виховання, навчання та педагогічна думка на українських землях у дохристиянський період і в княжу добу.	8	2	2			4	8	2				6
Тема 3. Освіта України в епоху національного Відродження	8	2				6	6	2				4
Тема 4. Українська освіта та педагогіка наприкінці XVIII — середини XIX ст.	8	2				6	6	2				4
Тема 5. Педагогічна думка, освіта, становлення суспільного дошкільного виховання в Україні в	8	2	2			4	6	2				4

кінці XIX-поч.XX ст.												
Тема 6. Педагогічна думка, освіта, становлення суспільного дошкільного виховання в Галичині в кінці XIX-30-х рр.XX ст.	6	2				4	6	2				4
Тема 7. Розвиток педагогічної науки та освіти в Україні у міжвоєнний період. Педагогічна система А.С.Макаренка	6	2	2			2	6					4
Тема 8. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського.	8	2				6	6					6
Тема 9. Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти незалежної України та їх порівняння із зарубіжними.	8	2	2			4	6		2			4
Разом за змістовим модулем 2	66	18	8			40	56	12	2			42
Усього годин	108	32	16			60	108	24	4			80

Практичний змістовий компонент 1

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	<i>Тема №1:</i> Предмет, завдання, методологічні основи курсу "Історія дошкільної педагогіки". Освіта, виховання і розвиток педагогічної думки в умовах первісного та рабовласницького суспільства.	2
2.		
3.	Тема №2: Педагогічна система Яна-Амоса Коменського (1592-1670)	2
4.	Тема №3: Розвиток педагогічної думки європейських країн в XVII-XVIII ст. Педагогічна спадщина Джона Локка (1632-1704) і Ж.-Ж.Руссо (1712-1827)	2
	Тема №4: Теорія та практика виховання дітей дошкільного віку в педагогічній системі Марії Монтесорі (1870-1952)	2
	<i>Практичний змістовий компонент 2</i>	2
1.	Тема №1. Виховання, навчання і педагогічна думка в Київській Україні-Русі та у період розвитку феодалізму (до XVII століття)	2
2.	Тема №2: Освітня діяльність і літературно-педагогічна спадщина С.Русової та Г.Ващенко в контексті сучасності.	2
3.	Тема №3. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина А.Макаренка та В.Сухомлинського в контексті сучасності	2
4.	Тема №4: Побудова національного дошкільного виховання, освіти та педагогічної науки незалежної суверенної України	
	Разом:	16

2. Розділи та теми занять

Розділ 1. Становлення та розвиток дошкільного виховання у західноєвропейських країнах

Теоретичний змістовий модуль 1.

Тема 1. Предмет та завдання курсу "Історія дошкільної педагогіки". Виховання в умовах первіснообщинного ладу.

План

1. Значення, предмет, завдання та структура навчального курсу "Історія дошкільної педагогіки".
2. Джерела історії дошкільної педагогіки.
3. Основні теорії походження виховання.
4. Особливості виховання на різних етапах розвитку первісного суспільства.

1. Значення, предмет, завдання та структура навчального курсу "Історія дошкільної педагогіки".

Історія дошкільної педагогіки – це наука, яка вивчає ретроспективне становлення та розвиток освітніх і виховних систем від найдавніших часів і до сьогодення. Засвоєння цінних надбань минулого як зарубіжної, так і української дошкільної педагогіки, має неабияке значення для відродження найкращих освітянських традицій, підготовки педагогічних кадрів та виховання молоді.

Предметом історії дошкільної педагогіки є вивчення історичних закономірностей розвитку освіти, виховання, навчально-виховних закладів різного типу та педагогічної думки в різні історичні періоди.

Основні завдання історії дошкільної педагогіки як науки: сформувані у студентів систему знань про світовий історико-педагогічний процес та про місце української педагогіки в ньому; ознайомити із сучасними формами виховання і педагогічними течіями через їх історичний аспект; розкрити кращі здобутки педагогічної мудрості українського й інших народів та виробити вміння застосовувати їх у своїй майбутній професійній діяльності; сформувані самостійне історико-педагогічне мислення (навчити бачити і розуміти закономірності розвитку педагогічних категорій); формувати критичне ставлення до педагогічної спадщини минулого; оволодіти методами ретроспективного аналізу історико-педагогічних явищ і фактів; розширити професійний світогляд, збагатити духовну культуру майбутніх педагогів.

2. Джерела історії дошкільної педагогіки.

За своєю природою та способом донесення інформації джерела історії дошкільної педагогіки поділяються на прямі і непрямі (див. табл.1).

<i>Класифікація</i>	<i>Прямі</i>	<i>Непрямі</i>
Предметні	Залишки засобів праці. Твори образотворчого мистецтва.	
Письмові	Твори видатних педагогів. Архівні матеріали. Педагогічна преса.	Праці з історії, історії літератури, історії культури, мемуари, художньо-педагогічна література.
Етнографічні	Культура і побут. Етногенез. Розселення та культурно-побутові зв'язки.	
Лінгвістичні	Походження і розвиток основних педагогічних понять.	Розвиток мови.
Усні	Педагогічний фольклор (казки, байки, легенди, пісні, приказки).	
Кіно-, фоно-, фотоматеріали	Документальне кіно, хроніка, відео- та аудіозаписи.	Художні кінофільми.

Комплексне використання цих джерел дає змогу давати достовірну, об'єктивну оцінку різноманітним фактам і явищам, що мали місце в історії дошкільної педагогіки.

3. Основні теорії походження виховання.

Існує ряд теорій походження виховання. Представники біологізаторської теорії (Г.Спенсер, Ш.Летурно) вважають, що виховання успадковане людьми з тваринного світу. Із позицій психологічної теорії (П. Монро) в основі виховання лежить несвідоме інстинктивне прагнення дітей активно наслідувати дії старших. Релігійна концепція (К. Шмідт) в основу кладе твердження, що Бог, створивши людину, наділив її особливим даром – умінням виховувати. Представники трудової теорії (Ф. Енгельс, Л. Морган) стверджують, що поштовхом до виникнення виховання в людському суспільстві було виробництво найпростіших знарядь праці.

4. Особливості виховання на різних етапах розвитку первісного суспільства.

Існування первісного ладу вимірюється сотнями тисяч років. У своєму розвитку він пройшов кілька періодів: первісне стадо, родова община, розшарування первісного ладу. Виховання підростаючого покоління на кожному його етапі мало свої особливості. Єдиною виховною інституцією виступала ціла община. Виховання було суспільним, спільним і однаковим для всіх. Існували лише вікові та статеві відмінності у вихованні дітей. Функція вихователя поступово закріплювалася за групою людей старшого віку, які були носіями і хранителями колективного досвіду. Виховання здійснювалося шляхом прямого включення дітей у конкретні види трудової діяльності дорослих і мало практичний характер.

Вершиною первіснообщинної культури виступила поява писемності у вигляді піктографічного письма. Піктографічне письмо – це спосіб передачі інформації за допомогою спеціальних малюнків. До найперших в історії людства організаційних форм виховання належать: дитячі ігри, традиції, звичаї, ритуали, обряди, ритуалізовані обряди, усна творчість первісних людей. Особливе значення надавалося дотриманню встановлених заборон — табу.

Епоха розшарування первісного ладу характеризується поступовим встановленням патріархальних суспільних стосунків і моногамної сім'ї, становим і майновим розшаруванням суспільства. Виховання у цей час починає складатися як особлива суспільна функція і набирає деяких організованих форм. Разом із первісним колективом ще одним виховним інститутом поступово стає сім'я. На зміну єдиному, колективному і рівному для всіх поступово приходить станово-сімейне виховання, яке диференціюється для кожного стану згідно його ідеалів. Поступово втрачаються безпосередні зв'язки між дитиною і суспільством. Виховання все більше втрачає свій природовідповідний і ненасильницький характер.

Література

Основна [2;7;13;15;18;23;28]

Додаткова[5; 29]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Обґрунтуйте, який з підходів щодо виникнення виховання є абсолютно ненауковим?
2. Зробіть порівняльний аналіз основних теорій походження виховання. Яка з них, на вашу думку, є науковою? Аргументуйте відповідь.
3. Охарактеризуйте джерельну базу історії дошкільної педагогіки.
4. Наведіть конкретні приклади, які стосуються прямих та непрямих джерел історії дошкільної педагогіки.
5. Назвіть основні причини, що зумовили виникнення виховання як соціального явища. Яка з них є провідною і чому?
6. Наведіть докази прямої зумовленості виховання умовами матеріального та духовного життя спільноти за часів первісного суспільства.
7. Які чинники впливали на мету, зміст, засоби виховання дітей у первіснообщинному суспільстві?
8. В чому Ви вбачаєте адаптованість системи первісного виховання до потреб життя?
9. Що собою представляли піктограми та ідеограми?
10. Як називались перші в історії людства навчальні заклади?
11. Що було причиною виникнення сім'ї та сімейного виховання?
12. Які чинники впливали на мету, зміст, засоби виховання дітей у первіснообщинному суспільстві?
13. Зробіть порівняльний аналіз виховання в епоху матріархату і патріархату.

Тема 2. Виховання та розвиток педагогічної думки в рабовласницькому суспільстві.

План

1. Виховання та навчальна практика у країнах Стародавнього Сходу.
2. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції.
3. Зародження дошкільної педагогічної теорії у філософських вченнях древньогрецьких мислителів.

4. Виховання, школа і педагогічна думка у Стародавньому Римі. Педагогічні ідеї М.Ф.Квінтіліана.

1. Виховання та навчальна практика у країнах Стародавнього Сходу.

У древньосхідних країнах (Китай, Індія, Єгипет) виховання підростаючого покоління вже чітко виділяється як самостійна соціальна функція суспільства. Найголовнішою його ознакою у цей період була поява шкіл, створення різних систем письма (шумерське, єгипетське, китайське і т. д.). У цих школах передавали уміння відправляти релігійні культи, а також повідомляли наукові відомості з математики, астрономії, географії і медицини. У II тис. до н. е. виникають перші навчальні заклади у Китаї, з'являються літописи на бамбукових і дерев'яних дощечках. У I ст. китайці навчилися виготовляти папір. Крім державних існували також приватні школи. Основу навчання складали "шість мистецтв": стрільба з лука, управління конем, музика, письмо, арифметика, етикет. Вивченню письма і рахунку не надавали такого особливого значення як всім іншим дисциплінам.

У II тисячол. до н. е. виникли школи в Індії. Вже у III ст. до н. е. тут існували два алфавіти – кхароштхі та брахмі. Останній є джерелом всіх пізніших індійських алфавітів. Матеріалом для письма в Індії служило пальмове листя. У різні періоди у древньоіндійських школах вивчалися: граматики, література, математика, історія, медицина, етика, танці, музика, філософія, красномовство.

2. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції.

У Стародавній Греції найбільш оригінальними системами виховання були спартанська (Спарта – головне місто Лаконії) і афінська (Афіни – головне місто Аттики). Спільні риси афінської і спартанської виховних систем: призначалися тільки для заможного повноправного населення; зневажливе ставлення до фізичної праці і до людей праці (неповноправного населення та рабів).

Виховання у Спарті мало яскраво виражений військово-фізичний характер. Його головним завданням виступала підготовка мужнього, фізично загартованого, здорового і витривалого воїна – захисника земельної аристократії. Виховання було державним і строго нею контрольованим. Контроль держави над вихованням починався з перших днів життя дитини: новонароджених оглядали у спеціальному місці, що називалося лесха. Тільки здорові діти поверталися батькам. До 7 років здійснювалося сімейне виховання. З 7 і до 18 років хлопчики перебували у спеціальних закладах інтернатного типу – агелах, а в проміжок часу від 18 до 20 років переходили у групу ефебів ("ефебія" – молода людина, молодість) і несли гарнізонну військову службу. Після військової служби юнаки ставали повноправними громадянами Спарты. Громадянське повноліття наступало у 30 років.

3. Зародження дошкільної педагогічної теорії у філософських вченнях древньогрецьких мислителів.

У Стародавній Греції зародилися перші в історії педагогіки педагогічні теорії. Вони ще не виділяються окремо, а знаходять своє місце у філософських вченнях грецьких та римських філософів.

Демокріт (460-370 рр. до н.е.). – представник матеріалістичного напрямку у древньогрецькій філософії. Вважав, що зовнішні впливи (виховання) відіграють провідну роль у розвитку людини. До найголовніших впливів такого роду відносив: навчання, позитивний приклад дорослих та вправи. Він одним із перших вказав на важливу роль праці у вихованні і навчанні дітей та необхідність узгоджувати виховання з природою дитини.

Сократ (469-399 рр. до н. е.) стояв на філософських позиціях про неможливість для людського розуму пізнання світу та речей. На його думку, людина може пізнати тільки саму себе ("Пізнай самого себе"). Сократ користувався виключно усним методом викладу свого вчення. Учительську місію мислитель вважав важливішою за обов'язки батьків. Він запропонував свою схему учительської діяльності – сократичний метод (евристичну бесіду). Для сократової бесіди характерні дві специфічні риси: – "сократова індукція" – система навідних запитань, відповідаючи на котрі співбесідник поступово сам переконується у неправильності раніше висловлених ним суджень.

Платон (427-347 рр. до н. е.) займався педагогічною діяльністю в Афінах. У своїх творах ("Держава" і "Закони") змалював проект ідеальної держави, виступав за поєднання афінської і спартанської систем виховання: з першої взяв ідею гармонійного розвитку дитини та систему шкіл, а з другої – досвід фізичного виховання. Відстоював державне, суспільне виховання дітей. У зв'язку з цим Платон першим в історії прийшов до думки про необхідність запровадження державою дитячих дошкільних закладів. Платон вкрай негативно ставився до фізичної праці. Особливо важливу роль у вихованні відводить грі дітей.

Арістотель (384-322 р. до н. е.) свої педагогічні ідеї виклав у філософських творах: "Політика", "Нікомахова етика", "Метафізика", "Про душу" та ін. Арістотель розвинув вчення про людську душу, згідно з яким душа, що тісно і нероздільно зв'язана з тілом, має три сторони: рослинну (її функція – розмноження і харчування), тваринну (або вольову, яка виявляється у відчуттях і бажаннях) та розумову (виявляється у мисленні і пізнанні). Завданням виховання є розвиток цих трьох сторін. На основі вчення про душу Арістотель вперше в історії робить спробу обґрунтувати мету виховання. Трьом видам душі відповідають три сторони виховання: фізичне, моральне (перш за все вольове) та розумове.

4. Виховання, школа і педагогічна думка у Стародавньому Римі. Педагогічні ідеї М.Ф.Квінтіліана.

Древньоримська теоретична педагогіка представлена, передусім, основоположником педагогічної літератури Марком Фабієм Квінтіліаном (42-118 рр.). Він написав перший в історії трактат з педагогіки "Про виховання оратора", де вперше дається система педагогічних (здебільшого дидактичних) вказівок. Кінцеву мету виховання М.Квінтіліан вбачає у підготовці високоосвіченого оратора. За його вченням, будь-яка людина наділена від природи певними даруваннями. Тому за умови щасливого поєднання природних дарувань і виховання майже кожний може стати оратором. При цьому визначальну роль педагог надає вихованню.

М.Ф.Квінтіліан був прихильником суспільного виховання дітей. Робить ряд цінних вказівок і щодо сімейного виховання. Особливо наголошував, щоб батьки і всі особи, які оточують дитину, були високоморальними і розмовляли з нею чистою класичною без місцевих діалектів мовою. Про все це свідчать розділи в праці "Про виховання оратора", які так і називаються: "Вибір годувальниці", "Вибір педагогів або пестунів", "У ранньому віці навчання повинно мати характер забави", "Необхідно знати природу дитини" та ін.

М.Ф. Квінтіліан вперше в історії педагогіки формулює ряд вимог до вчителя. Найважливіші з них такі: вчитель повинен любити дітей, бути для них хорошим прикладом у всьому, розмовляти чистою і грамотною мовою, бути освіченим. Для

роботи у школі підвищеного типу вчитель обов'язково повинен попередньо працювати певний час в елементарній школі.

Література.

Основна [2; 3; 8; 13; 15; 23; 28]

Додаткова[29]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Доведіть, що спартанська і афінська системи виховання є такими, що унеможливають одна одну.
2. У чому ви вбачаєте причини полярної відмінності спартанської та афінської систем виховання?
3. Чому у Спарті виховання було державною, а в Афінах – приватною справою?
4. Виділіть з твору Платона "Держава" і запишіть ідеї про виховання та навчання дітей, проведіть аналогію із сучасними поглядами на сутність і зміст виховання дошкільнят.
5. Хто із античних філософів є основоположником суспільного дошкільного виховання?
6. З'ясуйте погляди Аристотеля щодо особливостей виховання, викладені в праці "Політика", дайте відповіді на запитання: яка мета і зміст виховання? Які особливості виховання дітей на різних вікових етапах?
7. Хто вперше запровадив в педагогіку такі методи виховання як бесіда, диспут?
8. Чи погоджуєтесь ви з роздумами М.Ф.Квінтіліана з приводу наслідків перевантаження учнів навчальним матеріалом?
9. Чи з усіма вимогами до вчителя, сформульованими Квінтіліаном, Ви погоджуєтесь?
10. Прочитайте і проаналізуйте погляди Платона на виховання дітей, викладені в праці "Закони" й визначіть: особливості навчання і виховання новонароджених; зміст виховання дітей у дитячих садках; значення ігор, танців, музичного мистецтва у формуванні дітей дошкільного віку.

Тема 3. Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху Середньовіччя.

План

1. Загальна характеристика розвитку освіти в період раннього середньовіччя.
2. Схоластика та її вплив на зміст і методику навчання.
3. Розвиток університетської освіти в епоху середньовіччя.
4. Педагогічна думка у Європі в епоху Відродження.
5. Реформація. Єзуїтське виховання.

1. Загальна характеристика розвитку освіти в період раннього середньовіччя.

Епоха європейського середньовіччя охоплює часовий період V-поч. XVI ст. Християнська церква стала головною ідеологічною силою, яка визначала весь розвиток культури і освіти в цю епоху. В основу релігійної ідеології було покладено розроблену церквою аскетичну доктрину, яка вчила байдуже ставитися до мирських благ і проявляти покірливість земним властям. Церква категорично заперечувала майже всю спадщину античної культури, крім латинської мови. У країнах Західної Європи склалися такі основні типи виховання й освіти: церковне, лицарське, бюргерське та практичне. У середньовічній школі в цілому типовою була індивідуально-групова форма навчання.

Система практичного виховання охоплювала основну масу бідного населення. Сюди входили, передусім, селяни, а також – дрібні ремісники. Їх діти виховувалися батьками в повсякденній праці на городі, в полі, у майстерні. Про елементарну розумову освіту дітей у даному випадку говорити не доводиться.

Виховання й освіта жінок в епоху середньовіччя також мали становий характер. Дівчата знатного походження виховувались у сім'ях під наглядом матері і спеціальних виховательок, а також у пансіонах при жіночих монастирях. Виховання дівчат, які належали до непривілейованих станів, обмежувалось набуттям навичок вести господарство, навчанням рукоділлю та релігійним настановам.

2. Схоластика та її вплив на зміст і методику навчання.

Схоластика – середньовічна філософія, прихильники якої ставили своїм завданням представити у вигляді наукоподібної системи релігійне вчення і обґрунтувати його посиленнями на авторитет церкви та священне письмо. Вона зародилася в XI ст. і систематизувалася в науку у XII-XIII ст. Найбільш відомою у середні віки є схоластична система Фоми Аквінського. Позитивними сторонами схоластики було те, що вона оживила на деякий час релігійно-філософську думку, познайомила Європу з багатьма працями древньогрецьких і арабських мислителів. Схоластика також розвивала формально-логічне мислення, тренувала розум.

Зі схоластикою пов'язаний пануючий у тодішніх школах катехізичний спосіб навчання (у формі запитань і відповідей). Це приводило до заучування учнями напам'ять готових визначень і до відмови від самостійного мислення. У цілому схоластика стала перепоною поступальному розвитку науки, освіти та школи.

3. Розвиток університетської освіти в епоху середньовіччя.

У XII ст. виникають нові освітні заклади – університети. У перекладі з латинської ця назва означає корпорація. Так називали об'єднання викладачів між собою та викладачів зі студентами. Ініціаторами заснування університетів виступали, як правило, вчені, які були незадоволені тим, що церковні школи ігнорували нові знання, оскільки вони не відповідали догматам віри. Серед перших були засновані університети в Болоньї (1158 р., Італія), Оксфорді (1168 р., Англія), Кембриджі (1209 р., Англія), Парижі (1253 р., Франція), Празі (1348 р., Чехія), Кракові (1364 р., Польща) та ін. На 1500-й р. у Європі нараховувалося уже 65 університетів.

Перші університети мали своє самоврядування і користувались певною автономією по відношенню до церкви, феодалів і міських магістратів. Середньовічні університети мали звичайно 4 факультети: артистичний (або факультет мистецтв), богословський, юридичний та медичний. Термін навчання на основних факультетах тривав 5-6 років. Особи, які закінчували повний курс навчання (11-13 років), здобували вище звання "доктора наук". Основними видами занять в університетах були лекції та диспути.

4. Педагогічна думка у Європі в епоху Відродження.

Характерною ознакою культури та освіти епохи Відродження стають ідеї гуманізму (Еразм Роттердамський, Франсуа Рабле, Мішель Монтень, Томас Мор, Томазо Кампанелла та ін.). Гуманізм витісняє середньовікову аскетичну доктрину, поставивши у центр уваги людину, яка в ідеалі повинна бути життєрадісною, сильною духом і тілом. Ідеї гуманізму проникають і в тогочасну педагогіку, яку ще називають гуманістичною. Педагоги-гуманісти піддали різкій критиці всю середньовічну схоластичну систему виховання і навчання, протиставили їй таке виховання, що розвиває людину розумово і фізично, формує в неї високі моральні якості. Проголошувалась ідея гармонійного та всебічного розвитку особистості дитини, що було притаманно ще античній педагогіці. По-новому розуміючи мету і завдання виховання, гуманісти проголошували загальну повагу до дитячої особистості, заперечували сувору дисципліну та тілесні покарання, відзначали необхідність враховувати особливості дитячого віку, індивідуалізувати навчання і виховання. Слід широко використовувати з пізнавальною метою прогулянки, екскурсії, ігри тощо.

Першим педагогом нового часу називають італійського педагога-гуманіста Вітторіно да Фальтре, який один з перших в історії педагогіки провів педагогічний експеримент – створив школу під назвою "Будинок радості", яка стала зразком для створення нових гуманістичних шкіл у різних країнах Європи.

5. Реформація. Єзуїтське виховання.

Реформація – соціально-політичний рух у багатьох країнах Європи в XVI ст., який пов'язується передусім з боротьбою проти католицької церкви. Представники реформації: Ян Гус (Чехія), Мартін Лютер і Томас Мюнцер (Німеччина), Кальвін (Швейцарія). Реформація відобразилась і на розвитку освіти та виховання підростаючого покоління.

У Німеччині в XV-XVI ст. під впливом ідей Реформації вчені концентрували увагу на вивченні мов, які прийнято називати класичними, що привело до виникнення так званої класичної освіти. Початок класичній освіті поклала відкрита у Німеччині в 1528 р. знаменита гімназія Штурма.

Реформація поклала початок новій різновидності християнства – протестантизму (загальна назва ряду течій у християнській релігії). Протестантизм заперечував верховність влади папи римського, відпущення гріхів за плату (торгівлю індульгенціями). Протестантизм ввів богослужіння рідною мовою, оскільки люди повинні розуміти священне письмо.

Боротьба проти католицизму породила не тільки реформацію, але й контрреформацію – реакцію офіційної церкви на події. Єзуїти створили цілу систему свого виховання, яке спрямоване на підготовку активних поборників католицької церкви. Вони не пропагували широкої освіти для народу, тому всі свої зусилля кинули на відкриття недоступних простим людям середніх і вищих єзуїтських шкіл, призначених для дітей феодальної знаті. Єзуїтське виховання відіграло реакційну роль у розвитку національних культур і релігій у багатьох країнах, серед яких можна назвати і Україну. Єзуїтські школи існують і зараз у багатьох країнах Латинської Америки, Іспанії, США та ін. Звичайно вони не походять на своїх середньовічних прототипів. У них відбулася уніфікація навчальних планів і програм та пристосування до нових умов.

Література.

Основна[2;13;16;28;31]

Додаткова[29]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. У чому полягає обмеженість усіх виховних станових систем середньовіччя?
2. Чи можна стверджувати, що в середні віки (до епохи Відродження) повністю заперечувалася вся культурна спадщина античного світу?
3. Які шляхи проникнення античної культури в Європу?
4. Чому епоху Відродження називають епохою гуманізму, а педагогіку – гуманістичною?
5. Якими були ідеали християнського виховання в епоху раннього середньовіччя у Західній Європі?
6. У чому новаторство педагогіки епохи Відродження?
7. Якого значення надавав Еразм Роттердамський грі у формуванні особистості дитини?
8. Хто з педагогів-гуманістів епохи Відродження надавав важливого значення дошкільному вихованню дітей?
9. Кого з педагогів епохи Відродження називали "батьком гуманності" й чому?
10. Як називали створену Вітторіно да Фальтре школу нового типу? У чому її особливості?
11. Чи можна стверджувати, що в епоху Відродження відбулося повне відновлення ідеалів античності?
12. У чому обмеженість середньовіччя у принципах і організації навчання?
13. У чому полягає принципова помилка у вихованні майбутнього лицаря?
14. Які навчально-наукові знання були обов'язковими в середньовічних університетах?
15. Від якого слова в перекладі з латинської походить "університет"?

Тема 4. Погляди Я.А. Коменського на виховання дітей дошкільного віку.

План

1. Педагогічна діяльність Я. А. Коменського.
2. Формування та основні риси світогляду Я. А. Коменського.
3. Зміст і методика виховання в материнській школі.
4. Обґрунтування класно-урочної системи. Дидактичні принципи.
5. Підручники для дітей Я.А.Коменського.
6. Питання виховання та шкільної дисципліни у працях Я.А.Коменського.
7. Я.А.Коменський про вчителя та вимоги до нього.

1. Педагогічна діяльність Я. А. Коменського.

Основоположником сучасної наукової педагогіки вважають видатного чеського педагога Я.А.Коменського (1592-1670). Вчений народився 28 березня 1592 р. у м. Нівниця в Моравії. Відвідував школу братства (1604-1605 рр.); навчався у латинській

школі в м. Пшерів (1608-1610 рр.), Гернборському (1610-1612 рр.), а потім ще рік – у Гейдельберзькому університетах. Життя Я.А.Коменського було тісно пов'язане із боротьбою чеського народу за національну незалежність. Очолював общини "чеських братів". 1628 року Я.А.Коменський та його община покинули батьківщину і оселилися в польському м. Лешно. Вчителював у лешненській школі братства. У 1650-1654 рр. проживав в Угорщині (м. Шарош-Патака), де займався впорядкуванням шкіл. У 1642-1647 рр. жив у Швеції, брав участь у підготовці шкільних підручників (в рамках шкільної реформи). 1648 р. — Я.А.Коменський знову в Лешно. Тут у 1650 р. накреслює план пансофічної школи і частково реалізує його. За цей час написав "Закони добре організованої школи", "Правила поведінки для юнацтва", "Видимий світ у малюнках". 1656 року Коменського запросили в Амстердам (Нідерланди). Тут він прожив аж до смерті. У 1657 р. в Амстердамі видано твори Коменського в 4-х частинах. Серед них і "Велика дидактика". В Амстердамі публікує частину головної праці свого життя— філософський твір "Загальна порада про покращання справ людських". Помер педагог 15 листопада 1670 р. і похований в Нідерландах поблизу Амстердаму.

2. Формування та основні риси світогляду Я. А. Коменського.

Я.А.Коменський жив у період переходу від середньовіччя до нового часу. В його світогляді відбилися суперечності цього періоду, боротьби прихильників Реформації і Контрреформації. Був активним діячем релігійної організації і в той же час устремління Я.А.Коменського — і наукові, і практичні — були спрямовані в реальний світ і на покращення життя в ньому. З поєднання всіх цих чинників Коменський прагнув виробити власну філософію.

Загальне філософське бачення світу Я.А.Коменського формувалось завдяки античній філософії, релігії, ідеям Відродження. Походження та існування природи та людини він розглядав з релігійних позицій. Але під впливом епохи Відродження Я.А.Коменський виробив новий погляд на людину. На противагу середньовічному аскетизму, людина, на думку великого педагога, є найдосконалішим творінням Бога. Її призначення — не тільки підготувати себе до майбутнього небесного життя, а й жити справжнім життям земним.

Найважливіші педагогічні ідеї Я.А.Коменського, особливо його дидактичні погляди, ґрунтуються на засадах сенсуалізму. Сенсуалізм (*sensus* – відчуття) – філософська течія, представники якої стверджують, що джерелом пізнання об'єктивного світу для людини служить, передусім, її чуттєвий досвід. Сенсуалізм Я.А.Коменського співзвучний із позиціями родоначальника цього філософського напрямку Ф.Бекона. Як і Ф.Бекон, видатний педагог вважав, що "нічого не буває в свідомості, чого раніше не було у відчуттях, отже матеріал для всіх роздумів розум отримує тільки від відчуттів".

3. Зміст і методика виховання в материнській школі.

Я.А.Коменський розробив ґрунтовне вчення про школи. Важливими компонентами цього вчення є вікова періодизація розвитку дітей, система шкіл, зміст освіти та вимоги до організації роботи навчальних закладів. Освіту, на думку Коменського, слід розпочинати якомога раніше і присвятити їй весь період юності – 24 роки. Даний відрізок часу він розділив на чотири 6-річні вікові періоди: дитинство (0-6 р.), отрочество (6-12 р.), юність (12-18 р.), змужнілість (18-24 р.). В основу такого поділу він поклав вікові особливості дітей.

Кожному віковому періоду Я.А.Коменський визначив відповідну школу: материнська школа (материнське опікунство у кожній сім'ї); школа рідної мови (елементарна народна школа, створюється у кожній общині, селі, містечку); латинська школа або гімназія (створюється у кожному місті); академія (створюється у кожній державі або великій провінції). Для всіх шкіл вчений проголошує принцип єдності і наступності. Кожна школа відмінна від інших своїми завданнями, змістом освіти та організацією роботи.

Материнська школа (дошкільне виховання дітей у сім'ї) покликана забезпечити фізичний розвиток дітей, а також дати початки знань всього того, чого людина повинна навчитися протягом життя. На першому місці – фізичне виховання. Але вже в цьому віці потрібно здійснювати і моральне, естетичне, трудове, релігійне виховання: "Батьки не повинні відкладати виховання до навчання своїх дітей вчителями, адже неможливо криве дерево, що вже виросло, зробити прямим". Я.А.Коменський детально описав усі сторони дошкільного виховання у посібнику для батьків "Материнська школа" – першій в історії такого роду книзі.

Школа рідної мови є загальнодоступною. Навчання у ній відбувається рідною мовою. Заслуга Я.А.Коменського в тому, що він апропонував для цієї школи 6-річний курс навчання, чим підняв значення початкової школи.

Крім традиційних для тогочасної середньої школи "семи вільних мистецтв", Я.А.Коменський, слідуючи за принципом зв'язку з життям, пропонує вивчати історію, географію, природознавство, релігію.

Академія завершує і доповнює всі науки, а також передбачає вивчення вищих предметів освіти: богослов'я, філософії, медицини, права. Академія (як і університет) має традиційні факультети: богословський, юридичний, медичний.

4. Обґрунтування класно-урочної системи. Дидактичні принципи.

Я.А.Коменський вперше дав теоретичне обґрунтування класно-урочної системи навчання. За старою системою учитель працював індивідуально з кожним учнем, а це значно обмежувало його можливості. Я.А.Коменський запровадив поняття навчального року з поділом його на 4 чверті і канікули між ними. Педагог вимагав, щоб прийом учнів до школи відбувався один раз на рік – восени. У кінці навчального року Я.А.Коменський ввів перевідні екзамени. Крім цього запровадив різні види контролю й перевірки успішності учнів у навчанні: поурочна, щодення, щотижнева, четвертна. Необхідними умовами правильної організації навчальної роботи Я.А.Коменський вважав: 1) клас з незмінним складом учнів і приблизно однаковим рівнем розвитку; 2) твердо визначений час занять; 3) послідовне чергування занять і перерв; 4) одночасну роботу учителя з усім класом. До хиб у висловлюваннях Я.А.Коменського відносно організації навчальної роботи треба віднести його припущення, що один учитель зможе навчати 300 учнів. Елементи для обґрунтування класно-урочної системи він почерпнув із практики роботи братських шкіл, які існували тоді в Україні та Білорусії. Є подібність між його працею "Закони добре організованої школи" і Статутом Львівської братської школи 1586 року.

Дидактичні положення Я.А.Коменський ґрунтує, передусім, на сенсуалістичній основі, тому найголовнішим принципом вважає принцип наочності: "Нехай буде золотим правилом для тих, хто навчає: все, що тільки можна, надавати для сприймання чуттями: видиме – зором, чутне – слухом, запахи – нюхом, доступне смакові – смаком, доступне дотикові – дотиком. Якщо якісь предмети можна сприйняти одразу кількома чуттями, нехай вони зразу ж і відчуються кількома

чуттями". У процесі навчання Я.А.Коменський рекомендував користуватись картинами, копіями, муляжами, моделями тощо.

Принцип свідомості та активності навчання Я.А.Коменський вважав основною умовою успішного навчання розуміння сутності предметів і явищ. Свідомість у навчанні нерозривно пов'язана з активністю учня, з його творчістю.

Принципи послідовності та систематичності торкаються таких питань: яким чином розподіляти матеріал, щоб не порушити логіку науки; з чого починати навчання і в якій послідовності будувати його; як встановити зв'язок між новим і вже вивченим матеріалом тощо. Тут, як і скрізь, Я.А.Коменський виходить з ідеї природовідповідності і пише: "Розум в пізнанні речей йде поступово". Виходячи з цього, вчений приходить до висновку, що навчання повинно вестись послідовно.

Принцип вправ і міцності засвоєння знань. Показником повноцінності знань і навичок є не лише ступінь їх усвідомлення, але й те, наскільки глибоко, ґрунтовно і міцно засвоїли учні ці знання і навички. Цьому важливому завданню навчання і виховання спеціально служать вправи і повторення, що проводяться систематично.

Одним із центральних питань в дидактиці Я.А.Коменського є питання про методи навчання. "Метод навчання повинен зменшувати важкодоступність навчання з тим, щоб воно не викликало в учнів незадоволення і не відвертало їх від подальших занять". З точки зору успішності навчання Я.А.Коменський надає особливого значення використанню таких методів, які забезпечують свідоме, легке, ґрунтовне засвоєння матеріалу, що вивчається.

5. Підручники для дітей Я.А.Коменського.

Ряд дидактичних поглядів Я.А.Коменського відобразилися у сформульованих ним вимогах до підручників та, власне, у самих підручниках, ним складених. Педагог склав багато підручників для дітей. Найбільш відомими з них виявились два: "Відкриті двері мов і всіх наук"(1631) та "Видимий світ у малюнках" (1654). Так "Видимий світ у малюнках" представляє собою ілюстровану дитячу енциклопедію початкових знань і є прикладом реалізації принципу наочності. Вона була перекладена на багато мов світу, довго служила у якості підручника для початкового навчання. "Відкриті двері мов і всіх наук" – підручник для вивчення латинської мови. У цьому підручнику Я.А.Коменський вперше запропонував вивчати іноземну мову одночасно з ознайомленням дитини з доступними їй знаннями з різних сфер. Ця книга принесла вченому світове визнання і славу.

6. Питання виховання та шкільної дисципліни у працях Я.А.Коменського.

Я.А.Коменський називає чотири кардинальні моральні якості, які треба сформувати в людини з дошкільного віку: мудрість, помірність, мужність, справедливість. До основних засобів морального виховання вчений відносить приклади порядного життя батьків, учителів, товаришів (основа моральності); моральні правила і настанови, взяті зі священного писання та висловлювань мудреців; вправи і привчання; дисципліна.

Шкільну дисципліну Я.А.Коменський розглядає і як незмінний порядок шкільного життя, обов'язковий для всіх, і як умову для правильної постановки навчання і виховання, і як систему покарань, засіб впливу на школярів. "Школа без дисципліни є млин без води". У поглядах на шляхи досягнення дисципліни Я.А.Коменський стоїть на гуманістичних позиціях. Він виступає проти тілесних покарань, але допускає їх як крайні заходи у трьох випадках: за богохульство; вперту неслухняність і свідому непокору вчителю; за чванство, недоброчливість, відмову допомогти товаришеві у навчанні.

7. Я.А.Коменський про вчителя та вимоги до нього.

Головним засобом дисциплінування Я.А.Коменський називає авторитет учителя. Ніхто до нього не підносив так високо професії вчителя, яку він називає "найпочеснішою під сонцем". У багатьох своїх працях Я.А.Коменський сформулював ряд вимог до вчителя: бути чесним, наполегливим, працьовитим, релігійним, зразком добродетей, любити учнів і ставитись до них по-батьківськи, бути для них не тільки керівником, але й другом і охоронцем у всьому доброму. Я.А.Коменський ставить перед учителем триєдине завдання: 1) щоб сам знав, чому він повинен вчити; 2) щоб міг інших навчати тому, що сам знає (тобто був дидактом і вмів бути терпеливим); 3) щоб "мріяв підняти інших до світла".

Література.

Основна[2;8;9;15;28;31]

Додаткова[10;11;21]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Охарактеризуйте соціально-політичні умови епохи, в яку жив Я.А.Коменський?
2. У філософських системах Стародавньої Греції, працях М.Ф.Квінтіліана, Ф.Рабле, Т.Мора, Т.Кампанелли, М.Монтеня та ін. висловлюються оригінальні педагогічні ідеї. Однак вважається, що саме Я.А.Коменський є основоположником педагогічної науки. Обґрунтуйте це положення.
3. Охарактеризуйте сенсуалізм як філософську основу педагогічної теорії Я.А.Коменського.
4. В чому полягає глибокий гуманізм педагогіки Я.А.Коменського?
5. Розкрийте сутність принципу природовідповідності виховання, розробленого Я.А.Коменським. В чому однабічність його трактування?
6. Детально проаналізуйте зміст освіти в школі рідної мови та латинській школі.
7. Як визначав Я.А.Коменський мету і зміст виховання дітей дошкільного віку в "материнській школі"? Окресліть особливості виховання дітей в "материнській школі".
8. Які чотири кардинальні моральні риси пропонує виховувати в дітей дошкільного віку Я.А.Коменський?
9. Досвід яких шкіл взятий за основу Я.А.Коменським при обґрунтуванні класно-урочної системи?
10. У чому суть "золотого правила" дидактики?
11. Сформулюйте вимоги Я.А.Коменського до вчителя.
12. Які паралелі можна провести між системою навчання і виховання дітей дошкільного віку Я.А.Коменського і сучасною освітньою системою?
13. Чому Я.А.Коменського називають "Коперником у педагогіці", "батьком дидактики"?
14. У чому полягає новаторство педагогічних ідей Я.А.Коменського?

Тема 5. Педагогічні думки про дошкільне виховання у спадщині педагогів Західної Європи XVII-XVIII століття.

План

1. Загальна характеристика розвитку освіти в країнах Західної Європи у XVII-XVIII ст..

2. Англійська педагогіка XVII ст. Педагогічна концепція Дж.Локка
3. "Еміль, або Про виховання" Жан Жака Руссо як торжество гуманістичної педагогіки.
4. Теорія елементарної освіти Йогана Генріха Песталоцці.

1. Загальна характеристика розвитку освіти в країнах Західної Європи у ХУП-ХУІІІ ст.

Тенденції культурного розвитку, започатковані епохою Відродження, знайшли своє продовження у ХУП ст. і поклали початок формуванню нових політичних і економічних структур, нового розуміння світу і людини, нових педагогічних теорій та ідей, нової системи культурних цінностей.

Культурний розвиток кожної європейської країни набув своїх, лише їй притаманних рис. Наприклад, в Англії вже до початку століття дворянський абсолютизм вичерпав свої прогресивні можливості; гострий конфлікт між абсолютизмом і буржуазією привів країну до революції. У Франції, навпаки, саме в ХУІІІ ст. абсолютистська держава досягає розквіту, сприяє централізації країни і створює умови для розвитку держави. В Іспанії абсолютизм утвердився ще в ХУІ ст., але дуже швидко проявив свій реакційний характер, зберіг за феодалною знаттю всі її привілеї, що нанесло шкоди країні і привело її до економічної, політичної та культурної катастрофи. У Німеччині кровопролитна Тридцятилітня війна надовго закріпила феодалну роздробленість; абсолютизм тут здійснювався в межах карликових держав.

Просвітителі приділяли величезну увагу проблемам освіти та виховання, виступали проти деспотизму влади, в тому числі і в царині освіти. Вони стверджували, що думки правлять світом, а значить достатньо добитися зміни думок – і всі феодалні та релігійні пережитки відпадуть, пошириться освіта, поліпшиться законодавство і запанує "царство розуму". Як і діячі епохи Відродження, просвітителі вбачали ідеал людини в єдності з природою. Цій проблемі вони присвячували свої праці, трактати-роздуми, діалоги. Передові люди того часу докладали значних зусиль для поширення знань серед усіх верств суспільства, відводячи просвіті провідну роль у прогресивному розвитку людства в напрямі загального добра і справедливості.

2. Англійська педагогіка XVII ст. Педагогічна концепція Дж.Локка

Англійський філософ Джон Локк (1632-1704) був визнаним теоретиком педагогічної думки на переломі ХУІІІ-ХУІІІ століть. Ідеї Джона Локка найбільш глибоко відобразили протиріччя тієї епохи: його філософські та педагогічні погляди відповідали вимогам нової буржуазії і одночасно відображали традиційні погляди англійського дворянства. У праці "Досвід про людський розум" Джон Локк виступив проти філософів Декарта і Лейбніца, які визнавали наявність "вроджених ідей" і доказував, що у свідомості людей вроджених ідей немає, а душа новонародженої дитини – чиста дошка (*tabula rasa*).

Метою виховання, на думку Джона Локка, є підготовка джентльмена, міцного тілом і здорового духом, який вміє поводити себе, тобто володіє світськими манерами, вміє розумно і вигідно вести справи. Джон Локк запровадив програму навчання відповідно до принцип утилітаризму (лат. – вигода, користь), відкинув середньовічну схоластику, радив вивчати реальні навчальні предмети і живу, замість мертвих мов.

Однак попри суперечності світогляду, Джон Локк зумів помітно просунути розвиток педагогіки. Як філософ, він піддав критиці теорію вроджених ідей Декарта;

як педагог – розробив чітку систему виховання, показав високий зразок конкретного підходу до виховання дітей; як психолог – поклав початок емпіричній психології. Ідеї Джона Локка стали джерелом філософських та педагогічних поглядів французьких матеріалістів та соціалістів-утопістів XVIII-XIX ст., які в нових умовах розвивали його педагогічні думки.

3. "Еміль, або Про виховання" Ж.- Ж. Руссо як торжество гуманістичної педагогіки.

Одним із найвидатніших представників французького просвітництва є Ж.-Ж. Руссо (1712-1778). Свої філософські, політичні та педагогічні погляди він виклав у працях "Походження нерівності серед людей", "Суспільний договір", а також у романі "Еміль, або Про виховання"(1762).

Виховання, вважав Ж.Ж.Руссо, повинно відповідати природі людини, розвивати те, що лежить в людській психіці. Природа кожної особи є індивідуальна, тому й виховання має бути індивідуальне. Природа людини – це не тільки її психічна сторона, але й фізична. Тому велика увага має бути звернена саме на фізичний розвиток дитини. До психічної природи людини належить не тільки розум. Тому, на думку Ж.- Ж.Руссо, треба виховувати не лише абстрактне мислення, але й розвивати органи чуттів.

Головне завдання виховання Ж.-Ж.Руссо вбачав у тому, щоб виховати людину, яка була б вільною, жила зі своєї праці, цінила право інших людей, вмiла захищати свободу. Він висловив погляд, що кожна дитина переходить у своєму розвитку через певні ступені (фази), які вихователь мусить брати до уваги і не переступати їх, поки дитина не дозріє до кожного з них. Виховання має відбуватися серед природних умов, охоплювати фізичну, духовну та моральну сторони дитини.

Дидактичні принципи Ж.Ж.Руссо зводяться до: самодіяльності дітей; уміння спостерігати; допитливості; гостроти розуму; принципу наочності. На думку Руссо, наочність – це в першу чергу саме життя, природа, люди, речі.

Роль жінки у суспільстві він обмежував лише виконанням обов'язків добрих дружин та матерів.

4. Теорія елементарної освіти Йогана Генріха Песталоцці.

Одним із послідовників Ж.Ж.Руссо був відомий швейцарський педагог Йоган-Генріх Песталоцці (1746-1827). Був одним із перших організаторів експериментальних навчально-виховних закладів ("Заклад для бідних" в Нейгофі (1774-1780), сирітський притул в Станці (1798-1799), наукові інститути в Бургдорфі (1800-1804) та Івердоні (1805-1825).

Центром педагогічної системи Й.Песталоцці є теорія елементарної освіти, згідно якої процес навчання повинен починатися з найпростіших елементів і поступово переходити до більш складних. Вчений розробив передову для свого часу методику початкового навчання грамоти, арифметики, геометрії.

Представлені у творчості Й.Песталоцці педагогічні ідеї поклали початок тому перевороту в дидактиці, здійснення якого в наступні десятиліття були пов'язані з іменами А.Дістервега, К.Д.Ушинського.

Література.

Основна[2;13;15;28;35]

Додаткова[10;29]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Які ознаки епохи просвітительства?
2. Проаналізуйте вікову періодизацію Ж.Ж.Руссо і порівняйте її з періодизацією Я.А.Коменського.
3. Окресліть погляди Ж.Ж.Руссо на виховання дітей раннього віку.
4. Як ставився Ж.Ж.Руссо до виховання дівчат?
5. Як трактує Ж.Ж.Руссо принцип свободи у вихованні?
6. Познайомтесь із рекомендаціями Ж.Ж.Руссо з приводу морального виховання дітей раннього віку. Чи з усіма ви погоджуєтесь? Аргументуйте відповідь.
7. Яка мета виховання переслідується Джоном Локком?
8. Чи погоджуєтесь Ви з думкою Джона Локка про те, що інтелектуальне виховання повинно бути на другому плані, тільки як допоміжний засіб для розвитку більш важливих якостей? Аргументуйте свою відповідь.
9. У чому полягає сутність філософсько-психологічної теорії "чистої дошки", розробленої Дж.Локком? Чи відповідає вона сучасним науковим підходам до факторів формування особистості?
10. Ваше ставлення до поглядів Джона Локка щодо фізичного загартування немовлят?
11. Якого значення в розумовому розвитку дитини Джон Локк надає іграшці?
12. Які основні ідеї пропагували неогуманісти? У чому прогресивність цього напрямку в німецькій педагогіці?
13. Хто із зарубіжних педагогів писав про розвиток руки, серця і розуму?
14. Яка фундаментальна праця відомого французького філософа справила великий вплив на погляди Й.Г.Песталоцці й чому?
15. В чому суть теорії елементарного навчання Й.Г.Песталоцці?
16. В чому сутність природної домашньої гімнастики у Й.Г.Песталоцці?
17. Що складає основу "Азбуки умінь" в педагогіці Й.Г.Песталоцці?
18. Якого значення Й.Г.Песталоцці надавав праці дітей дошкільного віку у своїй педагогічній системі?
19. В чому сутність педагогічних інновацій Й.Г.Песталоцці щодо методики початкового навчання?
20. Чи простежується зв'язок між ідеєю гармонійного виховання дітей раннього віку Й.Г. Песталоцці та сучасним завданням виховання школярів?

Тема 6. Суспільне дошкільне виховання дітей в педагогічній думці Західної Європи у XIX ст.

План

1. Розвиток філантропізму і неогуманізму у Німеччині.
2. Педагогічна система А.Дістервега.
3. Педагогічна теорія Йогана Фрідріха Гербарта.
4. Педагогічні погляди і діяльність соціалістів-утопістів Р.Оуена та Ш.Фур'є.

5. Педагогічне вчення Фрідріха Фребеля.

1. Розвиток філантропізму і неогуманізму у Німеччині.

Філантропізм – педагогічна течія, що виникла наприкінці XVIII ст. у Німеччині під значним впливом ідей французького просвітництва і, передусім, ідей Ж.Ж.Руссо. Найбільш яскравими представниками цього напрямку були І.Б.Базедов, Х.Г.Зальцман, І.Г.Кампе, Е.Х.Трапп, Б.Г.Блаше та ін. Своїм завданням педагоги-філантропісти ставили корінну зміну існуючої системи освіти і виховання, яка, на їх думку, не відповідала тогочасним суспільним вимогам, на нову, більш прогресивну. Вони прагнули пов'язати школу з життям, з природою, зробити навчання радісним, готувати з дітей корисних громадян-патріотів, діяльних і люблячих життя людей. Основним принципом вони проголосили "Природа, школа, життя", а реалізувати свої педагогічні ідеї намагались у створюваних ними навчально-виховних закладах нового типу – філантропіах, які, як правило, розміщувались на лоні розкішної природи.

Близькою до філантропізму за духом була ще одна педагогічна течія кінця XVIII ст., яка сформувалась у Німеччині, – неогуманізм. Характерною рисою неогуманізму було те, що він сприяв відродженню інтересу до культури античного світу. Завдяки активній діяльності ранніх представників цієї течії І.Геснера, І.Ернесті, К.Хейне та ін. сталися деякі зміни у гімназійному навчанні. На відміну від класицизму вони багато уваги приділяли не тільки вивченню давніх мов, а й античній історії, грецькій філософії, літературі, римському праву тощо. В учбові плани крім названих вище включались і реальні предмети, велика увага приділялась рідній мові.

Найбільш яскравими представниками неогуманізму були А.Вольф, В.Гумбольдт, І.Гердер та ін. Неогуманісти зіграли позитивну роль у розвитку педагогіки і школи XVIII – XIX ст. Їх заслугою є зміна характеру освіти, відродження ідеї всебічного розвитку людини, організація підготовки вчителів в університетах.

2. Педагогічна система А.Дістервега.

А.Дістервег (1790-1866) – видатний німецький педагог-демократ, один із найбільш відомих послідовників Й.Г.Песталоцці. А.Дістервега ще при житті називали "вчителем німецьких учителів". Він прагнув до об'єднання німецького вчительства, у 1848 році був обраний головою "Всезагальної вчительської спілки", а пізніше – представником до пруської Палати депутатів.

А. Дістервег виступав на захист ідеї загальнолюдського виховання. У своєму "Керівництві для освіти німецьких вчителів" він сформулював цілу систему дидактичних принципів та правил, які відображають в цілому його погляди на розумову освіту дітей. А.Дістервег створив дидактику розвиваючого навчання, зробивши наступний крок у розвитку започаткованої Й.Г.Песталоцці ідеї розвиваючого навчання.

Методика Дістервега також передбачає здійснення навчання захоплюючим, цікавим. Для цього в учнів потрібно пробуджувати інтерес до нього. Все це можна досягти через: 1) різноманітність, 2) енергійність, 3) особистість вчителя.

У справі навчання і виховання керівну і вирішальну роль відводить учителю. А.Дістервег популяризував вчительську професію і поставив ряд вимог до особи вчителя: досконало знати свій предмет, любити свою професію і дітей; бути рішучим, енергійним, мати тверду волю і характер, весь час вести дітей вперед, не відступаючи від своїх принципів; мати громадянську мужність і свої власні переконання; ніколи не

зупинятись; весь час працювати над власною освітою; бути носієм високих моральних якостей і завжди бути прикладом для своїх вихованців.

3. Педагогічна теорія Йогана Фрідріха Гербарта.

Й.Ф.Герbart (1776-1841) – німецький філософ, психолог і педагог. Він був прихильником асоціативної психології. Вчений вважав, що все психічне життя людини складається з "реалів", основою яких є уява. Встановлював обмежені можливості ("поріг") у розумовому розвитку людини і пізнанні нею світу, оскільки весь процес психічної діяльності зводив до механічних комбінованих видозмін уяви.

Загальна мета виховання, за Гербартом, повинна полягати у досягненні гармонії волі з етичними ідеями і в розвитку багатостороннього інтересу. Процес виховання він ділить на три складові: керування дітьми, виховуюче навчання і моральне виховання.

Й.Ф.Герbart висунув ідею виховуючого навчання. Процес виховуючого навчання ґрунтував на розвитку шести видів багатостороннього інтересу: емпіричний (до навколишнього світу), спекулятивний (до пізнання речей і явищ), естетичний (до прекрасного), симпатичний (до близьких), соціальний (до всіх людей), релігійний (до служіння "найвищому духові"). Перші три види інтересу повинні задовольнятися вивченням предметів природничо-математичного циклу, а інші три – гуманітарних дисциплін.

Система морального виховання дітей у Й.Ф.Гербарта базується на п'яти моральних ідеях: ідея внутрішньої волі (усунення "внутрішнього розладу"), ідея вдосконалювання (поєднання сили і енергії волі та забезпечення "внутрішньої гармонії"), ідея приязні (погодження волі однієї людини з волею інших), ідея права (розв'язування конфліктів між волею людей), ідея справедливості (визначення нагороди чи покарання тому, хто цього заслужив). Щоб моральне виховання дало бажані наслідки, вчений пропонує застосовувати засоби керування дітьми.

Педагогічні ідеї Й.Ф.Гербарта мали значний вплив на розвиток педагогіки, вони поширились у другій пол. XIX-поч. XX ст. по всіх країнах Західної Європи. Й.Ф.Герbart мав багато послідовників, які розвинули й оформили його ідеї у окремий педагогічний напрям – гербертіанство.

4. Педагогічні погляди і діяльність соціалістів-утопістів Р.Оуена та Ш.Фур'є.

Р.Оуен (1771-1858) народився в Англії у сім'ї ремісника. Знання здобував самоосвітою і став високоосвіченою людиною свого часу. 20-річним юнаком почав керувати текстильною фабрикою в Манчестері, а дещо пізніше став співвласником бавовнопрядильної фабрики у Нью-Ленарку (Шотландія), де показав себе великим філантропом. Систематичне викладення своїх педагогічних поглядів він вперше представив у праці "Новий погляд на суспільство, або досвід про принцип створення людського характеру" (1813).

Виходячи з того, що людина є продукт середовища, Р.Оуен зробив висновок, що в усіх суспільних недоліках винне соціальне середовище. Існуючий лад необхідно замінити розумним суспільством, яке б відповідало природі людини, її прагненню до щастя. Основний шлях для цього він вбачав у мирній пропаганді та в освіті людей.

У системі поглядів Р.Оуена педагогічні ідеї займають важливе місце. Почавши з плану ліквідації безробіття і різних бід трудового народу, він прийшов до висновку, що правильно поставлене виховання є ключем до розв'язання всіх соціальних проблем. Реалізацію своїх прагнень Р.Оуен розпочав з філантропічних перетворень у Нью-Ленарку. Тут він покращив умови праці і побуту робітників, скоротив робочий

день до 10,5 годин, підвищив заробітну плату. До 10-річного віку він взагалі заборонив працю дітей.

Оуен виступив з пропозицією, за якою всі працюючі діти повинні навчатися у школах. У Нью-Ленарку він створив "Новий інститут для формування характеру" – систему з чотирьох освітньо-виховних закладів, куди входили: "школа для маленьких дітей" віком 1-6 років (тут були дитячі ясла, дитячий садок, майданчик для ігор); денна початкова школа для дітей від 6 до 10 років; вечірня школа для підлітків та молоді 10-17 років, які працювали на фабриці; для робітників і їх сімей проводились вечірні лекції, бесіди та культурні розваги.

Пропагуючи ідею гармонійного розвитку, Р.Оуен піклувався у своїх закладах про фізичне, естетичне, моральне, трудове, розумове виховання дітей і молоді.

Заслугою Р.Оуена було те, що він вперше у світі створив на практиці дошкільні дитячі заклади (ясла, садок). Тут поряд з іншими видами виховання з дітьми проводили елементарне навчання (бесіди вихователів про природу, читання казок, дитячих книг тощо).

Ним також було вперше створено початкову школу з розширеною освітньою програмою, куди входили читання, письмо, граматики, англійська мова, арифметика, географія, природознавство, історія. Необхідність зв'язку теоретичних занять з трудовими він вбачав не тільки для покращення способів виробництва, але й для удосконалення людської особистості. Цю ідею він частково застосував у практиці роботи вечірньої школи для працюючих підлітків.

Найбільш повно останню ідею Р.Оуен реалізував в організованій ним першій комуністичній трудовій комуні "Нова гармонія" (США, 1825). Комуна була побудована на принципі рівності людей в житті і праці. У конституції комуні головним завданням ставилось надати право всім її членам здобути фізичне, розумове та моральне виховання.

Школа в "Новій гармонії" втілювала основні принципи нью-ленарської системи навчання і виховання, але вона мала й нові риси. Денна школа для дітей віком 5-12 років мала два відділи: загальноосвітній та індустріальний, які разом склали єдине ціле. Прагнучи дати дітям широку освіту та всебічне виховання, ця школа здійснювала, крім усього іншого, трудове виховання учнів. Крім навчання в обох відділах, діти займались практичною роботою в майстернях, саду, полі. В індустріальному відділі учні опановували певним ремеслом.

Ш.Фур'є (1772-1837) – французький соціаліст-утопіст. Критикував сучасну йому систему виховання, яка засновувалась на насиллі і покараннях, не враховувала інтересів і здібностей дітей, не дбала про фізичне і трудове виховання. У своїй "Гармонії" він намітив нову систему виховання. На його думку, виховання повинно бути всезагальним і безплатним, давати дітям навички індустріальної праці, розвивати їх активність і колективні почуття, готувати дітей до суспільного життя.

План Ш.Фур'є передбачав багатогранну організацію всього життя підростаючого покоління, починаючи від народження до зрілості. Причому велика роль відводилась самодіяльним дитячим об'єднанням, які були різні за своїми суспільно корисними функціями. Недоліком виховної системи Ш.Фур'є є повне підпорядкування виховних і навчальних завдань вимогам виробництва.

5. Педагогічне вчення Фрідріха Фребеля.

Ф.Фребель (1782-1852) – німецький педагог, теоретик дошкільного виховання. Народився у Тюрінгії в сім'ї пастора. Початкову освіту здобув вдома. 15-річним

юнаком був відданий на три роки до лісника, у якого вивчав різноманітні твори з природознавства і математики. Потім відвідував лекції в Ієнському університеті.

У 1805 р. Ф.Фребель працював у Й.Г.Песталоцці в Івердоні і знаходився під сильним впливом його педагогічних ідей. Пізніше Ф.Фребель сам робив спроби організувати школи за системою Й.Г.Песталоцці, хоч вони закінчились невдало. Невдачі змусили педагога переїхати до Швейцарії, де він продовжував свою роботу. У 1836 р. Ф.Фребель повернувся в Тюрінгію, де відкрив "Заклад для ігор і занять дітей молодшого шкільного віку". На основі роботи цього закладу Ф.Фребель розробив свою систему дошкільного виховання, яка здобула неабияку популярність і поширилась згодом по різних країнах світу.

Ф.Фребель виходив із природних особливостей дітей дошкільного віку (рухливість, безпосередність, допитливість, прагнення до наслідування і т.п.). Він вважав, що для задоволення потреб дитини у діяльності і спілкуванні з іншими дітьми необхідно організувати заняття у товаристві її ровесників, якому дав у 1840 р. поетичну назву "Дитячий сад". Основна мета дитячого саду – сприяти розвитку природних особливостей дитини: дитина – рослина, яка розвивається (звідси і назва закладу).

Ф.Фребель пропагував створення дитячих садів, готував для них виховательок, розробив своєрідну методику роботи дитячих садів. Він підкреслював велике виховне і освітнє значення гри у процесі дошкільного виховання дітей, хоча занадто регламентував діяльність дітей, обмежуючи їх вільну творчість.

Література.

Основна [2;13;15;28;35]

Додаткова[10;11;29]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Що є спільного між метою виховання А.Дістервега і метою виховання в Україні на сучасному етапі?
2. Чому А.Дістервега називають "учителем німецьких вчителів"?
3. Чому Р.Оуен вважав за необхідне відкривати дитячі ясла та дитячі садки?
4. В чому сутність авторитаризму виховання у Й.Гербарта?
5. Яка позиція Й.Ф.Гербарта щодо взаємозв'язку педагогічної теорії і практики?
6. Яким чином Й.Ф.Гербарт розмежовує педагогіку як науку й мистецтво виховання? У працях якого вітчизняного вченого-педагога ХІХ ст. знайшла продовження ця ідея?
7. Які завдання перед вихованням дітей раннього віку ставили соціалісти-утопісти?
8. Чому Р.Оуена називають піонером суспільного дошкільного виховання?
9. Р.Оуен писав, що "дітям не слід надокучати книжним учінням". Як Ви ставитесь до ідеї навчання за фактами, а не за книгами?
10. Чому, на Ваш погляд, Р.Оуен був рішучим противником сімейного виховання?
11. Які основні принципи освітньо-виховної системи Ф.Фребеля?

Тема 7.Зарубіжні педагогічні концепції дошкільної освіти ХХ ст.

План

1. Загальні тенденції дошкільного виховання в зарубіжній педагогіці ХХ століття.
2. М.Монтессорі про особливості виховання дітей дошкільного віку.
3. Педагогічна діяльність та педагогічні погляди Поліни Кергомар.
4. О.Декролі про збереження цінності дитинства
5. Актуальні проблеми дошкільної педагогіки в працях вчених Західної Європи.

1. Загальні тенденції дошкільного виховання в зарубіжній педагогіці ХХ століття.

На початку ХХ ст. одночасно з рухом за оновлення шкільного навчання розгорнувся рух за суспільну дошкільну освіту. Небезпідставно ХХ ст. символічно названо "століттям дитини". Саме так називалася книга відомої шведської письменниці Елен Кей (1849-1926), у якій обґрунтовано ідею вільного виховання. Розвинувся новий напрям психолого-педагогічної науки — експериментальна педагогіка, представники якої В.-А. Лай, Е. Мейман (Німеччина), А. Біне, С. Френч (Франція), Ж.-О. Декролі (Бельгія), Е. Клапаред (Швейцарія), Е.-Л. Торндайк (США) намагалися завдяки психологічним дослідженням якнайточніше визначити особливості педагогічного впливу на особистість. Експериментальна педагогіка прагнула поєднати психологію, фізіологію та педагогіку, синтезуючи їх можливості, розробити індивідуальну програму виховання і навчання кожної дитини.

Ідею комплексного підходу до вивчення розвитку дитини, індивідуалізації навчання і виховання, удосконалення наукової, психологічної підготовки педагогів-практиків обґрунтував німецький представник експериментальної психології Ернст Мейман (1862-1915). Його співвітчизник Вільгельм-Август Лай (1862-1926) розглядав дитину як активний елемент соціального і біологічного середовищ, вважаючи, що її діяльність слід організовувати з огляду на психологічні та фізіологічні особливості, потреби, інтереси.

Французький учений Альфред Біне (1857-1911) критикував словесне навчання, вважаючи, що дитина має бути активним учасником процесу виховання. Йому належить одна з найпопулярніших систем тестів, розроблених з метою виявлення рівня розвитку інтелекту. Аналізуючи процес навчання, А. Біне виходив з того, що дитина добре засвоює те, що безпосередньо стосується її. На підставі вивчення особливостей малюка він пропонував відносити його до рівня розвитку й навчати з тими дітьми, які мають подібні здібності.

Диференціацію навчання обстоював автор "функціональної педагогіки" Едуард Клапаред (1873-1940), зосереджуючи увагу педагогів на дитині, дитячій грі як засобу підвищення ефективності виховання, розвитку її інтересів і потреб.

Представник "реформаторської педагогіки" ("нового виховання") американський філософ, психолог і педагог Джон Дьюї (1859-1952) центром усього вважав дитину. Навчання має бути максимально наближеним до життя і досвіду дітей. Оскільки малюкам властива неабияка активність, педагогіка повинна дбати про її спрямування. Педагогіка Д.Дьюї пов'язана з дією, покликаною сприяти розвитку людини, у чому він вбачав найвищу мету виховання. Будучи прихильником теорії вроджених здібностей,

у книзі "Моральні принципи виховання" Д.Дьюї сформулював головні завдання допомоги дітям, які полягають у виробленні моральної поведінки, навчанні їх правильно обирати спосіб подолання труднощів, здобувати з будь-якої ситуації найбільшу користь для себе.

2. М.Монтессорі про особливості виховання дітей дошкільного віку.

Цілісна психолого-педагогічна система індивідуального виховання дітей дошкільного віку була запропонована італійським педагогом Марією Монтессорі (1870-1952). Головними характеристиками цієї системи є особистісно-орієнтована мета (дитина — в центрі виховання), творчо-продуктивний зміст навчання, свобода у вихованні. Мета виховання полягає у сприянні виявленню нових законів життя дитини. Стрижнем практичного методу М.Монтессорі є такі ідеї: свобода у вихованні; розвиток індивідуальності; визнання зовнішніх відчуттів основою вищих рівнів людського життя, що вимагає їх виховання в ранньому дитинстві.

Період дошкільного дитинства, на думку М. Монтессорі, є найсприятливішим для повноцінного розвитку під впливом навчання і виховання. Вчена не лише обґрунтувала метод індивідуального виховання, а й розкрила закономірності вміння жити в суспільстві ("згуртування в соціальне ціле"). Досягти цього, за її переконаннями, можна через розвиток духовної потреби в повазі індивідуальності і прав людей, рівних собі. У цій справі особливо важливою є роль вихователя — дослідника, експериментатора, аналітика, організатора. Тому в процесі підготовки вчителя важливо виховати в нього інтерес до людини, вміння бачити в кожній дитині неповторну та унікальну особистість, спостерігати за її розвитком. Узагальнену вимогу до особистісного і професійного рівня вихователя містить формула Монтессорі: бути "життєво важливою частиною світу дитини".

Система практичної педагогіки М.Монтессорі заснована на методі індивідуального спостереження за дитиною і полягає в створенні для неї педагогічного "підготовленого середовища", важливими компонентами якого є дидактичний матеріал, розроблений педагогом з метою розвитку фізичних і психічних функцій дитини: інтелекту, волі, уваги, творчості, навчання письма та елементарної математики. За його допомогою дитина сприймає інформацію про навколишній світ органами зору, слуху, дотику тощо. Привабливість дидактичних матеріалів розвиває інтерес до них та дій з ними. За переконаннями М.Монтессорі, надзвичайно важливою є педагогічна раціональна методика використання дидактичного матеріалу.

3. Педагогічна діяльність та педагогічні погляди Поліни Кергомар.

Основоположником дошкільної педагогіки Франції є Поліна Кергомар (1838-1925) — педагог, теоретик і практик дошкільного виховання, видатний діяч народної освіти, головний інспектор притулків, організатор материнських шкіл, автор програми виховання дітей в дошкільних установах, редактор журналу "Друг дитинства". Увібравши найкращі традиції французької педагогіки, вона створила свою, оригінальну, теорію і практику суспільного виховання дітей дошкільного віку. Існує премія для вихователів дошкільних закладів імені П. Кергомар. У своїй основній праці "Дошкільне виховання та дитячі садки у Франції" П.Кергомар запропонувала вводити у виховання гру як основний метод роботи з дітьми, вказувала на необхідність врахування психічних особливостей дітей, була противником тілесних покарань. Розроблена під її керівництвом програма виховання в материнських школах з невеликими змінами застосовується і в даний час в дошкільних установах Франції.

4. О.Декролі про збереження цінності дитинства.

Міжнародне визнання отримала також наукова діяльність бельгійського педагога і лікаря О. Декролі (1871-1932). Він починав роботу з дітьми з вадами розвитку, а згодом заснував школу для здорових дітей віком від 3 до 18 років, назвавши її "школою для життя, через життя". Головне покликання виховання Ж.-О. Декролі вбачав у моральному самовдосконаленні дитини, у навчанні та вихованні якої рекомендував опиратися на її природу, орієнтуючись на вільну діяльність. Основою навчання, на його погляд, мають бути "центри інтересів", що враховували б особливості сприймання і ступінь розвитку мислення дитини: "Найважливіше для дитини — це знати саму себе". Пізнаючи себе, дитина із часом відчує потребу й у пізнанні навколишнього світу.

Виховання дітей дошкільного віку, за твердженням О. Декролі, не повинно обмежуватися інтересами дитини. Воно мусить розгортатися у двох проекціях: "від дитини до світу — від світу до дитини". Дитячий антропоцентризм (термін Ж.-О. Декролі) спонукає дитину насамперед знати все про себе: з чого складається її тіло, якими є призначення та дія різних органів, як вона спить, їсть, дихає, грається, працює, чому боїться або сердиться тощо. Тому пристосувати навчання до нахилів дитини вкрай важливо саме у ранньому і дошкільному віці, "усунувши із середовища все, що не пов'язане з її життям".

5. Актуальні проблеми дошкільної педагогіки в працях вчених Західної Європи.

На початку ХХ ст. було зроблено спроби поставити в центр навчально-виховного процесу дитину, що спричинило так звану педоцентристську (надання статусу центру педагогічного процесу дитині) революцію в педагогіці. Саме у ХХ ст. у педагогіці Заходу, як ніколи раніше, гостро стояло питання про масову гуманізацію освіти. Сприятливе соціально-культурне і наукове тло стимулювало у цей період пошук нових шляхів і способів організації освіти, сприяло перегляду традиційних педагогічних ідей.

У ХХ ст. сформувався міжнародний культурно-освітній рух — антропософія (грец. *anthropos* — людина, *sophia* — мудрість). Це різновид теософії (вчення про єдність людської душі з божеством і можливість безпосереднього спілкування з потойбічним світом), учення, що має на меті розкриття з допомогою спеціальних вправ прихованих можливостей людини, виховання у неї здатності до духовного споглядання, завдяки чому стають доступними для її сприйняття недосяжні речі.

На ідеях антропософії ґрунтувалася система виховання німецького педагога Р. Штейнера (1861-1925), яку називають "вальдорфською антропософією", "вальдорфською педагогікою", оскільки Вальдорфські вільні школи були засновані Р. Штейнером у Вальдорф-Асторії (поблизу німецького міста Штутгарта). Навчальні заклади, які сповідують її, постають як цілісний соціально-педагогічний організм, заснований на ідеї виховання людини як вільної особистості, котра бере активну участь у соціальному житті. Головним завданням виховання у них вважають розвиток у дитини здатності відчувати, вміння творчо ставитися до життя, пізнання природи, суспільства, вироблення художнього смаку. Тому підхід Р. Штейнера називають педагогікою росту, терапії дитини, гуманістичною або антропософічною.

Сам Р. Штейнер тлумачив антропософію як шлях пізнання, адже людська істота, за його переконанням, має не лише видиме фізичне тіло, а й надчуттєві елементи (ефірне, астральне, "я" тіла). Новонароджена дитина є лише фізичним тілом, яке має в

собі задатки людського. Людське у ній виховують методом наслідування. Особистість формує все, що оточує дитину: світ предметів і думок, вчинків, почуттів дорослих.

У період дошкільного дитинства провідна роль у розвитку дитини належить нервово-сенсорній системі, яка забезпечує активне відображення і відтворення внутрішніх імпульсів з метою пристосування до навколишнього світу. Р. Штейнер порівнював дитину з окремим органом чуття, маючи на увазі її цілковиту відкритість навколишньому середовищу. Зважаючи на особливу відкритість дитини, її захопленість оточенням, Р.Штейнер обґрунтував концепцію розвивального (формуючого або деформуючого) педагогічного середовища, яким є предметний і людський світи.

Головним завданням виховання він вважав допомогу дитині в її вільному самовизначенні. Виробництво, політика певною мірою впливають на особливості навчання і виховання, але вони не є вирішальними. Вони надають вихованню матеріал, обумовлюють певні його обмеження. Проте конкретні завдання виховання у кожному конкретному випадку залежать від розвитку дитини. Саме на її потреби повинен орієнтуватися педагог. На цій підставі вальдорфські школи називають "вільними".

Відомий польський лікар, письменник, педагог, директор Будинку сиріт у Варшаві, автор книги "Як любити дітей" Януш Корчак (1878-1942) помилку виховання вбачав у неповазі до особистості, яка розвивається. Ставлення дорослих до дітей він називав "протекціонізмом", свідченням якого є демонстративне заступництво, постійне бажання допомагати, спрямовувати, робити все за них. Те, що у Декларації про права людини називається правами, наголошував Я. Корчак, насправді є не правами, а обов'язками дорослих стосовно дітей. А одна з проблем дитинства полягає у тому, що головне право дитини (право на повагу) не передбачає можливість їй бути такою, якою вона хоче або може (право бути собою). Тому принципи гуманістичної педагогіки мають засновуватися на свободі і правах дитини.

Видатний французький педагог, автор оригінальної педагогічної технології, заснованої на ідеях гуманізму і самовідданої любові до дітей, Селестен Френе (1896—1966) стверджував, що у кожній дитині втілено більше істин, ніж у всіх педагогічних підручниках світу разом узятих. Його педагогіка вивершується на основі сформульованого "ядра цінностей". Такими цінностями він вважав здоров'я дитини, визнання дитячого прагнення до максимального саморозвитку, створення сприятливого для розвитку дітей середовища, забезпечення "природного, живого і всебічного виховного процесу". Саме вони визначають головну мету виховання: "максимальний розвиток особистості дитини в розумно організованому суспільстві, яке буде слугувати їй і якому вона сама буде слугувати". Основними засобами реалізації цієї мети С. Френе вважав природу, працю в школі-майстерні, розумову діяльність під час індивідуалізованих занять, художню творчість, власний досвід дитини, якого вона набуває у трудовій діяльності.

Однією з концептуальних засад педагогічної технології Френе є ідея про опори-бар'єри. Йдеться про те, що на життєвій дорозі дитини неминуче постає багато бар'єрів — сім'я, суспільство, вчитель, але ці "бар'єри" водночас дисциплінують, стримують, і за умов правильно організованої діяльності дитячого закладу стають "опорами" в її розвитку. С. Френе визнавав необхідність ранньої соціалізації дитини (входження в суспільство, набуття соціального досвіду, опанування соціальних ролей) у дошкільних закладах, які є своєрідними "дитячими заповідниками". З перших кроків життя дитини

в її виховний простір слід включати природу (парки, сади, сільськогосподарські угіддя, "живі куточки" тощо). З 4-х років, на думку С. Френе, дитина виявляє жвавий інтерес до середовища як засобу організації власного життя, робить спробу підкорити його своїм інтересам. У цьому процесі природне середовище надає дитині необхідний для розвитку матеріал, а також забезпечує нормальні умови для її фізичного та емоційного вдосконалення.

Література.

Основна[2;7;12;15;18;29;31]

Додаткова[5;10]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Які економічні та соціально-політичні чинники вплинули на зростання інтересу до освіти в розвинених країнах світу в кінці ХХ ст.?
2. Чому ХХ ст. символічно названо "століттям дитини"?
3. Чому радянська педагогіка піддавала критиці зарубіжні реформаторські течії?
4. Які соціально-педагогічні передумови виникнення реформаторської педагогіки як альтернативи традиційній педагогіці?
5. В чому полягала суть реформування загальноосвітньої школи в провідних державах світу на початку ХХ ст.? Якої ланки освіти воно стосувалось найбільше?
6. У чому полягає суть "методу М.Монтессорі"?
7. Чи прослідковується взаємозв'язок ідей педагогіки Р.Штейнера та сучасних українських систем розвивального навчання?
8. Окресліть коло проблем виховання дітей дошкільного віку, які найбільш повно розкриті в педагогічній концепції Я.Корчака?
9. Які чинники вплинули на світогляд Я.Корчака?
10. У чому сутність подвигу Я.Корчака? Чи можна стверджувати, що весь педагогічний шлях, а не лише останній його етап, був педагогічним подвигом Я.Корчака?

Розділ 2. . Розвиток суспільного дошкільного виховання на українських землях Теоретичний змістовий модуль 2

Тема 1. Народна педагогіка як джерело і основа наукової дошкільної педагогіки.

План

1. Народна педагогіка – праматір наукової педагогічної теорії.
2. Основні історичні віхи становлення української етнопедагогіки
3. Питання виховання і освіти дошкільнят в народній педагогіці.

1. Народна педагогіка – праматір наукової педагогічної теорії.

У результаті виховних дій мільйонів людей протягом віків сформувався певний педагогічний досвід, який згодом викристалізувався у велику педагогічну мудрість – народну педагогіку. Саме її К.Ушинський вважав важливим етапом формування наукової педагогічної теорії. Він переконливо показав зв'язок сучасних йому систем

виховання з особливостями життя народу і закликав педагогіку не відриватись від народних традицій, глибоко вивчати і розвивати їх.

На основі масиву знань певної етнічної спільноти про виховання молодого покоління виникла етнопедагогіка. Етнос (грец. *ethnos* — народ, плем'я) — це народ, стала, історично визначена сукупність людей, які мають спільні риси та особливості культури й психічного складу, свідомо розуміють свою єдність. Етнопедагогіка як галузь педагогічної науки досліджує такі проблеми: своєрідність мети, завдань, методів, прийомів і засобів виховання, які є характерними для конкретного етносу; порівняльне (компаративне) вивчення специфіки навчання та виховання у представників різних національностей; особливості впливу національної психології, менталітету на процес виховання тих чи інших етнічних груп; урахування закономірностей процесу виховання представників певних етнічних груп та особливостей їхнього розвитку. У структурі етнопедагогіки виділяють такі основні компоненти: 1. Народне дитинознавство, сутністю якого є вивчення дитини: особливостей її фізичного, психічного й соціального розвитку. 2. Народна дидактика — розкриває зміст народних повчань, напучувань, настанов, роз'яснень; допомагає дитині, молодій людині пізнати світ, природу, довкілля, зокрема соціальне середовище, надбання свого народу. 3. Педагогічна деонтологія (грец. *deontos* — необхідне, потрібне) — вивчає обов'язковість дотримання та виконання встановлених правил поведінки, які вироблені певним народом, соціальною спільнотою, членом якої є дитина, доросла людина. 4. Родинна педагогіка (фамілістика) має за мету надати допомогу батькам у вихованні дітей. На сучасному етапі розвитку суспільства родинна педагогіка набирає особливої ваги. Спроби обмежити роль батьків у сфері виховання і покласти цю важливу функцію на державні виховні заклади не принесли очікуваних результатів. Основним соціальним інститутом у системі виховання юні історично та природно покликана бути родина. Родинна педагогіка має формувати культ Матері і Батька, культ Роду.

2. Основні історичні віхи становлення української етнопедагогіки.

Українська етнопедагогіка склалася у процесі формування української народності на основі давньоруської народної педагогіки. У ході історичного розвитку, економічного, політичного, духовного, суспільного і сімейного життя народу українська народність набула свого національного забарвлення й оригінального творчого обличчя з властивим їм особливостями мови, фольклору, звичаїв, традицій.

Вивчення української етнопедагогіки започаткував у II половині ХУІІІ ст. Г.С.Сковорода. Найбільше досліджень припадає на ХІХ століття. Українську етнопедагогіку робили об'єктом свого вивчення Л.Глібов, Б.Грінченко, Т.Шевченко, І.Франко, Л.Українка, Ю.Федькович та ін. У першій половині ХХ ст. поряд із такими науками, як генетика, педологія, характерологія занепала і українська етнопедагогіка. Лише у другій половині ХХ ст. кількість наукової інформації про українську етнопедагогіку дещо зростає, про що свідчать публікації Є.Сявков, Ю.Ступака, Г.Довженюк. Інтенсивно збирав матеріал з української етнопедагогіки В.Сухомлинський. Сьогодні найавторитетнішим дослідником української етнопедагогіки є академік М.Стельмахович.

3. Питання виховання і освіти дошкільнят в народній педагогіці.

Народна педагогіка існувала на рівні побутової свідомості, була результатом колективної педагогічної творчості народу. Педагогічний досвід закріпився, по-перше, в повсякденній життєдіяльності, по-друге, в творах усної народної творчості

(обрядові пісні, замовляння, загадки, приповідки, казки, пісні). Саме у фольклорі народна творчість давала образне узагальнення педагогічного досвіду.

Народна педагогіка знайшла своє відображення практично в усіх галузях давньоруської культури – в усній народній творчості, живопису, побутових традиціях, обрядах і звичаях. Народна педагогіка — це емпіричні знання народу про виховання. Вони знайшли своє відображення у звичаях і обрядах, пов'язаних з життям дітей і молоді, у фольклорі, іграх і іграшках, у традиціях сімейного і громадського виховання. Народна педагогіка — цілісна педагогічна система. Вона має чітко означену мету виховання і традиційно усталені засоби для її досягнення. Зміст і методи народної педагогіки базуються на народному світобаченні й народній психології, тобто етнопедагогіка витворювалась відповідно до народної душі, ментальності. Кордоцентричність української вдачі, мрійливість, лагідність і ліризм нашого народу обумовили загальний гуманістичний стиль української етнопедагогіки. Цей гуманізм виявляється, перш за все, в особливому ставленні до дитини, її здоров'я і благополуччя в системі народних цінностей. Дитина — дар божий, її слід оберігати й доглядати, дбати про її тендітну душу, не допускати наруги над нею. Найстрашніший гріх чекає жінку за дітозгубництво; засуджується народом і народження позашлюбних дітей, безбатечників, що позбавляє дитину гармонійності в розвитку, примушує її страждати. Цим обумовлені надзвичайно лагідні, гуманні у своїй основі засоби української етнопедагогіки, особливо ті, що звернені до немовлят, — колискові пісні, забавлянки й баєчки, пеступіки й утішки.

Однак народна педагогіка рекомендує поєднувати лагідні засоби впливу з розумною вимогливістю ("Хто дітям потає, той потім плаче"), покаранням, хоча надає перевагу заохоченням. В українській етнопедагогіці чітко простежуються головні принципи виховання: природовідповідність, культуровідповідність, народність виховання, його трудовий характер, зв'язок виховання з життям, єдність виховного й освітнього елементів у єдиному педагогічному процесі.

Народність виховання — це виховання людини в дусі народних ідеалів, відповідно до його потреб і близькими йому психологічно засобами. Найважливіший засіб народного виховання — це рідна мова, рідне слово. Не випадково таке велике значення у народному вихованні приділяється словесному фольклору, де народне слово доведене до найвищих зразків майстерності. Народність включає також духовне виховання на основі рідної християнської релігії.

Література.

Основна[1;3;5418;21;27;32]

Додаткова[5;40]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Поміркуйте та сформулюйте аргументи, що доводять взаємозв'язок і взаємовплив народної (традиційної) та наукової (офіційної) педагогіки.
2. Яка педагогіка називається народною? Дайте визначення.
3. Висвітліть основні віхи історичного розвитку української етнопедагогіки.
4. Хто є провідними суб'єктами виховання у народній педагогіці? Які з них втратили свою важливість у сучасних умовах? Чи необхідно відновлювати дієвість впливу цих суб'єктів? Обґрунтуйте свою точку зору.
5. Як розвивався народно-педагогічний ідеал українців у різні історичні епохи?

6. Який, на Вашу думку, стан застосування народної педагогіки в сучасній сім'ї, дошкільному закладі, школі, суспільстві?

7. Які шляхи впровадження ідей народної педагогіки в навчально-виховний процес сучасного дошкільного закладу і початкової школи?

8. У чому полягає значення народної педагогіки у відродженні національної дошкільної системи освіти й виховання?

9. Як Ви розумієте процес етнізації особистості?

Тема 2. Виховання, навчання та педагогічна думка на українських землях у дохристиянський період і в княжу добу.

План

1. Виховання у східних слов'ян в дохристиянський період.
2. Становлення шкільництва в Київській Русі.
3. Педагогічні тенденції в пам'ятках літератури Київської Русі.
4. Розпад Київської Русі та період культурного занепаду.
5. Збереження і примноження освітніх традицій Київської Русі у Галицько-Волинській державі.

1. Виховання у східних слов'ян в дохристиянський період.

Історія виникнення у східних слов'ян писемності та школи по-різному висвітлюється дослідниками. Так одні з них твердять про "скіфську відсталість" Русі, намагаються довести, що слов'яни запозичили школу від католицьких єзуїтів. Інші пропагують версію про універсальність візантійського впливу на розвиток давньоруської культури. Однак історичні факти спростовують антинаукову сутність цих концепцій. Про існування писемності і школи в дохристиянський період свідчить архаїчна азбука кінця IX ст.-поч X ст., знайдена у 60-х рр. XX ст. на стінах Софійського собору. Вона засвідчила, що крім слова, особистого прикладу постав третій засіб передачі знань і досвіду – письмо. Запровадження слов'янської азбуки мало велике значення для всіх східнослов'янських народів, сприяло просвіті народу, створенню книг, розвитку шкільництва, передусім „книжного вчення”.

Про те, що письмо було до прийняття християнства, свідчать і інші документи (корчага, київська печатка) із написами. Важливим доказом існування писемності є договори Русі з греками. Так, у договорі 945 р. передбачена стаття, згідно з якою руські купці повинні приїжджати до Візантії не з печатками, а з грамотами. Історики довели, що князь Ігор утримував канцелярію грамотіїв, які і готували документи руським торговим людям.

Важливу роль у вихованні в дохристиянський період відігравала релігія праукраїнців. Існували як язичницькі школи, так і школи християнських общин. Така двотипність шкіл у перехідний період від язичництва до християнства була характерною ознакою також для Візантії та інших країн Європи. Їх історичне значення в тому, що вони створили умови для переходу до нового, вищого етапу давньоруського шкільництва – "книжного вчення".

2. Становлення шкільництва в Київській Русі.

Феодалний спосіб виробництва вносив докорінні зміни в соціальну сутність навчання і виховання. Формування державності вимагало підготовки грамотного державного апарату. Зростання міст як центрів економічного, культурного і

політичного життя, розвиток ремесел, торгівлі, особливо зовнішньої, посилили потребу в нових засобах спілкування, основою яких ставала писемність і шкільництво. Нової системи навчання, спрямованої на залучення до "книжності", писемної культури, вимагала і нова ідеологічна основа суспільства – християнство.

Сучасна українська історико-педагогічна наука, опираючись на дані з різних історичних пам'яток, пов'язує організацію шкільної освіти в Київській Русі з діяльністю князя Володимира Великого та заходами, пов'язаними із хрещенням руської людності, намаганням поширити й утвердити християнство не тільки силою та проповідями, але й педагогічними засобами. Запровадження християнства та відкриття шкіл – ланки одного процесу. Християнське віровчення освячувало феодальні порядки, проповідувало поділ на багатих та бідних, переконувало народні маси, що князівська влада дана від Бога. Київська Русь перейшла до навчання по книгах. Перші навчальні заклади так і називались – "книжне вчення".

Освітню політику князя Володимира продовжив Ярослав Мудрий, який зробив новий суттєвий крок у розвитку освіти й культури в Київській Русі. При Софійському соборі була зібрана бібліотека, відкрита школа, яка мала міжнародне значення. Значну роль у поширенні освіти відіграли монастирські школи. Найбільшим з них був Києво-Печерський монастир, в стінах якого було виховано багато істориків, письменників, художників, єпископів.

Історичні джерела IX-XIVст. переконують, що найпоширенішою формою навчання дітей були школи грамоти, у розвитку яких були зацікавлені народні маси. Головним осередком виховання й навчання усіх станів у Київській Русі залишалася сім'я. Діти знаті і міщан могли отримати елементарну освіту вдома. Сім'я навчала праведного життя переважно засобами релігійного виховання, формувала правила співжиття. У сім'ї набувалися навички ремесел.

Формою домашнього виховання та навчання дітей знаті було „кормильство”. Київські князі підбирали кормильців із числа воєвод та знатних бояр. Високий статус кормильців уможлилював їх втручання в родинні суперечки, у політичні інтриги, змови, що з часом привело до відмирання цієї форми виховання, заміни домашніми вчителями-священиками. Таким чином в XI – на поч. XII ст., у період розквіту Київської Русі, система освіти включала такі форми навчання й виховання: "книжне вчення"; навчання при монастирях; школи грамоти; кормильство. Розповсюдженню шкільництва на Русі в ранньохристиянський період сприяли такі чинники: про освіту турбувалася не лише церковна ієрархія, зацікавлена в донесенні до громадянства основних положень християнства, але й князівська (світська влада); навчання в Київській Русі проводилося рідною (слов'янською) мовою, на Заході – чужою (латинською); школи на Русі були доступними для різних верств населення, хоч, зрозуміло, мова не йде про всеобуч; на відміну від тогочасних європейських держав, освіта в Київській Русі була доступна і для дівчат.

3. Педагогічні тенденції в пам'ятках літератури Київської Русі.

Офіційна педагогічна думка України-Русі, що знайшла відображення у творах державних, культурно-освітніх і церковних діячів княжої доби, відображала потреби тогочасного суспільства щодо виховання, формування, розвитку, навчання й освіти, підпорядковувалася зміцненню державності, утвердженню християнської моралі.

Педагогічну думку Київської Русі слід розглядати в контексті всієї культури та ідеології того часу. Особливість давньоруської літератури в тому, що вона не виділилась у спеціальну галузь знань, не стала теоретичною дисципліною, не було

спеціальних педагогічних трактатів. Педагогічні за своєю суттю ідеї (мета, завдання, характер навчання, виховний ідеал) можна знайти в самих різних джерелах: пам'ятках літератури різних жанрів, творах образотворчого мистецтва, усних проповідях, церковній та побутовій практиці, народній мудрості.

Найбільш ранніми творами давньоруської літератури, в яких піднімаються питання освіти та виховання, є "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона та "Ізборник (1076)", упорядкований київським книжником Іоаном. Помітний слід в історії давньоруської педагогічної думки залишив літописець Нестор. До видатних пам'яток вітчизняної середньовічної думки відносяться твори Климента Смолятича, Кирила Туровського. Вінцем педагогічної думки Київської Русі є "Повчання дітям" Володимира Мономаха (1053—1125). Князь повчав дітей мудрості етики. Через настанови молоді він виклав своє бачення проблеми підготовки підростаючого покоління до життя (загартування волі, характеру; формування світоглядної позиції, умінь і навичок; розвиток пізнавальних, пошукових, творчих, розважальних та інших інтересів), заклав основу гуманістичного виховання, вчив добродійного ставлення до дітей-сиріт, жінок-вдів, поваги дітей до навчання, прагнення до освіти, любові до рідної землі. Ідеї Володимира Мономаха знайшли свій подальший розвиток у педагогічній думці українського та інших слов'янських народів.

4. Розпад Київської Русі та період культурного занепаду.

Політична роздрібленість та монголо-татарська навала прискорили розпад Київської Русі, за яким настав період політичного та економічного занепаду. Монголо-татарська навала поставила під сумнів виживання української культури. Знелюдніли міста і села, багато освічених людей попали у неволю. У вогні феодалного розбрату, монголо-татарських набігів та подальшої боротьби із завойовниками згоріло багато цінних книг та документів. Церква, як і раніше, зберігала роль основної ідеологічної установи і разом зі школою була осередком збереження самотутньої духовності українських освітянських традицій. Але вже ніхто не їхав з Європи вчитися на Русь. Школи підвищеного типу за цих обставин, не маючи змоги піднятися до рівня європейських університетів, зникли зовсім. Можливо, їх діяльність переслідувалась завойовниками. Спроби зберегти здобутки освіти Київської Русі робилися при дворах удільних князів, зокрема у Галицько-Волинському князівстві. Школи нижчого рівня занепали, зменшилася їх кількість, але є матеріальні свідчення, що вони діяли і в роки монголо-татарського володарювання.

Усна народна творчість зберігала оповіді про героїв боротьби українського народу із завойовниками. В умовах нестачі освітніх закладів поширилася діяльність майстрів грамоти, що навчали дітей за певну платню.

Освітні, культурні традиції, які були закладені в Київській Русі, не вмерли в період феодалної роздрібленості та монголо-татарської навали: продовжували працювати школи грамоти, організаторами яких були міські громади; освітню роботу релігійного спрямування здійснювали монастирі; перекладалися книги; велося літописання.

5. Збереження і примноження освітніх традицій Київської Русі у Галицько-Волинській державі.

Традиції високої, а також середньої освіти, започатковані князями Володимиром Великим і Ярославом Мудрим, розвиваються і підтримуються у Галицько-Волинському князівстві (1199), яке в першій половині XIV ст. досягло свого найвищого розквіту, виконувало роль непереборного щита від татарських навал для

всієї Західної Європи. Свідченням високого рівня освіти в Галицько-Волинському князівстві стало створення „Галицько-Волинського літопису”, авторами його були не просто освічені люди, а справжні майстри слова, продовжувачі справи літописця Нестора.

У Галицько-Волинському князівстві було досить розвинене приватне шкільництво як духовного, так і світського характеру. Тут остаточно складається тип української елементарної приватної школи – дяківки, школи "майстрів грамоти", яка у своїх основних рисах збереглася в Україні майже до середини ХІХ ст. Методика навчання, письмові приладдя були такі, як і в Київській Русі.

Галицько-Волинська держава не тільки підтримала й зберегла, але і значно розширила культурно-освітні традиції Київської Русі. Водночас вона забезпечила її зближення із західною культурою. Живучи в тісних стосунках із західними сусідами, галицько-волинські князі запровадили латинську мову в дипломатичних стосунках, що вимагало її поглибленого вивчення, особливо в середовищі знаті.

Література.

Основна[2;5;7;17;19;30;33]

Додаткова[2;3;10;25;32;33;38]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Назвіть основні причини, що зумовили виникнення виховання як соціального явища. Яка з них є провідною і чому?
2. У чому полягає відмінність у вихованні за часів матріархату та патріархату? Прокоментуйте позицію Г.Ващенко щодо існування у наших предків матріархату до часів, що безпосередньо передували утворенню Київської Русі.
3. Наведіть докази прямої зумовленості виховання умовами матеріального та духовного життя спільноти за часів первісного суспільства.
4. Поміркуйте та сформулюйте аргументи, що доводять взаємозв'язок і взаємовплив народної та офіційної, наукової педагогіки.
5. Назвіть характерні шляхи та етапи формування шкільництва, освіти і педагогічної думки в Київській Русі.
6. Визначте роль писемних пам'яток праукраїнської цивілізації у розвитку і формуванні системи шкільництва та виховання. Мотивуйте свої судження.
7. У чому полягають особливості монастирського аскетичного виховання? У яких педагогічних пам'ятках за часів Київської Русі підтримуються ідеали такого виховання, а в яких заперечуються?
8. Як змінювалися мета, зміст і форми виховання у східних слов'ян у дохристиянську епоху?
9. Яким чином виникнення і впровадження слов'янської азбуки вплинуло на розвиток давньоруської освіти?
10. Чому прийняття християнства Київською Руссю стало визначальним чинником бурхливого розвитку освіти?
11. Визначте спільне й відмінне у шкільництві Київської Русі та системи освіти Середньовічної Європи.
12. Порівняйте освіту в Київській Русі та Галицько-Волинській державі.
13. Поясніть зміст освіти у "школах грамоти" Київської Русі.

14. Обґрунтуйте думку про вирішальний вплив християнства на освіту Київської Русі.

15. Розкрийте основні педагогічні проблеми, висвітлені у відомих нам пам'ятках педагогічної думки Київської Русі.

16. Доведіть, що у "Повчанні" В. Мономаха закладено гуманістичні ідеї.

Тема 3. Освіта України в епоху національного Відродження

План

1. Освіта за литовської доби.
2. Освіта на українських землях під владою Польщі.
3. Братські школи та їх роль у формуванні національної свідомості українців. .
4. Першодруки.
5. Перші високи школи на Україні(Острозька та Києво-Могилянська академії).
6. Козацька педагогіка – унікальне явище світової педагогічної думки.

Зміст лекції.

1. Освіта за литовської доби.

У XIII-XIV ст. сформувалось і посилювалось Литовське князівство. Литовські князі свідомо збирали до купи руські землі. За тих часів українська мова була мовою державного діловодства, дипломатії, законів, грамот, приватного листування тощо. Литовсько-Руська держава орієнтувалася на давню руську і водночас на західноєвропейську культуру. Литовсько-руська доба залишила понад 500 томів так званих литовських метрик, написаних мовою наших предків.

Про стан шкільництва у Великому князівстві Литовському відомо небагато. У монастирях, зокрема Києво-Печерському, Михайлівському та інших, при церквах діяли стаціонарні школи. У Львові діяла школа при Богоявленській церкві. Мовою навчання була латинська, яка забезпечувала торговельні зв'язки з Європою.

За литовської доби Київ відроджує своє значення культурно-освітнього осередку. При великих монастирях активізується створення рукописних книг ("Толковое Євангеліє" (1434); "Лествиця"(1455), "Златоструй"(1474).

Успішна боротьба проти татарської орди сприяла поновленню процесів гуртування українських земель та зміцненню взаємин між ними.

2. Освіта на українських землях під владою Польщі.

Литовський князь Ягайло став польським королем і прилучив Литву з усіма українськими землями до Польщі. Галицько-Волинське князівство припинило своє державне існування у 1387 р. Щодо українського народу Польща провадила агресивну політику. Українська мова була витіснена з державного, церковного, освітянського життя польською і латинською.

Культурний вплив України-Русі на Польщу був значний. Польська держава підтримувала католицьку церкву як власний ідеологічний оплот. Від часів середньовіччя мало що змінилося у програмі шкільного навчання. На початку XVI ст. у Польщі налічувалося близько 20 друкованих та понад 3000 парафіяльних шкіл. З огляду на піднесення освітньої справи у поляків українське духівництво також почало надавати освіті більшого значення. Загальнопоширеними у XVI ст. стали школи при церквах та монастирях. У містах існували школи, де викладали світські вчителі. Освітньою діяльністю займалися також мандрівні дяки і "майстри грамоти". Дітей українських магнатів навчали в домашніх умовах спеціально запрошені для цього

вчителі. Польща і Литва вкрилася мережею єзуїтських шкіл-колегій. Мовою навчання була латинська.

Соціальний і національний гніт Польщі гальмував розвиток освіти. Низький культурний рівень мало і православне духівництво. Свідоме українство та православна церква боролися за відродження та розвиток освіти на рівні тогочасних вимог.

3. Братські школи та їх роль у формуванні національної свідомості українців.

Унікальним явищем в історії вітчизняної освіти була діяльність братських шкіл (80-ті роки XVI ст.), які організовували і утримували церковні братства (громадсько-політичні організації православних громадян) з метою зміцнення православ'я. Серед них були як елементарні, так і школи підвищеного рівня. Найвідоміші — Львівська (перша школа, заснована Успенським братством у 1586 р.), Київська та Луцька школи. Притаманними їм рисами були:

1) *демократичність*. У школі мали право навчатися діти різних станів населення, статут школи зобов'язував учителя ставитись до всіх учнів однаково. Для сиріт та дітей з інших міст братства відкривали гуртожитки (бурси);

2) *введення елементів класно-урочної системи навчання*. В елементарних братських школах учнів поділяли на три групи залежно від набутих знань, умінь, навичок, а з XVII ст. у братських школах підвищеного типу встановилася класна система занять. Навчальний рік розпочинався з 1 вересня, було введено канікули, екзамени тощо;

3) *налагоджений тісний зв'язок з батьками чи родичами учнів*. Між батьками і школою укладалася письмова угода, де обумовлювались обов'язки сторін з виховання і навчання дітей;

4) *чітка організація навчання*: заборонялись пропуски занять, запізнення, існувала налагоджена система чергових;

5) *грунтовність освіти*, яка не поступалася західноєвропейській.

Високий рівень освіти забезпечували вчителі, які згодом стали відомими не лише в Україні, а й за її межами. Це — Іов Борецький, Стефан і Лаврентій Зизанії, Кирило Ставровецький Транквіліон, Мелетій Смотрицький, Памво Беринда, Єлисей Плетенецький, Тарасій Земка, Ісайя Трофимович-Козловський, Захарія Копистенський та ін. Всі вони працювали якийсь час вчителями братських шкіл. Братські школи давали досить високу по тих часах загальну освіту, що не поступалась школам Західної Європи. Основною ознакою братських шкіл було навчання рідною мовою, що мало і виховне значення, адже відбувалося воно у спольщеному середовищі. Зміст навчання у братських школах мав гуманітарне спрямування, а організація роботи носила демократичний характер. Це відповідало тенденціям західноєвропейського Відродження.

4. Першодруки.

У руслі загальних тенденцій епохи Відродження відбувався розвиток прогресивних способів видання книг на українських теренах і пов'язаний з поширенням гуманізму. Поширення грамотності в суспільстві вже не могли задовольнити рукописні книги, кожна з яких писалась роками і була надто дорогою. У 1452-1455 рр. німець Йоганн Гутенберг на винайденому ним друкарському верстаті надрукував одну з найкращих книг того часу — 42-рядкову Біблію. Так було започатковано книгодрукування в Європі. Як зазначає І.Огієнко, через 50 років після винайдення книгодрукування його використовувала уся Європа, оскільки, крім

богослужіння, ці книги використовували і як підручники для навчання у школах від нижчого рівня до вищого, а також до самоосвіти. Це засвідчує нагальну потребу в книгах, зокрема богослужбових. Оскільки, крім богослужіння, ці книги використовували і як підручники для навчання у школах від нижчого рівня до вищого, а також для самоосвіти.

Друкарство активно поширювалось у західних регіонах України (Львів, Острог). Перехрещуючись на українському ґрунті, західні та східні впливи досить сильно позначилися на українському письменстві. Разом із релігійними впливами воно відобразило національні риси самобутньої української літератури. Це відбилося в українському науковому письменстві, в підручниках для шкіл, в першій публіцистиці, літературних творах відомих і невідомих письменників, творах, що наприкінці XVI-на початку XVII ст. будили свідомість українського народу. Винайдення книгодрукування Йоганном Гутенбергом та поява кириличного друкарства наприкінці XV ст. створили умови для подальшого поширення грамоти й пожвавлення літературного процесу.

5. Перші високи школи на Україні(Острозька та Києво-Могилянська академії).

Першими національними закладами вищого типу стали Острозька школа-академія і Києво-Могилянська академія.

Острозька слов'яно-греко-латинська академія (або "тримовний лицей") була відкрита 1576 р. князем Костянтином Острозьким (1527—1608) і вирізнялася високим рівнем викладання. В ній вивчали слов'янську, грецьку, латинську мови й так звані "вільні науки" (граматику, арифметику, риторику, логіку та ін.), музику та хоровий спів. Тут працювали відомі науковці: Кирило Лукаріс, Феофан Грек, письменник та громадський діяч Герасим Смотрицький, польський математик і філософ Ян Лятос, українські публіцисти та філологи Василь Суразький, Тимофій Михайлович, Іов Княгеницький, Дем'ян Наливайко та інші. Всі вони брали участь у діяльності наукового гуртка при академії, писали наукові праці, підручники, готували навчальні посібники тощо.

Києво-Могилянська академія, створена 1632 р. на Подолі внаслідок злиття Київської Братської та Лаврської шкіл, зібрала найбільшу кількість освічених, найкращих на той час діячів науки та культури: це і Петро Могила (опікун академії), Інокентій Гізель, Іоаникій Галятовський, Єпіфаній Славинецький, Симеон Полоцький, Лазар Баранович та інші. Усі вони зробили певний внесок у розвиток педагогічної думки, розглядали загальні питання виховання і навчання дітей, розробляли методичні рекомендації. Одні з них присвячували окремі праці проблемам освіти, створювали підручники та навчальні посібники, інші — порушували освітні питання в полемічних працях, виступах, промовах. У заснуванні Києво-Могилянської академії почесне місце належить Єлисаветі Гулевичівні, дружині київського воєводи, поборниці українського освітництва, яка подарувала свою садибу із землями для створення цього культурно-освітнього комплексу.

Києво-Могилянська академія була визначним науковим осередком, де формувався один з центрів філософської думки слов'янського світу загалом, відбувалося становлення української літературної мови, склалася літературна й поетична школа. У 1817 р. академію закрили, й замість неї в тому ж році було створено Київську духовну семінарію, перейменовану у 1819 р. в Духовну академію,

яка припинила своє існування у 1918 р. У 1992 р. академію було відроджено як Національний університет "Києво-Могилянська академія".

6. Козацька педагогіка – унікальне явище світової педагогічної думки.

Кращі риси народної педагогіки було втілено у козацькій педагогіці, яка формувала у підростаючих поколіннях синівську вірність рідній землі, духовність, героїко-патріотичні традиції козацької державності, пріоритет високих лицарських якостей, пошани до старших.

Історія січових шкіл – це коріння, з якого через терни польсько-шляхетського та царського поневолення проросла наша національна система освіти та виховання. Запорізькі школи ділились на січові, монастирські та церковні. Посібниками для навчання були Часослов і Псалтир. З інших посібників збереглася в Одеській науковій бібліотеці скорописна "Козацька читанка" 17 ст.

Головним завданням козацької педагогіки була підготовка фізично загартованих, мужніх воїнів, захисників рідного краю від чужоземного поневолення. Вільна, незламна людина була ідеалом козацької педагогіки.

Виховувалась молодь в дусі високого патріотизму, безмежної любові до свого народу, готовності віддати життя за волю і свободу України. Особливе значення надавалося розповідям бувалих запорожців, історичним переказам, козацьким думам, практикувались походи учнів в степи на козацькі могили. Тут козацькі діти навчалися грамоти, лічби, закону Божого, музики і співу. Крім того, на Січі існували три спеціальні школи — полкової музики, музики і церковного співу та школа підготовки юнаків для військової служби. Школою підвищеного типу була Головна січова школа.

У козацьких реєстрах, починаючи з XVI ст., трапляються записи, в яких, крім прізвища та роду занять козака, є слово "бакалавр". Не виключено, що деякі козаки набували освіту в західноєвропейських навчальних закладах, після закінчення яких отримували вчений ступінь бакалавра. Існували міцні зв'язки козацтва з духовенством, особливо в часи Гетьманщини, що зумовило відкриття перших українських академій.

Література.

Основна[7;19;21;30;33;35]

Додаткова[10;12;18;19;20;32;43;44]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Порівняйте соціальні передумови для розвитку української культури й освіти та її стан за литовської та польської доби.
2. Назвіть особливості шкільництва в Україні ХУП-ХУІІІ ст..ст.
3. Які чинники визначали зміст, характер і методи навчання й виховання в школах ХУП-ХУІІІ ст.?
4. У чому полягають відмінності українського національного й західноєвропейського Відродження?
5. Яку роль відіграв український національно-визвольний рух у розвитку освіти і педагогічної думки?
6. Які нові типи навчальних закладів з'явилися в Україні у ХУП-ХУІІІст.?
7. Що спричинило виникнення братських шкіл в Україні?
8. Висловіть свою думку щодо питання, чому козацьку педагогіку називають вершинним проявом української педагогіки?

9. У чому полягає внесок Петра Могили у розвиток освіти на Україні? З якими історичними фактами пов'язане те, що оцінки щодо його просвітницької діяльності не є однозначно позитивними?

10. Які елементи класно-урочної системи існували в братських школах?

11. В чому проявлялись принципи гуманізму та демократизму в навчально-виховному процесі братських, січових і козацьких шкіл?

12. Назвати спільні та відмінні риси шкільництва на Лівобережній і Правобережній Україні в XVII-XVIII ст..

13. Які прогресивні педагогічні ідеї того часу відображені в статутах братських шкіл?

14. Яке значення козацької системи освіти та виховання в українському національному Відродженні?

15. Оцініть внесок Острозької академії в українську педагогічну культуру.

16. Якої шкоди зазнала українська педагогіка у зв'язку із втратою козацько-гетьманської держави?

17. Визначте типові прикмети європеїзму в українській педагогіці означеного періоду.

Тема 4. Українська освіта та педагогіка наприкінці XVIII — XIX ст.

План

1. Антиукраїнська освітня політика московського царату і паростки національної школи.
2. Стан освіти на західноукраїнських землях.
3. Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї видатних вчених, письменників і громадських діячів.
4. Освітня діяльність і педагогічні погляди К.Д.Ушинського.

1. Антиукраїнська освітня політика московського царату і паростки національної школи.

Майже півтора століття (з кінця XVIII до закінчення Першої світової війни) українці перебували під владою двох імперій — 80% з них були у складі Російської імперії, решта — Австро-Угорської. Входження до Російської держави означало для України втрату самобутності української освіти, набуття нею рис уніфікованої імперської системи.

Починаючи з кінця XVIII ст., московська влада намагалася знищити не тільки традиційну українську освіченість, але й народне шкільництво. Рівень загальної освіти українців, який у XVIII ст. був предметом їхньої гордості, особливо на Лівобережжі, в XIX ст. став жахливим. Це було спричинено насамперед впровадженням кріпосного права та переконаністю правлячих кіл у тому, що освіта кріпакам не потрібна. Московський уряд намагався викоринити із школи українську культуру, рідну мову. У 1863 р. міністр внутрішніх справ П. Валуєв видав циркуляр, яким заборонявся випуск українською мовою будь-якої літератури. У 1876 р. Емським актом було заборонено будь-яке українське слово; друкування, привезення з-за кордону українських книжок, часописів тощо. Заборонялися також українські вистави, промови та співи на концертах. Священики мали виголошувати проповіді виключно російською мовою. Ці акції викликали бурхливу реакцію українського народу і його духовної еліти: вчительства, письменників, вчених, діячів культури.

Наприкінці XIX — на початку XX ст. політиці заборони української мови і культури активно протидіяли товариства "Просвіти". У цей період видавництвом "Український вчитель" було видано "Українську граматику для школи" Г. Шерстюка, "Арифметику для українських шкіл" О.Кониського, "Граматику (Букварець)" С. Черкасенка та ін. Значну просвітницьку роботу проводив педагогічно-освітній щомісячник "Світло", що висвітлював питання дошкільного, шкільного та позашкільного виховання.

Імперські уряди всіляко перешкоджали розвиткові системи освіти, проникненню знань в національні регіони. Зміст загальнодержавних шкільних реформ, які проводив уряд Катерини II та Олександра II свідчить про намагання російського царату обмежити народну освіту елементарною грамотою та лічбою, денаціоналізувати її зміст. У результаті активізації громадського, суспільного, педагогічного руху у 60-х роках XIX ст. відбулися певні позитивні зрушення. Проте вже в наступне десятиліття, і особливо у 80-ті роки, виникла низка обмежень у справі навчання та виховання молоді.

2. Стан освіти на західноукраїнських землях.

Після прилучення Галичини до Австрійської імперії, що на цей час була в апогеї свого розквіту (1772), рівень освіти на Західній Україні почав поліпшуватися завдяки

реформам; розбудовано школи, модернізовано методи навчання. Відбувається декілька шкільних реформ: 1777 р. — з наказу Марії-Терезії, а 1781 р. — Йосифа II. Політична обстановка у ХІХ ст. характеризується українсько-польською конфронтацією у Галичині та українсько-мадярською — на Буковині. На початку ХІХ ст. під впливом польських кіл постійно обмежувалося українське шкільництво.

Після короткого періоду поліпшення стану української освіти, пов'язаного з буржуазно-демократичною революцією 1848 р. (знято заборону на викладання української мови у школах, організовано приватні українські школи), триває політика національного пригнічення, особливо в освітній справі. Після 1867 р. польська мова була провідною у Львівському університеті та всіх професійно-технічних закладах, гімназіях. На цей час у провінції налічувалося 96 польських і лише 6 українських гімназій. У початкових школах польських класів було втричі більше, ніж українських.

На землях Східної Галичини і Буковини впроваджувалася загальноімперська система освіти. Початкова освіта здійснювалася у парафіяльних (церковних), згодом — тривіальних (народних) та головних початкових школах. Іноді українську мову в них вивчали за латинським шрифтом. З 1867 р. обов'язковим стало вивчення польської мови. У другій половині ХІХ ст. виникає новий тип початкової двомовної школи — утраквістична школа, де основні предмети викладалися польською мовою, а решта — українською. Усі початкові школи поділялися на сільські та міські. Програма навчання у сільській школі була примітивною, не давала можливості для продовження освіти.

Середня ланка освіти була репрезентована класичними гімназіями та реальними школами з польською мовою навчання. Велику роль відігравала Українська Церква, яка протистояла германізації та полонізації освіти. Для парафіяльних шкіл у цей час видаються читанка, катехізис, буквар. У другій половині ХІХ ст. українське духовенство виборює право нагляду за школами.

Полонізація освіти викликала активне протистояння української інтелігенції. Досягненням було відкриття у Львівському університеті кафедри української мови (1851) та кафедри української історії на чолі з М. Грушевським (1898). Наростання національного руху українців імперії Габсбургів сприяло розвитку педагогічної думки та організаційному оформленню українського культурно-освітнього руху.

3. Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї видатних вчених, письменників і громадських діячів.

Григорій Савич Сковорода (1722-1794 рр.) – видатний український педагог, поет, мандрівний філософ, представник етико-гуманістичного напрямку вітчизняного просвітительства. У центрі його філософських поглядів стояли етичні питання – проблема людини, її природа, щастя. Філософ висунув концепцію про "сродну працю", яка відповідає внутрішнім здібностям людини та приносить користь суспільству. Г.Сковорода висловив свої педагогічні погляди у діалогах, віршах, байках, притчах, листах. Зокрема, проблеми виховання піднімаються у таких притчах як, "Благодарний Єродій", "Убогий Жайворонок", "Харківські байки" тощо. Виховним ідеалом філософа є людяність, благородство і вдячність.

Г.Сковорода першим в історії української педагогічної думки висунув ідею природного виховання. Виховання людини, вважав він, повинно бути спорідненим з її природою. Г.Сковорода першим у вітчизняній педагогіці поставив у центр уваги почуття дитини, її стосунки зі світом. Передбачав розвиток природних задатків шляхом самовдосконалення.

Важливими засобами виховання Г.Сковорода називає рідну мову, народну педагогіку. Він є прихильником принципу народності у вихованні. Виховання повинно житися з народних джерел, відповідати інтересам народу і зберігатися в житті кожного народу. Г.Сковорода вказує, що виховання має бути загальнодоступним, безплатним, охоплювати всі верстви населення, особливо народні маси: "виховання й убогим потрібне". Першим з педагогів минулого вимагав вивчення усної народної творчості, яка зберігає скарби народної мудрості. Головним завданням морального виховання вважав виховання людяності, благородства і вдячності.

Тарас Григорович Шевченко (1814-1861) – геніальний український поет, мислитель, художник, громадський діяч. Педагогічні погляди Т.Шевченка знайшли місце у його віршах, публіцистичних і художніх творах. Він вірив у велику силу виховання. У його творах є глибокі думки про виховання, яке повинно виробляти громадянські переконання, відданість народові, нетерпимість до неправди, егоїзму.

Піддаючи різкій критиці тогочасну систему виховання, Т.Шевченко мріяв про справжню народну школу, яка б давала учням міцні, глибокі знання і виховувала в душі любові до рідної мови. Покладаючи великі надії на недільні школи, він надавав їм всіляку допомогу та фінансову підтримку.

Із творів Кобзаря можна отримати чітке уявлення про його виховний ідеал: людина з багатогранними знаннями і високими моральними якостями, яка здатна застосовувати свої знання в житті, уміє цінувати мистецтво, любить працю. Виняткову роль у вихованні дітей відводив сім'ї. З великою симпатією писав про виховання дітей у трудових сім'ях, де матері піклуються про своїх дітей. Ведучи боротьбу за народну освіту, Т.Шевченко не міг обминути особи вчителя. Він з повагою відгукується про вчителів, які ставили собі за мету беззавітне служіння народу. Прикладом цьому може бути образ попечителя гімназії з повісті "Близнець".

Т.Шевченко піддав гострій критиці стану систему освіти в царській Росії. Учителями були малограмотні дячки, які вчили за церковними книжками. У творах Т.Шевченка звучить також критика навчально-виховної практики станових закладів: кадетських корпусів, пансіонів та інститутів шляхетних дівчат.

Велика заслуга Т.Шевченка полягає в написанні підручника українською мовою, призначеного для недільних шкіл ("Букварь Южнорусский", 1861 р.). Шевченко збирався написати й інші підручники для недільних шкіл (арифметику, географію, історію України, етнографію). Ставив також питання про необхідність освіти для жінок нарівні з чоловіками.

Олександр Васильович Духнович (1803-1865) – найбільш видатний представник культурно-освітнього руху на Закарпатті, письменник, один із перших професійних вчених-педагогів у Західній Україні. О.Духнович є автором першого на Закарпатті народного букваря – "Книжица читальная для начинающих" (1847), склав перші на Закарпатті шкільні підручники з географії та історії "Краткий землепис для молодых русинов", з російської мови "Сокращенная грамматика письменного русского языка". Написав перший у Західній Україні систематизований підручник з педагогіки "Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских" (1857). У "Педагогії..." О.Духнович велику увагу приділяв розробці дидактичних проблем. Вирішальну роль у формуванні особистості він відводить учителю, якого називав "просветителями народа". До вчителя ставив високі вимоги: повинен мати справжнє покликання до професії, добре знати свій предмет, бути високоморальним, уміти працювати з дітьми,

не повинен замикатися у рамках своєї професії, а поширювати знання серед усього народу.

Суть виховання (духовного, фізичного і трудового) вбачав у реалізації принципу природовідповідності, який розглядав як розвиток позитивних природних задатків з урахуванням вікових особливостей дітей. Джерелами і засобами морального удосконалення дітей вважав вітчизняну історію, народні пісні, звичаї, гідні для наслідування приклади дорослих, доцільно підібрані заохочення та покарання тощо. Діяльність О.Духновича сприяла значному поширенню освіти, відродженню національної системи виховання українського народу.

Послідовниками О. Духновича були також Маркіян Шашкевич (1811-1843) — поет-"будитель", член освітньо-видавничого товариства "Руська трійця", борець за відродження української мови; Григорій Врецьона (1839-1901) — педагог та освітній діяч, редактор і видавець "Шкільного Часопису" у Львові, фундатор стипендійного фонду для незаможної української молоді; Юрій Федькович (1834-1888) — організатор системи освіти на Буковині, прихильник нової дидактики та жіночої освіти, автор "Букваря"; Августин Волошин (1874-1946) — громадсько-політичний діяч Закарпаття, директор Ужгородської учительської семінарії, редактор і видавець української газети "Наука".

4. Освітня діяльність і педагогічні погляди К.Ушинського.

Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1870 рр.) народився 2 березня в м. Тулі. Висвітлення біографії К.Ушинського починається з 10-літнього віку (навчання в Новгород-Сіверській гімназії). Після закінчення гімназії К.Ушинський навчався на юридичному факультеті Московського університету. 1844 року К.Ушинський блискуче закінчує університет і залишається там на два роки для підготовки до професорської діяльності. У 1846 р. К.Ушинський почав трьохрічну роботу в Ярославському Демидівському ліцеї, викладаючи в ньому курс громадянського права, основ політекономії, науки про фінанси, елементи історії та філософії. Однак адміністрацію ліцею був звільнений як "неблагонадійний", довгий час не міг знайти собі роботу. У 1849-1854 рр. К.Ушинський працює дрібним службовцем у Міністерстві внутрішніх справ.

У 1854 р. К.Ушинський отримує посаду викладача російської мови та інспектора класів у Гатчинському сирітському інституті, де широко проявились його педагогічні здібності. На цей період припадає написання таких праць як: "Про користь педагогічної літератури", "Три елементи школи", "Про народність у громадському вихованні". 1859-1862 рр. – роки діяльності К.Д.Ушинського в Смольному інституті шляхетних дівчат в якості інспектора класів. У 1862 р. К.Ушинський був змушений залишити роботу в Смольному інституті, так як його звинуватили в "політичній неблагонадійності". Міністерство освіти відрядило його за кордон для вивчення досвіду жіночої освіти, але насправді це було замаскованим політичним засланням. За кордоном К.Ушинський багато працює, вивчаючи досвід жіночої освіти в ряді країн, досліджує стан початкового навчання, пише свої педагогічні праці: "Педагогічна подорож до Швейцарії", "Рідне слово", два томи книги "Людина як предмет виховання". У 1867 р. К.Ушинський повертається із-за кордону. Будучи тяжко хворим, продовжує працювати: закінчує деякі свої твори, збирає матеріал для нових. Помер у 1870 р. в Одесі, похований у Києві.

Під народністю К.Ушинський розумів виховання на педагогічних традиціях народу, намагання народу зберегти своє національне "я". У статті "Про народність у

громадському вихованні" вчений обґрунтовує принцип народності такими положеннями: 1) головним у вивченні К.Ушинського про народність є його думки щодо рідної мови. Висока оцінка рідної мови і боротьба за створення шкіл, у яких би діти навчалися рідною мовою, мала не лише педагогічне, а й політичне значення; 2) виховання повинно бути народним. Це означає: охопити школу рідної мови всіх дітей народу в порядку обов'язкового навчання. Формувати це покоління в душі економічних, суспільно-політичних, культурно-освітніх інтересів народу. 3) справою виховання повинен керувати сам народ і відповідати за його успіхи і невдачі; 4) виховання повинно давати реальну освіту, знання мають бути тісно пов'язані з життям народу і спрямовані на народне благо; 5) виховання має бути проникнутим метою формування високоморальної людини, людини-патріота, бійця за справу батьківщини, її прогрес; 6) жінці повинно бути надане право на освіту рівне з чоловіком, так як жінка і чоловік, на думку К.Ушинського, є особи рівноправні, рівносамостійні і рівновідповідальні; 7) будь-яке запозичення і втілення в практику чужих систем без критичної переробки недопустиме.

Моральне виховання К.Ушинський розглядав як складову частину гармонійного розвитку людини, як важливий засіб патріотичного виховання та підготовки людини до життя. К.Ушинський вказував, що моральне виховання людини потрібно починати з малих років і здійснювати постійно і систематично. Мета його – розвивати в дітей кращі риси і почуття з раннього віку: патріотизм і гуманізм, любов до праці і дисциплінованість, чесність і правдивість, почуття обов'язку і відповідальності, власної гідності і громадського обов'язку, скромність, міцність волі і характеру та ін. Найважливішим завданням морального виховання дітей і молоді, на думку К.Д.Ушинського, має бути виховання у них палкої любові до батьківщини і народу. До основних засобів виховання вчений відносив переконання, запобігання неправильній поведінці, педагогічний такт учителя та заохочення і покарання, але не тілесні, особистий приклад учителя, а також батьків, правильний режим тощо. Одним із найкращих засобів морального виховання вважав фізичну працю ("Праця в її психічному і виховному значенні") за умови її правильного поєднання з розумовою.

У своїй книзі "Дитячий світ" К.Ушинський на конкретних прикладах показав роль фізичного загартування у розвитку дитини. У "Педагогічній антропології" вчений зробив спробу обґрунтувати мету, зміст та форми фізичного виховання дітей, виходячи з основ анатомії та фізіології людини, медицини, санітарії, гігієни, приділивши велику увагу зміцненню нервової системи дітей дошкільного віку та вихованню у них волі різними засобами фізичного загартування.

Думки К.Ушинського про підготовку вчителів викладено в багатьох статтях, програмах, працях: "Проект учительської семінарії", "Педагогічна подорож по Швейцарії", "Про користь педагогічної літератури", "Три елементи школи". К.Д.Ушинський був незадоволений системою і практикою підготовки вчителів, дбав про її поліпшення, особливо вчителів початкових шкіл. У статті "Проект учительської семінарії" (1861 р.) він накреслив змістовний план створення вчительських семінарій у невеликих містах і, навіть, селах. Обов'язковим вважав проходження практики і стажування майбутніми вчителями. Учительські семінарії, на думку К.Ушинського, мають стати педагогічними центрами в тій місцевості, для якої вони готують учителів. Наявність педагогічних курсів для осіб з вищою освітою обов'язкова. Для підготовки вчителів середньої школи і викладачів педагогіки в учительських семінаріях К.Д.Ушинський радив відкривати педагогічні факультети при університетах.

Література.

Основна[1;5;8;10;17;18;19;20;21;25;29;35]

Додаткова[4;10;18;53;54;55]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. У чому виявлявся антиукраїнський характер освітньої політики московського царату?
2. Обґрунтуйте значення творчості Т.Шевченка для розвитку національної школи.
3. Назвіть основні твори О.Духновича і визначте їх психолого-педагогічні особливості. Доведіть свої судження.
4. Поясніть положення Г.Сковороди: "Виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло невидиме в кремені".
5. Чому наш сучасник, академік І. Зязюн, називає теорію виховання Сковороди "педагогікою серця"?
6. У чому полягає зв'язок педагогічних поглядів Г.Сковороди з українською етнопедагогікою?
7. Визначте основні позиції педагогічних поглядів Т.Г.Шевченка.
8. В яких творах Т.Г.Шевченка висловлене його ставлення до народних учителів? Яким є це ставлення?
9. Проаналізуйте "Буквар Південноруський" Т.Г.Шевченка. Які складові цього підручника є традиційними для шкільних підручників відповідного типу першої половини ХІХ ст., а які – ні? Які елементи народної педагогіки використано у цьому підручнику?
10. На прикладі біографії К.Д.Ушинського покажіть його велич як українського педагога.
11. Чим і як обґрунтовував К.Д.Ушинський необхідність національного виховання дітей дошкільного віку?
13. Охарактеризуйте підручники "Дитячий світ" та "Рідне слово".
14. Як ставився К.Д. Ушинський до ігрових методів навчання і виховання дітей дошкільного віку?
15. Які види усної народної творчості використав К.Д.Ушинський у своїх навчальних книгах?
16. Прокоментуйте наведені вислови К.Д.Ушинського: "Якщо педагогіка хоче виховувати людину у всіх відношеннях, то вона повинна передусім пізнати її також у всіх відношеннях"; "Одна педагогічна практика без теорії – теж саме, що знахарство в медицині"; "... педагог повинен багато вчитися, щоб розуміти душу в її проявах і багато думати про мету, предмет і засоби виховної майстерності, перш ніж стати практиком"; "Мало успіху буде мати та школа, до якої дитя приходять, як із раю до пекла, і з якої біжить як із темного пекла".
18. На основі аналізу навчальних книг К.Д.Ушинського сформулюйте свою думку щодо того, що ви взяли б із цих підручників для навчання і виховання дітей в сучасному дошкільному закладі, школі?
19. Які вимоги ставив К.Д.Ушинський до вчителя і його професійної підготовки?

Тема 5. Педагогічна думка, освіта, становлення суспільного дошкільного виховання в Україні в кінці XIX-поч.XX ст.

План

1. Загальна характеристика розвитку суспільного дошкільного виховання на Україні в кінці XIX-поч.XX ст.
2. Видатні українські педагоги XIX — початку XX ст. про виховання дітей дошкільного віку.
3. С.Русова про мету і завдання дошкільного виховання.
4. Проблема національного виховання у творчій спадщині Г.Ващенко.

1. Розвиток суспільного дошкільного виховання на Україні в кінці XIX-поч.XX ст.

Перші дошкільні заклади, як самостійні навчально-виховні установи особливого типу, виникли в Україні тільки у XIX столітті. Є відомості, що у Полтаві в 1839 році було відкрито притулок, куди приймали дітей безоплатно від 3 років. Перший дитячий садок в Києві організувався 1 вересня 1871 року. В Україні Київ до революції був центром дошкільної роботи. Там діяли різноманітні товариства та організації, а саме: Товариство народних дитячих садків, Фребелівське товариство, різноманітні ліберально-філантропічні організації. Метою їхньої діяльності була боротьба з бездоглядністю дітей, дитячі заклади були двох типів: платні – для заможних верств населення і безплатні – для бездоглядних дітей з бідних сімей, які повністю чи частково утримувались на кошти товариств і організацій. Відсутність державного фінансування свідчила про те, що дитячі садки як суспільно-виховні заклади приживались дуже важко, відкривалися повільно, а кількість їхня була незначною.

У 90-х роках XIX століття в Україні земства почали відкривати дитячі ясла (захоронки). Наприклад, Полтавське земство відкрило дитячі ясла у 1897 році. Однак організація діяльності та робота земських дитячих установ регламентувалась постановами волосних, повітових та губернських земських зібрань, то недооцінювалось значення виховання дітей дошкільного віку.

Кінець XIX-початок XX століття – це період розвитку та формування системи суспільного дошкільного виховання в Україні. Цей час характеризується відкриттям народних дитячих садків для різних верств населення з ініціативи і на кошти приватних осіб та педагогічних товариств. Прогресивна педагогічна громадськість вимагала від уряду введення дитячих садків у державну освітню систему і державне фінансування. Проте ці зусилля були марними – Міністерство народної освіти обмежувалося обіцянками у справі розвитку дитячих садків.

Тільки з поваленням царизму відкрилась для українського народу можливість приступити до будівництва дошкільних установ – дитячих садків, майданів, клубів – на ґрунті національного оточення дитини: рідної мови, пісні, гри. Новий уряд розгорнув широку діяльність щодо створення державної системи дошкільного виховання.

Управлінням народною освітою займалася державна комісія з народної освіти, котра була створена 9 листопада 1917 року. Серед відділів цієї комісії був відділ дошкільного виховання та допомоги, який очолювала Д.Лазуркіна. Суспільне дошкільне виховання ввійшло в державну систему освіти. Діяльність цього відділу була спрямована на пропаганду дошкільного виховання, підготовку дошкільних

працівників організацій дитячих установ, якими слід було охопити всіх дітей до 8 років і на виконання плану "організації справи дошкільного виховання".

Губернські та повітові земства створювали ради освіти, котрі повинні були займатися роботою культурно-освітніх закладів. До компетенції повітових рад освіти відносились фінансові питання, створення мережі дошкільних, шкільних, позашкільних закладів. У грудні 1917 року Наркомос опублікував декларацію "Про дошкільне виховання", у якій йшла мова про те, що суспільне (безкоштовне) дошкільне виховання повинно розпочинатися від народження дитини і повинно здійснювати її всебічний розвиток. Ця декларація вводить дошкільне виховання в загальну систему народної освіти і визнає його як складову частину всієї шкільної системи. Це є початком суспільного дошкільного виховання.

Важливим кроком у становленні суспільного дошкільного виховання була підготовка відділом з позашкільної освіти і дошкільного виховання проекту "Регламент дитячих садків". Згідно з цим офіційним документом планувалося, що суспільне дошкільне виховання стане обов'язковим і безкоштовним завдяки зусиллям департаменту. Таким чином, закладався фундамент успішної діяльності державної системи суспільного дошкільного виховання.

У 1917 році при Центральній Раді утворюється Генеральний секретаріат освіти України (з 8 січня 1918 року – Міністерство народної освіти), яку очолив І.Стешенко. Великий вклад у розвиток дошкільного виховання на той час внесла С.Русова, котра очолювала відділ дошкільного виховання та позашкільної освіти і проводила в життя лінію українізації народної освіти.

Відділи народної освіти як регіональний орган управління освітою включали в себе завідуючого відділом, загальний підвідділ, підвідділ соціального виховання, куди входила секція дошкільного виховання, підвідділ позашкільної освіти та діяли в різних місцях України в різні часи. Наркомос в 1918 році організував 3-місячні курси підготовки інспекторів з дошкільного виховання для обласних відділів народної освіти. Особи, котрі закінчили ці курси, на місцях проводили підготовку дошкільних працівників. Отже, Наркомос керував організацією суспільного дошкільного виховання. Справа організації системи дошкільного виховання в регіонах на той час була покладена на відділи народної освіти повітових революційних комітетів

Творцем першої системи шкільної освіти в Україні був тодішній комісар освіти Г.Гринько Своєю схемою Г.Гринько ввів систему дошкільного виховання в загальношкільну систему, чим і виконав вимоги декларації "Про дошкільне виховання". Дошкільне соціальне виховання в цій системі займає місце початкової ґрунтовної ланки. Це можемо підтвердити "Основними принципами Єдиної трудової школи" (16.10.1918 р.).

Отже, до кінця 1921 року основним типом дошкільних закладів став дитячий садок з безперервною річною роботою і перебуванням у ньому дітей, залежно від умов роботи матерів, протягом 7, 9 та 12 годин. Велика частина дитячих садків утримувалася на кошти держави і лише окрема – на кошти підприємств та господарських організацій. Крім дитячих садків, існували інші форми суспільного дошкільного виховання: дитячі літні та зимові майданчики, дошкільні групи, вечірні дитячі кімнати при пунктах ліквідації безграмотності в клубах. Стали виникати дитячі садки і дитячі сезонні майданчики в селах, що одержали надалі значний розвиток.

У лютому 1924 року була проведена Всеукраїнська нарада завідуючих губернськими відділами соціального виховання, котра рекомендувала справу

дошкільного виховання на місцях взяти під контроль, розгорнути агітацію серед населення за створення дошкільних закладів. У травні 1931 року створено районні відділи народної освіти з наданням їм прав самостійних установ. Вони були регіональним органом управління освітою і здійснювали керівництво та контроль за діяльністю навчальних закладів, котрі знаходились на районному бюджеті, організували і контролювали роботу дошкільних установ. Система керівництва закладами дошкільного виховання склалася в Україні в основному до 1932 року.

Вивчення історичного аспекту управління дошкільною освітою дає можливість пояснити значення практики з даної проблеми, уникнути помилок, що їх припустилися в певний час, запозичити те позитивне, яке сприяло розвитку дошкільної освіти і тим самим намітити шляхи удосконалення управлінської діяльності на всіх ієрархічних рівнях.

2. Проблема дошкільного виховання дітей в працях українських культурно-освітніх діячів кінця ХІХ-поч.ХХ ст..

Христина Алчевська (1841-1920) — педагог, діячка народної освіти, письменниця. Рано розпочавши культурно-освітню діяльність (на початку 60-х років ХІХ ст.), зосередила увагу, силу і знання на створенні недільних шкіл для дорослих. Довгі роки (понад 50) працювала в Харківській недільній школі для жінок, яка була культурно-освітнім і педагогічним центром поширення освіти серед дорослих не тільки в Україні, а й в Росії.

Х.Алчевська обстоювала ідею всезагального народного навчання рідною мовою, розробила методику проведення літературних бесід з учнями, ефективність яких перевірялась за допомогою письмових робіт. Під впливом педагогічної спадщини К. Ушинського у своїх творах дотримувалася його принципів навчання і виховання: учнів недільних шкіл навчали грамоти звуковим (аналітико-синтетичним) методом, широко застосовувалась наочність у вивченні мови, арифметики, географії, природознавства та історії, в школах були бібліотеки та каталоги книг для учнів і вчителів, на засіданнях учителів обговорювалися важливі питання педагогічної й методичної тематики.

Свої педагогічні погляди і досвід викладання висвітлила в книгах: "Що читати народові? ", " Книга дорослих", "Передумане і пережите", "Програма з усіх предметів для дорослих і малолітніх учнів", "Посібник для дорослих", "Півроку з життя недільної школи" тощо.

Борис Грінченко (1863-1910) — педагог, мовознавець, драматург, літературний критик, фольклорист, громадський діяч. Народився в Харківській губернії. Під час навчання у Харківському реальному училищі під впливом Т. Шевченка почав писати літературні твори українською мовою. Шістнадцятирічним юнаком за поширення народної літератури потрапив до в'язниці, після чого був виключений з училища. У 1881 р. екстерном склав іспити при Харківському університеті на звання народного учителя. Вчителював у школах Східної України, де почав публікувати статті про тяжке становище народних учителів. У 1888 р. склав рукописний буквар, книгу для читання "Рідне слово", журнал "Квітка". У своїх підручниках пропагував культ національної педагогіки як умову виховання, вмістивши у них багато народних казок, оповідань.

1901 р. Б.Грінченко переїхав до Києва, вів активну українофільську громадську діяльність, брав участь у створенні національних освітніх організацій. Свої педагогічні думки висвітлив у статтях: "Якої нам треба школи", "Народні вчителі і українська

школа" та ін. У 1907—1909 рр. вийшов його чотиритомний "Словар української мови", що став великою подією не лише в царині мовознавства, а й педагогіки, оскільки сприяв вихованню національної самосвідомості.

Тимофій Лубенець (1855—1936) — педагог, методист, громадський діяч. Присвятив понад 50 років життя педагогічній діяльності: вчителював на Чернігівщині й Поділлі, а також у навчальних закладах Києва. Написав понад 30 підручників для учнів початкових шкіл і методичних посібників для вчителів ("Книга для первоначального читання в школі і дома", "Хрестоматія для первоначального читання і письменних упражнень", "Педагогічні бесіди", "Зернышко", "Про наочне викладання" та ін.).

Т.Лубенець обґрунтував психолого-педагогічну необхідність навчання рідною мовою, зв'язку навчання з життям, підготовки дітей до трудової діяльності, виступав за запровадження загального обов'язкового початкового навчання, поширення освіти серед дорослих, розвиток ініціативи вчителів та підвищення їх педагогічної майстерності, обстоював широке використання наочності у навчанні, активізацію методів навчання, розвиток спостереження учнів удома і в школі.

Цікавлячись проблемою ліквідації неписьменності, засуджував низький рівень грамотності серед населення, недоліки навчально-виховної роботи в школах, переслідування кращих учителів, варварський режим цензури у виданні книг українською мовою. Педагогічна спадщина Т.Лубенця заслуговує на творче використання у роботі вчителів початкових класів.

3. С.Русова про мету і завдання дошкільного виховання.

Софія Русова (1856-1940) — видатний український громадський діяч, письменниця, теоретик і практик у галузі суспільного дошкільного виховання. Її діяльність охоплює різні періоди та напрями: практичну роботу в дитячому садку, видання "Букваря" та інших навчальних посібників для початкової школи, викладання у Фребелівському жіночому педагогічному інституті, керівництво Департаментом позашкільної і шкільної освіти при Міністерстві народної освіти УНР. У 1919 р. у складі Міністерства С.Русову було евакуйовано до Кам'янця-Подільського, де вона викладала в Українському вищому педагогічному інституті ім.М.Драгоманова у Празі, проводила велику громадську та просвітницьку роботу, очолювала Українську жіночу раду за кордоном.

Значне місце в її діяльності відводиться педагогічній творчості, зокрема теоретичній розробці питань українського національного дитячого садка, побудови в ньому педагогічного процесу, забезпечення національного характеру виховання тощо.

Основні праці С.Русової в галузі дошкільного виховання: "Дошкільне виховання"(1918), "У дитячому садку"(1919), "Теорія і практика дошкільного виховання"(1924), "Нові методи дошкільного виховання"(1927).

Педагогічні пошуки С.Русової пройняті ідеєю створення національної системи освіти. Ідея відповідності виховання суспільним потребам і вимогам часу втілилась у принципі націоналізації системи освіти — від дошкільних закладів до вузу. Вчена вважала, що концепція національної освіти має вибудовуватися на засадах сучасних положень психології та педагогіки про закономірності та умови розвитку дитини, про методи навчання й виховання, найдоцільніші для певного віку. Важливе місце в системі національного виховання С.Русова відводила навчання рідним словом, відсутність якого вважала однією з найбільших перепон для розумового розвитку дитини.

Наукові та практичні інтереси С.Русової були пов'язані з вихованням дітей дошкільного віку, залученню їх до різноманітних видів діяльності: художньо-естетичної, навчальної, трудової, ігрової. Значну увагу приділяла моральному, розумовому, естетичному, трудовому вихованню.

Ідея виховання у колективі — одна з провідних у спадщині педагога. С.Русова була впевнена, що тільки у дитячому товаристві формуються моральність, воля, мужність, цілеспрямованість. Питання моральності вчена розглядала в дусі християнського вчення про добро й зло, вважаючи релігію частиною виховання. Серед методів морального виховання дітей дошкільного віку виділяла приклад батьків, учителів; бесіди, моральні вправи, ігри; наголошувала на вихованні позитивних звичок.

Велику увагу С.Русова приділяла структурі початкової школи (навчання в ній має тривати 4—5 років), значенню мистецтва, емоцій у вихованні дитини. Особливе місце відводила дидактиці: визначенню сутності навчального процесу, його мети, функцій, змісту, принципів і методів навчання. Розробила класифікацію методів навчання: за характером мислення (індуктивні — аналіз, дедуктивні — синтез і генетичні); за джерелом знань (словесні, наочні й практичні); за характером роботи (робота під контролем учителя, самостійна робота). С.Русова намагалась визначити системоутворюючі навчальні дисципліни з метою встановлення міжпредметних зв'язків. С.Русова пропагувала інтегративні курси в перших класах: знайомство з рідним краєм, рідною місцевістю. Ця навчальна дисципліна мала об'єднати вивчення рідної мови, народної поезії, географії, історії рідного краю.

4. Проблема національного виховання у творчій спадщині Г.Ващенка.

Григорій Ващенко (1878-1967) — вчений, педагог, психолог, думки якого замовчувались, праці були заборонені. Народився в с. Богданівці на Прилуччині, у старій козацькій родині. Від природи побожний і віруючий, бажав стати священиком, отримавши добру підготовку в семінаріях у Ромнах і Полтаві. Вихований на творах Т. Шевченка та Лесі Українки, пробував свої сили в поезії та літературній прозі. Закінчивши Московську духовну академію, вчителював у Полтавській єпархіальній жіночій школі, згодом — у Кутаїсі вчителем мови й літератури в духовній школі. Під час революції 1905 р. викладав у комерційній школі та в учительській семінарії Полтави. У 1911 р. змінює свій напрям праці на наукову діяльність у галузі педагогіки та психології.

Після лютневої революції 1917 р. залучився до підготовки вчителів до переходу на навчання дітей рідною мовою, керував учительською семінарією у Шведській Могилі під Полтавою, працював доцентом Полтавського вчительського інституту. В 1933 р. був звинувачений у буржуазному націоналізмі й звільнений з роботи. Під час Другої світової війни емігрував до Німеччини, де в той час було відновлено Спілку української молоді, ліквідовану на харківському процесі 1930 р., що запросила його (професора Вільного Українського університету в Мюнхені) до співпраці над вихованням української молоді в діаспорі. Прийнявши цю пропозицію, Г.Ващенко власне ідеологом СУМу. В 1947 р. на II Конгресі СУМ йому було надано перше почесне членство, протягом 30 років очолював СУМ. Його педагогічні й психологічні праці були основним джерелом у трактуванні й розв'язанні виховних питань СУМ у світовому масштабі.

Г. Ващенку належать понад 50 праць, основні з них: "Загальні методи навчання", "Повідомляюча бесіда", "Виховний ідеал", "Виховання волі і характеру", "Проект

системи освіти в самостійній Україні", "Український ренесанс ХХ століття". Педагог розглядав психологічні та педагогічні основи формування повноцінної, національно свідомої, духовно багатой особистості. Цікаві думки Г.Ващенко висловлював щодо психічних особливостей українського народу та соціально-психологічних факторів у виховній роботі.

Виховання молодого покоління бачив лише у поєднанні з духовністю свого народу, заснованою на вірі в Бога. Головними елементами української національної системи освіти вважав: ідеалістичне світосприймання, яке виключає більшовизм із його матеріалістичним атеїзмом; християнську мораль як основу родини і здорового суспільства; високий рівень педагогічних наук; організацію педагогічних досліджень, розбудову педагогічних станцій і лабораторій; видання педагогічних творів, шкільних підручників. Великого значення надавав родинному вихованню, міцному зв'язку між школою і родиною, між школою і молодіжними організаціями, які можуть справити додатковий вплив на виховання волі, характеру, патріотизму особистості.

Г.Ващенко обстоював виховання вільної, розкутої людини, яка б керувалась внутрішнім моральним імперативом і відповідальністю перед Богом і своїм народом. Для виховання такої людини потрібна відповідна освітньо-виховна система, заснована на властивих Україні світоглядних засадах і тісно пов'язана з державним устроєм.

Література.

Основна[1;5;10;17;18;19;21;30]

Додаткова[4;6;9;10;34]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Педагогічна доля звела Б.Грінченка з відомою громадською діячкою Х.Д.Алчевською, яка дбала про освіту простого народу. За якими ознаками і чому тип школи Алчевської суперечив педагогічним переконанням Б.Грінченка?

2. Т.Лубенець вважав, що для морального виховання не існує і не може бути ні програм, ні підручників, ні виробленого методу. Що ж веде, на думку Т.Г.Лубенця, до успіху морального виховання?

3. Виділіть і розкрийте складові педагогічної системи С.Русової.

4. Чому С.Русова увійшла до історії як фундатор вітчизняної теорії і методики дошкільного виховання?

5. Чи не заперечує національна система освіти та виховання, розроблена С.Русовою, прилучення молоді до здобутків "загальнолюдської" культури? Мотивуйте свою відповідь.

6. Що писала С.Русова про значення дошкільного виховання в системі національного виховання?

9. Які види виховного ідеалу проаналізував автор у своїй праці "Виховний ідеал"?

10. Які основні напрями і завдання покладено автором в основу гармонійного виховання молоді?

Тема 6. Педагогічна думка, освіта, становлення суспільного дошкільного виховання в Галичині в кінці ХІХ-30-х рр. ХХ ст.

План

1. Основні періоди розвитку національного дошкільного виховання у Галичині.

3. Роль товариств в організації дошкільних установ у Галичині.

4. Освітньо-виховні ідеали, погляди та культурно-просвітницька діяльність науковців та практичних працівників України в теорію і практику дошкільного виховання.

Зміст лекції.

1. Основні періоди розвитку національного дошкільного виховання в Галичині.

З першою пропозицією щодо створення українських дошкільних закладів виступив селянин Іван Залужний із Кам'янки Волинської на засіданні Головної руської ради, ще в 1848 р. Але тоді ця пропозиція не була підтримана. На той час на українських теренах уже розвиваються польські та німецькі благодійні товариства, які разом з церквою, приватними особами засновують сади ангелів, переддошкілля, дошкілля, захоронки (польською—материнки), ясла (польською—ловці), фребелівські огородини для дітей із заможних родин. Сирітські дитячі заклади опікували черниці. Дещо пізніше, в 60 — 80-х роках ХІХ ст., польська громадськість починає пропагувати ідею створення дошкільних закладів для дітей, чії батьки працюють.

Уже в 1888 р. в Галичині налічується 25 захоронок та фребелівських дитячих садків. Мережа дошкільних закладів та контингент дітей в них зростають і в 1892 р. функціонує вже 61 такий заклад. Уже з раннього віку діти підпадали під денационалізаційний вплив.

Професор З.Нагачевська виділяє кілька принципово важливих періодів розвитку національного дошкільного виховання у Галичині. У перший період (1869-1890) інтенсивно формуються передумови виникнення українських дошкільних закладів: активно діють товариство "Просвіта", Наукове товариство імені Шевченка, "Руське товариство педагогічне"; державними документами вперше визначаються організаційні й правові засади суспільного дошкільного виховання.

Другий період (1891-1900). Розвиток українського дошкілля здійснюється зусиллями галицьких освічених жінок. Біля витоків теорії та практики суспільного дошкільного виховання стояли Н.Кобринська, К.Малицька та І.Блажкевич. У 40-ві роки ХІХ ст. в Галичині з'явилися перші польські дошкільні заклади. Першу українську охоронку заснував 1892 р. на власні кошти Кирило Силецький в с. Жужелі Сокальського повіту при Домі сестер-служебниць непорочної діви Марії греко-руського обряду. Охоронки мали на меті забезпечити догляд за дітьми та вберегти їх від денационалізаційних впливів.

Третій період (1901 — 1918). Посилився революційно-визвольний рух. Освітні проблеми стають першорядними серед національних справ. Це сприяє появі світських дошкільних закладів, які систематично працюють за виховною програмою. Започатковуються теоретико-методичні та організаційні засади їхньої роботи. Перші загальні збори товариства "Руська охоронка", які відбулися 1901 р. у Львові, обирають головою організації Марію Грушевську. Збори виробили програму організації українського дошкілля, яку підтримала громадськість, та план створення охоронок. Протягом 1902 - 1903 рр. зусиллями цього товариства відкрито два дитячі садки у Львові. Перші львівські охоронки були організовані за системою Ф.Фребеля на добровільні пожертви, кошти від продажу лотерей та проведення аукціонів.

Після Марії Грушевської товариством "Руська охоронка" керувала Валерія Кацовська. Вона сприяла популяризації дошкільних закладів серед міщан. Невдовзі за головуванням Сибілли Рудницької відкрито третю охоронку.

Напередодні Першої світової війни діяло вже 23 дошкільних заклади. Створені з метою збереження української мови та культури на противагу польським та німецьким дитячим садкам, охоронки стають осередками розвитку дитини й національного виховання. Ставиться питання про відкриття цих закладів при школах. Все це зумовило й спеціальну підготовку товариством "Руська охоронка" виховательок для дитячих садків — "провідниць". Їх готували на дворічних курсах при Фребелівському інституті (в українському відділенні) на зразок державного навчання. Випускниці були інтелігентними, ідейними учительками. Лекції їм читав Орест Левицький. Практичні заняття проходили в дитячих садках.

Були ще притулки для малих дітей сиріт чи з бідних сімей та для покинутих матерями немовлят чи немовлят, матері яких неспроможні виховувати своїх дітей. До дитячих садків, на відміну від захоронок, збирали дітей на кілька передполуденних годин. У Польщі їх називали "парками Йордана" від імені професора Генріха Йордана, який пропагував організацію на галицькому ґрунті таких садків. У Кракові він подарував під заснування дитячих садків землю. Діяльність львівського товариства "Руська охоронка" привернула до проблем дошкільної увагу громадсько-культурних, господарських, релігійних організацій Східної Галичини.

3. Роль товариств в організації дошкільних установ у Галичині.

У роки Першої світової війни (1914-1918) припинили діяльність більшість громадських національних організацій, проте вдвічі зросла кількість дошкільних закладів, започаткованих "Українською захоронкою". Однак, незважаючи на поступальний розвиток дошкільної справи, дошкільні заклади ще не стали складовою неофіційної системи національного шкільництва, яка поступово утверджувалась на західноукраїнських землях.

У 1919-1931рр. остаточно визначилися провідні культурно-освітні організації Західної України. Значну роль у розвитку дошкільної справи відігравали громадські організації — товариство "Просвіта", "Українське педагогічне товариство" (з 1926 р. — УПТ "Рідна школа"), Крайове товариство охорони дітей і опіки над молоддю, "Союз українок". Крім уже відомих типів дитячих закладів, товариства відкривають дитячі клуби "Дитяче коло", "Клуб початкової праці". У 1923-1924 рр. українські захоронки переходять у підпорядкування Українського педагогічного товариства "Рідна школа", в якому була створена комісія дошкільного виховання.

Від 1930 р. все більше поширюється ідея дитячих садків, неухильно зростає їх мережа. У 1935 р. налічувалось 402 українських дитячих садка, але більшість із них були літніми — діяли протягом 2 — 2,5 місяців. У 1937 році у 768 дитячих садках перебувало 30000 дітей. Захоронки, світлиці працювали протягом усього року.

1933 р. при товаристві "Українська захоронка" створюється окремий комітет для організації "пів осель" — літніх закладів виховання і відпочинку дітей дошкільного віку з числа міської бідноти. Українські видання того часу дали їм високу оцінку, зокрема тримісячник "Шлях виховання і навчання" за 1934 р. назвав українські захоронки поважним чинником національного життя.

На Українському жіночому конгресі у Станіславі (1934) учасники конгресу уточнили мету дошкільної — фізичне та психічне виховання. Перша педагогічна виставка, що відбулася 1938 р., була присвячена 36-річчю українського дошкільництва

в краї. Там були представлені і матеріали дошкільних закладів товариства "Українська захоронка". З березня 1938 р. це товариство започаткувало видання першого на західноукраїнських землях щомісячного фахового журналу "Українське дошкілля". Товариство "Рідна школа" підготувало і видало низку навчальних книг та підручників для шкіл і дошкільних закладів. Цей період характеризується також інтенсивною розробкою теорії та методики дошкільного виховання.

4. Освітньо-виховні ідеали, погляди та культурно-просвітницька діяльність науковців та практичних працівників в теорію і практику дошкільного виховання.

Педагогічні основи виховної роботи перших дошкільних закладів вироблялися під впливом західноукраїнської теорії та практики суспільного виховання, яка переважно ввібрала доробок Ф.Фребеля, М.Монтессорі, О.Декролі й використовувала їхні положення про мету дошкільного виховання. Водночас реалізувався доробок і надбання національного досвіду родинного виховання, яке ґрунтувалося на українській етнопедагогіці та моральних засадах християнства. Теоретичною й методичною базою служили також освітньо-виховні ідеали, погляди й культурно-просвітницька діяльність М.Грушевського, І.Франка, О.Духновича, Н.Кобринської, К.Малицької, О.Партицького, Г.Врецьони, І.Негребицького, І.Петришина та інших прогресивних діячів.

Іван Франко (1856-1916) — письменник, учений, громадський діяч, велет українського педагогічного духу. Українець-галичанин, син сільського коваля, завдяки своїй колосальній праці й щедрому талантові, енциклопедичності знань, самовідданій літературній і педагогічній творчості став славетним в Україні та світі. Його спадщина містить понад сто наукових і публіцистичних праць та художніх творів, присвячених висвітленню широкого кола педагогічних питань: стан освіти на українських землях ХІХ—ХХ ст.; виховання молоді; відродження й розвиток української педагогічної культури; визначення мети виховання тощо.

Ґрунтовне знання історії й становища українського народу сформували в І. Франка чітку державну позицію й переконання в тому, що повний розквіт рідного шкільництва, української педагогіки, освіти й науки можливий тільки в умовах самостійної Української держави. Погляди І.Франка відображені у творах: "Мисль о еволюції в історії людськості", "Чого вимагаємо?", "Середні школи в Галичині у 1875—1883 рр.", у яких засуджено соціальну й національну дискримінацію українців у галузі освіти з боку австрійських і польських можновладців, відрив навчання від нагальних потреб українського народу, зашкарублість дидактичних методів, тілесні покарання учнів. Трагічну долю безпритульних сиріт відобразив в оповіданнях "Яндруси", "До світла", масову неписьменність — у статті "Народне шкільництво в Галичині".

Боровся за українську національну школу демократичного характеру й гуманістичного спрямування, обстоював необхідність створення адекватних підручників високого наукового рівня, пройнятих українським національним духом. Великого значення надавав вивченню рідної мови та літератури, фольклору й етнографії, виховному значенню дитячої літератури.

Мета освіти, на його думку, полягає у забезпеченні правильного розумового, морального виховання, провідним завданням виховання якого є формування свідомого українця з притаманними йому патріотизмом, високою моральністю, вихованістю, господарністю, освіченістю, професіоналізмом, фізичною й естетичною досконалістю,

витривалістю, підприємливістю та ініціативою. Наполягав на свідомості навчання, протиставляючи її зубрінню й муштрі.

Велику увагу приділяв сімейному вихованню, ролі матері. У статті "Жінка-мати" зазначав, що саме матір відповідає перед суспільством за виховання дітей. Тому вона має створити всі умови, щоб діти росли здоровими, здобули правильне моральне виховання.

Виступав на захист народних учителів. Особливу шану виявляв до тих, хто любить дітей і готовий їм віддати своє серце, розумних і чесних, національно свідомих, майстрів педагогічної справи. "Учителем школа стоїть; коли учитель непотрібний, неприготований, несумлінний, то й школа ні до чого".

Наталя Кобринська (1851-1920) — засновниця жіночого руху в Галичині, активна учасниця громадського й літературного життя, організатор жіночих періодичних видань. Вона зібрала українок на перше жіноче віче 1-го вересня 1891 р. в м. Стрию. Серед інших злободенних проблем жіноцтва Н.Кобринська ставить питання про створення громадських українських дошкільних закладів. Саме вона на жіночому вічі виступила з ідеєю "охоронок" ("захоронок") та "фребелівських огородців" (дитячих садків). Міркування Н.Кобринської та її сподвижниць викладені у проекті Статуту товариства "Охоронка" (1893) та "Відозві до руського жіноцтва в справі охоронок" (1896). У цих документах визначені організаційно-правові та педагогічні засади діяльності суспільних дитячих установ. Вони отримують назву "охоронки". Справу організації охоронок Н.Кобринська поклала на інтелігентних жінок, свідомих українок.

Аркадій Животко (1890-1948) — громадсько-політичний діяч, педагог, публіцист. Статті з питань освіти і, зокрема, дошкільного виховання друкував у збірці "Промінь". Писав вірші й п'єси для дітей, активно працював у галузі дошкільного виховання, організовував дитячі клуби і садки, національні за мовою та змістом роботи. Ці заклади були спрямовані на забезпечення всебічного розвитку особистості дитини. Тут опікувались дітьми у віці від 4-х до 9-ти років.

Ідею дитячого садка А.Животко обґрунтовував інтересами національної освіти, потребами народу, його світоглядом. Педагог визначив такі типи дошкільних закладів: притулок для немовлят, або ясла (для дітей від народження до 3 — 4 років); дитячий садок (для дітей 3 -7 років); захоронка, денна й добова; дитячий майданчик; дитяча колонія. Для кожного типу установ А.Животко визначив мету, завдання, запропонував зразки планів роботи протягом року.

Концепція дошкільного виховання обґрунтована А.Животком у його праці "Українське дошкілля" (1936) — один із перших підручників для провідниць (виховательок), виданий товариством "Рідна школа" у Львові. Цей підручник відіграв суттєву роль у підготовці національних кадрів. Нині він є цікавою і повчальною сторінкою в розвитку педагогічної думки.

Проблеми національного виховання на всіх рівнях освіти піднімалися на Першому українському педагогічному конгресі у м. Львові в 1935 році. В його роботі відображені ідеї низки праць, зокрема Я.Кузьміва "Напрямки національного виховання", І.Стешенка "Про українську національну школу", В.Пачовського "Українознавство у вихованні молоді" та ін. Ставилось питання, щоб всі дитячі садки, захоронки, світлиці були україномовними.

Юліан Дзерович (1871-1943) — галицький педагог, освітньо-культурний діяч, викладач Львівського університету, діяльний член численних товариств, зокрема

"Рідної школи", "Просвіти", "Учительської громади". Писав на педагогічні й релігійні теми. У своїй фундаментальній праці "Педагогіка" (Львів, 1937) з релігійно-демократичних позицій висвітлює питання національного виховання дітей дошкільного віку. Педагогіку він розглядав у єдності та зв'язку з іншими науками, зокрема, з етикою, психологією, філософією, естетикою, історією педагогіки, а також релігією та філософією. Його розуміння процесів, мети і завдань виховання є надзвичайно сучасним. Вік від 5 до 7 років, на думку Ю.Дзеровича, є перехідним періодом: інтереси дитини змінюються і вихователь має їй допомогти, зорієнтувати на корисні справи. Підкреслюючи роль прикладу у формуванні особистості, автор особливо наголошував на його значенні в період з 7 до 11 років, коли відбувається інтенсивний психічний розвиток дитини.

Українське дошкілля в Галичині розвивалося в загальноєвропейських традиціях суспільного виховання малих дітей і водночас мало свої національні особливості. Воно зуміло протистояти державному шовіністичному тиску. Шлях його розвитку, зміст і напрями роботи принципово відрізнялись від дошкільного виховання на території України, яка перебувала у складі Російської імперії.

Література.

Основна[3;5;10;12;17;18;19;21;33]

Додаткова[1;4;8;14;15;22;23;28;36]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Чим була обумовлена необхідність приватного українського дошкілля й шкільництва в Галичині?
2. Які спільні та відмінні риси у розвитку суспільного дошкільного виховання в умовах Наддніпрянської України та Галичини?
3. Порівняйте педагогічні погляди та виховні ідеї в працях І.Франка і Л.Українки.
4. Доведіть актуальність педагогічних ідей І.Франка.
3. Як поєднано ідеї національних та загальнолюдських цінностей у педагогічній спадщині А.Животка?
4. Які основні напрями розвитку ідеї національного дошкільного виховання у спадщині прогресивних діячів Галичини?

Тема 7. Розвиток педагогічної науки та освіти в Україні у міжвоєнний період. Педагогічна система А.Макаренка.

План

1. Загальна характеристика розвитку педагогічної науки та освіти в Україні у міжвоєнний період.
2. Основні етапи педагогічної діяльності А.Макаренка.
3. Проблема виховання дітей дошкільного виховання в сім'ї.
4. Теорія і практика колективу А.Макаренка
5. Ідея А.Макаренка про поєднання навчання з продуктивною працею ("Педагогічна поема", "Прапори на баштах")

1. Загальна характеристика розвитку педагогічної науки та освіти в Україні у міжвоєнний період.

Передумовою педагогічної діяльності А.Макаренка було прийняття законодавчих актів, з яких треба розпочати вивчення принципів та реформ освіти України після революції. У цей період розроблені перші декларації щодо дошкільного виховання, розробка нової теорії виховання, проводиться перший Всеросійський з'їзд з дошкільного виховання (1919 р.). Остаточно радянська влада в Україні встановилася з грудня 1919 р. Спершу українські більшовики не мали чіткого плану розбудови системи освіти в Україні і всю свою діяльність спрямували на ліквідацію старої системи освіти, відокремлення школи від церкви, формування нового апарату управління освітою. Нову українську систему освіти вони намагалися будувати за російським зразком. У травні 1919 р. було видано "Положення про єдину трудову школу УРСР", в основу якого було покладено чинне в Радянській Росії "Положення про єдину трудову школу". Воно передбачало запровадження безплатного і спільного навчання дітей обох статей з восьми років; загальноосвітній і політехнічний характер освіти, заборону релігійного виховання; запровадження продуктивної праці дітей. Скасовувалися перевідні та випускні іспити, домашні завдання, п'ятибальна система оцінювання знань.

Хоч українська школа й будувалася згідно з прийнятими на той час єдиними принципами "Про єдність освітньої політики", але система освіти в Україні дещо відрізнялася. Так, якщо в Росії школа була політехнічною, то в Україні всі навчально-виховні заклади, поєднуючись з виробництвом, уже з першої ланки утворювали єдину систему професійної освіти; у Росії єдина трудова школа була дев'ятирічною, в Україні — семирічною; у Росії технікум був підготовчою ланкою до інституту, а в Україні — інститут і технікум вважалися рівноправними вищими навчальними закладами з тією різницею, що технікум випускав вузьких фахівців-інструкторів, а інститут — висококваліфікованих спеціалістів-практиків. На відміну від російської, українська система вилучала зі своєї схеми університети, перетворивши їх у 1920 р. на інститути народної освіти; підготовку вчених в Україні здійснювали академії та різні інститути теоретичного знання. З погляду наукової педагогіки, українська система освіти стояла нижче від російської. Ці відмінності свідчили про певну незалежність української освітньої політики, вони збереглися до 1930 р.

У 1934 р. постановою "Про структуру початкової і середньої школи в СРСР" було відмінено всі типи шкіл і встановлено єдину систему освіти: початкова школа (1—4 класи), неповна середня школа (1—7 класи), середня школа (1—10 класи). Україна повернулася до університетів (першим у 1933 р. було відкрито Київський університет). Статус технікуму було знижено до рівня середнього спеціального навчального закладу. У 1935 р. окремою партійною постановою визначалися початок і кінець навчального року, тривалість уроку, запроваджувалися правила поведінки і єдина шкільна форма, єдині норми і п'ятибальна система оцінювання.

2. Основні етапи педагогічної діяльності А.Макаренка.

А.Макаренко (1888-1939 рр.) народився в м. Білопільлі Сумського повіту Харківської губернії. Спочатку навчався в Білопільському двокласному училищі з п'ятирічним терміном навчання, а з 1901 р. — у Кременчуцькому міському чотирикласному училищі. Влітку 1904 р. закінчив міське училище з відзнакою, продовжив навчання на однорічних педагогічних курсах при цьому ж училищі і отримав звання вчителя початкових класів. З вересня 1905 р. А.Макаренко розпочав

педагогічну діяльність у Крюківському двокласному залізничному училищі. У 1914 р. вступив до Полтавського учительського інституту. Закінчивши навчальний заклад, А.Макаренко деякий час працював учителем зразкової школи при Полтавському учительському інституті, а в грудні 1917 р. був призначений інспектором вищого початкового залізничного училища.

У вересні 1920 року Полтавський губернський відділ народної освіти доручив йому організувати в с. Ковалівці, за 6 км. від Полтави, колонію для неповнолітніх правопорушників і завідувати нею. У 1921 р. колонії присвоїли ім'я М.Горького. Деякий час він працював одночасно у двох закладах – в колонії ім. М.Горького і в комуні ім. Ф.Дзержинського. Педагогічну та адміністративну роботу в комуні А.Макаренко поєднував з літературною. Життя комуні ім.Ф.Дзержинського він змалював у художніх творах "Марш 30 року", "ФДУ", "Педагогічна поема".

3. Проблема виховання дітей дошкільного виховання в сім'ї.

Велику увагу приділяв А.Макаренко вихованню дітей дошкільного віку в сім'ї. У своїй праці "Книга для батьків" А.Макаренко писав, що склад, структура і характер сім'ї мають кардинальне значення. У великій сім'ї хоч і є труднощі, але є дружба, є радість, є колектив. Найбільш болючі явища – це розпад сім'ї.

Окремі праці А.Макаренко присвячує вихованню волі, характеру, почуття краси не лише природи, мистецтва, а й краси стосунків, естетики вчинків. Важливим принципом сімейного виховання він вважав дотримання міри. Педагог визнавав у перевихованні роль благородного гніву, рішучого, категоричного потоку вимог. Вчений висвітлює загальні умови сімейного виховання. Це перш за все відповідальність батьків перед дитиною, сім'єю, суспільством, потім і перед своєю старістю.

Глибоко розумів А.Макаренко і дисципліну в сім'ї, причому всіх членів сім'ї. Така дисципліна досягається укладом сім'ї, зокрема, дотриманням певного режиму, який змінюється в залежності від етапу розвитку сім'ї, мети та завдань. Отже, дисципліна – це результат виховання, а режим – надійний засіб його.

Послідовно А.Макаренко зупиняється на питаннях батьківського авторитету. Основною підставою для батьківського авторитету, вважав життя і працю батьків, їх громадянське обличчя, повсякденну поведінку.

У вихованні людини, на думку А.Макаренка, формуванні її Я-концепції, важливу роль відіграє провідна діяльність, наприклад, у дошкільному віці – гра, в шкільному – навчальна, у дорослому – трудова. Велике значення в розвитку дитини має гра: яка дитина в грі, такою вона буде і в роботі, коли виросте. Виховання майбутнього діяча починається з гри з поступовим переходом її в роботу. Тому грою також необхідно вміти керувати, доводить до відома батьків А.Макаренко. В лекціях для батьків він розповідав про різновиди ігор, їх оснащення, участь батьків; про обов'язковість в іграх прояву фізичних, розумових і психологічних зусиль та ін. Батьки недооцінюють ролі гри у сімейному вихованні дитини і мають недостатню компетентність у цьому питанні.

Особливо наголошував А.Макаренко на першій стадії розвитку гри – домашній (3-5 років). Тут батьки можуть спрямовувати всі дії. Друга стадія продовжується до 11-12 років, тобто охоплює і шкільний час. Батькам уже складніше безпосередньо впливати, але доцільно цікавитись, в які ігри діти грають. На третій стадії діти – вже члени організованих колективів, творчими з яких можуть керувати і батьки. Важливо слідкувати, рекомендує А.Макаренко, щоб ігри не заповнювали все духовне життя

дитини, щоб паралельно розвивались і трудові навички. На другій і третій стадіях розвитку варто керувати не скільки іграми, стільки відношеннями дитини до інших людей.

А.Макаренко і в теоретичних дослідженнях, і в практичній діяльності надавав великого значення творчій праці, що можлива лише за умови інтересу, розуміння корисності та радості прояву особистості і таланту. Це сприяє не лише підготовці до трудової діяльності, а й виховує товариськість, навички взаємопідтримки.

Трудова участь дітей у житті сім'ї має починатись доволі рано, ще в ігровий період. Поступово доречно відокремлювати трудові доручення від гри, причому бажано, щоб ці доручення – обов'язки були більш-менш постійними, наприклад: поливати квіти в кімнаті або у всій квартирі; витирати пил на підвіконнях; накривати "на стіл перед обідом; стежити за солонками, гірчичницями, допомагати матері або сестрі у певних господарських функціях".

А.Макаренко роз'яснював батькам, що сім'я зобов'язана і має значні можливості для формування культурних навичок. В сім'ї, де батьки читають, бувають в театрах, на концертах, цікавляться виставками, музеями, літературною творчістю земляків, культурне виховання, як переконує педагог, здійснювати легко. Починати цю справу необхідно вже тоді, коли дитина навчилася бачити, слухати і хоч трохи говорити. Гарно прочитана казка – це вже початок культурного виховання. Починати бажано із казок про тварин, а пізніше переходити до казок про людські стосунки. Художнє значення має і розгляд ілюстрації. Можна водити дітей молодшого віку і в театр, якщо там підібрані відповідні вистави. Сприятливий період для виховання культурних навичок – навчання грамоти. Тут культурний фон сім'ї, підкреслює педагог, має ще більше значення не тільки для розширення культурного кругозору, а й для оволодіння шкільними предметами. Позитивно впливають розмови в сім'ї про прочитане, побачене, причому не спеціально для дітей, а просто від бажання поділитися гарними враженнями. Знайомство з книгою має починатися також із читання вголос. Розвиває читацький інтерес і відвідування разом з дитиною бібліотеки, вибір книги для читання, участь у бібліотечних заходах.

4. Теорія і практика колективу А.Макаренка.

Основоположним принципом педагогічної системи А.Макаренка є принцип виховання в колективі. Колектив розглядався ним як універсальний метод виховання, що є загальним і єдиним, а водночас, дає можливість кожній окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність. А.Макаренко розробив і апробував методику колективістського виховання, технологію її втілення. А.Макаренку доводилось узгоджувати свою педагогічну систему з тогочасною ідеологією. На першій стадії розвитку колективу видатний педагог радив керівнику брати на себе всі повноваження. Він повинен був сам, без будь-якого узгодження з колективом, ставити вимоги, обов'язкові для виконання кожним. Для другої стадії розвитку колективу характерною була наявність ядра, тобто групи дітей, які свідомо підтримують вимоги організатора колективу. На цій стадії вимоги продовжує ставити організатор, але і вони вже сприймаються колективом не з таким опором, як на стадії диктату, оскільки підтримані членами колективу. Третя стадія передбачала можливість колегіального вирішення всіх питань стосовно життя колективу демократичним способом – на основі прийняття рішення більшістю голосів. Отже, вимоги до кожного члена колективу ставив сам колектив, бо вони впливали з прийнятих ним рішень. За А.Макаренко, найвищою є четверта стадія розвитку

колективу – стадія самовиховання, коли кожен член колективу сам, виходячи з інтересів колективу, бере на себе певні обов'язки, виконує їх та ще й сам себе контролює.

А.Макаренко зазначав, що колектив потребує реалізації системи перспективних ліній, в які входять близька, середня і далека перспективи. Це означає, що колектив повинен мати перед собою не лише якусь найближчу за часом і за необхідними для її досягнення зусиллями перспективу (мету), а й більш віддалену і, навіть, дуже далеку. Таких цілей може бути і більше трьох. Головне, щоб була динаміка: коли близька мета досягнута, то вже середня може стати близькою, і більш віддалені також наближаються. Якщо ж такої системи цілей в колективі нема, а поставлена лише якась одна мета, то після досягнення цієї мети зникає той фактор, який об'єднує всіх у колективі і є рушієм його розвитку. Використання ж системи перспективних ліній формує у дітей соціальний оптимізм, прагнення досягти власною працею "завтрашньої радості".

5. Ідея А.Макаренка про поєднання навчання з продуктивною працею ("Педагогічна поема", "Прапори на баштах").

У практичній роботі педагога А.Макаренка, ми знаходимо розробку поєднання навчання з продуктивною працею як вирішальний фактор формування особистості. Педагог зазначив: "Труд взагалі – не є виховним засобом. Він повинен бути частиною єдиного виховного процесу, що має конкретну мету і чітку структуру". У педагогічній концепції А.Макаренка, виробленій під час керівництва колонією імені М.Горького та комуною імені Ф.Дзержинського, можна виділити ряд вимог до організації праці дітей, яка мала б виховуючий характер. "Праця дітей, вважає А.Макаренко, повинна бути продуктивною, організованою в умовах конкретного виробництва. Праця, що не має на меті створення цінностей, не є позитивним моментом виховання, так що праця, так звана навчальна, і та повинна виходити з уявлення про цінності, які може створити".

Під час трудового виховання, на думку А.Макаренка, мають бути дві нерозривні сторони: по-перше, у процесі праці виховувати у дитини любов до неї; по-друге, формувати в неї уміння і навички працювати. Виховний вплив праці можливий тільки тоді, коли вона посильна, результативна, має творчий характер, осмислена, колективна, педагогічно доцільна. Трудова діяльність відіграє також важливу роль не тільки в оволодінні трудовими вміннями та навичками, а й у фізичному розвитку вихованця.

Важливим фактором створення якостей, які формують стимул до праці, на думку А.Макаренка, є сім'я. Підготовка дитини до трудового виховання має починатись дуже рано: "Починатись вона має у грі. Як дитина поводить себе в ігровій діяльності, такою вона буде і у трудовій". На думку А.Макаренка, активна гра повинна передувати праці, посідати значне місце у вихованні. Із зростанням дитини трудові доручення повинні ускладнюватись, але ігрові моменти в праці повинні зберігатись. Кожна сім'я виконує господарську функцію. Це відкриває широкі можливості для виховання дитини. Найголовнішим методом виховання працелюбної людини у сім'ї, як наголошував А.Макаренко у "Лекціях про виховання дітей", є батьківський приклад.

Література.

Основна[1;5;7;12;17;19;21;30]

Додаткова[10;17]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. У чому полягає новаторство педагогічної системи А.Макаренка?
2. Чи є, на вашу думку, А.Макаренко носієм так званої тоталітарної педагогіки?
3. Охарактеризуйте внесок А.Макаренка у вітчизняну дошкільну педагогіку.
4. Які ознаки колективу виділив А.Макаренко?
5. Яка теорія є провідною у творчій спадщині А.Макаренка?
6. Які вимоги ставив А.Макаренко до педагога-вихователя?
7. Які складові педагогічної майстерності вчителя окреслив А.Макаренко?
8. У чому суть "проектування" особистості в педагогіці А.Макаренка?
9. Чи погоджується з думкою А.Макаренка: "Я під цілями виховання розумію програму людської особи, програму людського характеру. Причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості..."
10. Чи поділяєте думку про те, що "макаренківщина вичерпала себе", що це педагогіка муштри примусу, придушення особистості? Обґрунтуйте свою позицію.

Тема 8. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина В.Сухомлинського.

План

1. Життєвий шлях та педагогічна діяльність В.Сухомлинського.
2. Гуманістичні ідеї в педагогічній спадщині В.Сухомлинського.
3. В.Сухомлинський про виховання дітей дошкільного віку.
4. Ідеї становлення вчителя-вихователя.

1. Життєвий шлях та педагогічна діяльність В.Сухомлинського.

Видатний педагог В.Сухомлинський (1918-1970 рр.). народився у с. Василівка Кіровоградської області. У 1938 році закінчив Полтавський педагогічний інститут. Під час Вітчизняної війни В.Сухомлинський – політрук роти в діючій армії. Після війни переїжджає на Кіровоградщину і працює на посаді завідувача райвно. З 1948 р. і до кінця життя – обіймає посаду директора Павлівської середньої школи. У своїх творах "Духовний світ школяра", "Сто порад учителеві", "Павлівська середня школа", "Серце віддаю дітям", "Народження громадянина", "Методика виховання колективу" та ін. В.Сухомлинський запропонував власну методику формування особистості дитини.

2. Гуманістичні ідеї в педагогічній спадщині В.Сухомлинського.

Гуманістичні взаємини, які мають визначити стосунки особи й колективу, В.Сухомлинський розглядав у зв'язку зі структурою людського світогляду, в якій обов'язковим має бути гуманістичний компонент (дбати про інших треба без розрахунку на похвалу чи винагороду, творення добра для людей має стати звичкою, нормою поведінки, перетворитися на природну звичку). Добрі почуття, емоційна культура особи становлять серцевину людяності. А формується гуманність з раннього віку, з найнепомітніших речей: з віри в людину, з творення добра стосунками, які розвиваються, насамперед, у праці на благо людей. Звертаючись до педагогів, він писав: "Які б грані людської волі і розуму, серця і мудрості не відкрилися у вашій душі перед дитиною — схвалення, похвала, захоплення, гнів, обурення, догана (так, на ці почуття вихователь також має право, він не янгол) – будь-яка з цих граней повинна відкриватися на фоні головного – поваги до людської гідності, піднесення людини, бо людина — найвища цінність".

В.Сухомлинський був одним із перших вітчизняних педагогів, які масштабно вивчали взаємовідносини між особистим і суспільним. Він пропагував систему виховання в колективі – основному соціальному середовищі, в якому виховуються потреби, розкриваються задатки, формуються здібності особистості, але разом із тим зберігається її індивідуальність. Вихідними позиціями в науковому доробку Павліського педагога є висунуті ним положення про здатність колективу впливати на особистість і здатність особистості бути вихованою під впливом колективу.

3. В.Сухомлинський про виховання дітей дошкільного віку.

Центральною у педагогічній системі В.Сухомлинського є ідея гармонійно розвиненої особистості. У статті "Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості" вчений розкрив складники всебічного розвитку особистості дитини. Важливе завдання школи педагог вбачав у формуванні стійких переконань вихованців. Знання стають переконаннями за умови, коли у школі живуть ці переконання – у взаємовідносинах між вихованцями і педагогами, в їхніх вчинках, прагненнях, радощах і прикрощах. Моральний розвиток, писав педагог, є складне життя переконань – їх народження, розвиток, зміцнення, вираження у вчинках. Центральним у розвитку дитячої особистості, на думку В.Сухомлинського, є трудове виховання. Особливого значення, у зв'язку з цим, він надавав єдності трудової культури і загального розвитку – морального, розумового, естетичного, фізичного; розкриттю, виявленню і розвитку індивідуальності в праці, високій моральній сутності праці, її суспільно-корисній спрямованості.

В.Сухомлинський поділяв думку вчених про те, що успіх виховання багато в чому визначається розвитком емоційно-почуттєвої сфери. Велике значення в естетичному вихованні педагог надавав мистецтву, живопису і музиці, яке, на його думку, настроює струни душі на ту хвилю, що пробуджує почуття прекрасного і доброго.

Педагог пропонує перевірені власним багаторічним практичним досвідом форми виховання учнів (бесіди з людинознавства, особисте спілкування дітей з людьми, що є ідеалом громадянськості, подорожі у світ ідей, етичні бесіди, подорожі до джерел думки, до джерел краси, участь у житті трудових колективів, взаємний обмін духовними багатствами, батьківський університет, листування дітей з ровесниками, дружба з ровесниками і дорослими, вечори книжок, науково-предметні гуртки, "Школа під блакитним небом"; "Школа радості" та інші).

Педагог вважав за необхідне широко залучати дітей та молодь до різноманітних видів продуктивної праці. Природно, що трудове виховання розпочинається за шкільною партою, оскільки навчання є найважчою справою для школяра.

Серед шляхів і засобів формування всебічно розвиненої особистості педагог вирізняв навчання, рідну природу, працю, слово, традиції, багате духовне життя вихованців. За словами вченого, школа стає "колискою народу", якщо в ній панують культ Матері, Батьківщини, Людини, культ Слова. Саме за цих умов і можливе формування юного громадянина.

У педагогічній системі В.Сухомлинського утвердилася певна система родинно-шкільного виховання, за якою батьки повинні бути активними помічниками вчителів. Цьому сприяло не лише навчання батьків, але й спільне проведення свят і традицій, різноманітна суспільно-корисна діяльність.

У "Батьківській педагогіці" вчений, по-новому осмислює взаємозв'язки родини і школи. Спираючись на народні бувальщини, легенди, оповіді, вчений розкриває кращі

набутки етнічних засад виховання. За В.Сухомлинським, кожен народ продукує свою систему етнічних цінностей, яка найповніше відображає його ментальність, особливості національної свідомості. Ці цінності народ відтворює і розвиває через мову, літературу, мистецтво, фольклор, виробничі відносини, побут, а також через звичаї і традиції. У праці "Як виховати справжню людину" В.Сухомлинський радить майбутнім матерям і батькам вивчати історію свого народу, виробляти шанобливе ставлення до близьких, оскільки святими, за його переконанням, є слова: народ, мати, батько, син. У "Листах до сина" та "Листах до дочки" вчений підтверджує своє переконання і дає конкретні поради щодо підготовки молоді до сімейного життя.

5. Ідеї становлення вчителя-вихователя.

У "Павлівській середній школі" В.Сухомлинський розкриває складові педагогічної професії. При цьому він на конкретних прикладах показує особливості становлення керованого ним колективу. Природно, що найважливішим у педагогічній діяльності, за його переконанням, є любов і повага до дітей. Без сумніву, В.Сухомлинський сам був талановитим вчителем, оскільки, за винятком біології, хімії і фізики у старших класах, сам міг провести будь-який урок. Звичайно, він, насамперед, постійно збагачувався знаннями. Його бібліотека включала всю тодішню не лише фахову, а й соціологічну, психологічну, педагогічну літературу. Маловідомим є той факт, що, коли вчителі словесності й класні керівники відмовилися писати творчі роботи, то він поставив на обговорення 20 (як йому здавалося, кращих) власних творів.

Природно, психологічний семінар був суттєвим чинником становлення майстерності павлівських вчителів. На заняттях семінару не просто обговорювалися певні теми, а обов'язково щоразу дискутувалися проблеми невстигаючих дітей, дії окремих учнів. При цьому В.Сухомлинський спонукав вчителів до глибокого аналізу з урахуванням психологічних та індивідуальних особливостей кожного учня.

У книзі "Сто порад вчителю" вчений розкриває технологію власної творчості (поради молодим учителям–початківцям, педагогам-вихователям, творчим особистостям, які якості необхідно мати вчителю-вихователю, як навчитись виховувати себе, власну самодисципліну та боротись з лінощами). Для того, щоб виявляти власну творчість, вчитель, за В.Сухомлинським, має глибоко володіти фактичним матеріалом, який він "доносить" до дитячої душі (він має знати на 2-3 порядки більше, ніж це передбачено навчальною програмою).

В.Сухомлинський вважав за необхідне знання вчителем психології дитячої особистості. З цією метою у період його діяльності у Павлівській школі успішно функціонував "Психологічний семінар для вчителів". У "Розмові з молодим директором школи" він стверджував, що керівник повинен постійно вдосконалюватись, щоб бути ерудованим, володіти мистецтвом викладання та навчання.

Література.

Основна[1;5;8;17;18;19;22;25]

Додаткова[4;50;51]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. В чому проявився вплив ідей В.Сухомлинського на розвиток дошкільної педагогіки?

2. Яке місце у становленні В.Сухомлинського як науковця і вчителя займала народна педагогіка?

3. Як вплинули ідеї В.Сухомлинського на подальший розвиток української педагогічної науки?

4. Визначте коло педагогічних проблем, за якими можна згрупувати поради педагога?

5. Як характеризує педагог дошкільний вік? Якого значення він надає цьому періоду в житті людини, її становленні?

6. Підберіть приклади різних методів виховання, які використовував педагог у своїй роботі?

8. Сформулюйте сутність принципу педагогічного гуманізму за В.Сухомлинським.

12. Назвіть педагогічні умови правильної організації трудового виховання за В.Сухомлинським.

13. Які, на Вашу думку, найцікавіші трудові традиції існували у Павлівській середній школі?

14. У чому полягають особливості застосування методу моральних настанов у педагогічній системі А.Макаренка та В.Сухомлинського?

15. Назвіть провідні народно-педагогічні засоби, котрі знайшли місце у педагогічній системі В.Сухомлинського.

16. Назвіть основні методи виховання почуттів у педагогічній системі В.Сухомлинського.

Тема 9. Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти незалежної України та їх порівняння із зарубіжними.

План

1. Основні напрями розвитку педагогічної думки за кордоном.
2. Реформування освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства.
3. Тенденції розвитку дошкільної у провідних розвинутих країнах світу та в Україні.
4. Становлення та розвиток початкової освіти.

1. Основні напрями розвитку педагогічної думки за кордоном.

До числа дидактичних концепцій західної педагогіки можна віднести традиційну парадигму, раціоналістичну модель і феноменологічний напрям. Традиціоналізм в діалектиці притримується ідеї збереження консервативної ролі освіти як ретранслятора культурних цінностей. Освіта розглядається як передача молодим поколінням універсальних елементів культури минулого. Представники традиціоналізму намагаються дати нове життя систематичній академічній освіті (Ж.Мажо, Л.Кро, Ж.Капель (Франція), Г.Кевелті, Д.Равіч, Ч.Е.Фінн (США) та ін.). Раціоналістична модель освіти (П.Блум, Р.Ганьє, Б.Скіннер – США) концентрує свою увагу на проблемі засвоєння знань і практичних адаптацій молоді через освіту до існуючого суспільства. Вони стверджували, що будь-яка освітня програма може бути переведена в "поведінковий репертуар" знань, умінь і навичок, котрими потрібно оволодіти в процесі освіти. Феноменологічний напрям (А.Маслоу) проповідує гуманістичний напрям освіти. Основна думка – персональне навчання.

В теоретичних обґрунтуваннях виховання простежуються два основних напрями: з позиції соціологізаторства і з позиції (біо)психологізма. Головне питання, що вирішують напрями – відношення до соціальних і біологізаторських закономірностей виховання. Могутній ідейний потік становлять представники, що вважають головним у вихованні особистості соціум (США, Франція). П.Бурдьє, Ж.Капель, Л.Кро, Ж.Фурастьє та ін. ставлять завдання засвоєння таких культурних цінностей, що дозволяють учням легше адаптуватися в умовах суспільних структур. Немало прихильників соціальної педагогіки в Японії, які вважають, що дитина повинна бути готовою без страху входити в різні суспільні організації, оскільки в них людина проводить все життя. (Біо) психологічний напрям виховання підтримують ідейні течії екзистенціалістської педагогіки, нового виховання і гуманізації психологічної школи. Р.Галь, А.Медічі, Г.Міаларе, А.Фабр (Франція) визначають особистість перш за все як біологічну істоту, з природними рефлексами, що дозволяють пристосовуватися до середовища. З одного боку надається велике значення взаємодії особистості з середовищем, а з іншого – проголошується незалежність індивіда від соціального оточення. Прибічники такого виховання піддають сумніву правомірність жорстоких покарань. Лідери гуманістичної психологічної школи – американці А.Комбс, А.Маслоу, К.Роджерс переконують на врахуванні інтересів, психіки, індивідуальних особливостей школярів, на дбайливому ставленні до особистості дитини, пропонують педагогам відмовитись від традиції бути господарями по відношенню до вихованців. На заході традиційно сильною є концепція виховання без політико-ідеологічних установок. Але, як показує досвід, виховання без політики є швидше декларацією, ніж дійсністю. Знову набуло актуальності інтернаціональне виховання, в основі якого є потреба у вивченні і засвоєнні культури інших народів. У педагогічних колах утверджується концепція виховання населення Землі як будинку для всього людства. Поряд з інтернаціональним вихованням набув значення виховних інтересів національних та етнічних меншин.

У центрі уваги педагогічних і суспільних кіл в провідних країнах світу знаходиться проблема демократизації освіти. Ідея демократичної системи освіти пропонує, перш за все, доступ до освіти, автономію навчальних закладів, ступеневу школу, таку організацію навчального процесу, при якій формується творча і вільномисляча і дієва людина. Однією із серйозних суспільних проблем є проблема гарантії права на освіту. Реалізація цього права залишається актуальною через соціальну нерівність, що обмежує для багатьох можливість навчання.

2. Реформування освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Створення незалежної самостійної Української Держави датується 24 серпня 1991 р., коли парламент майже одногolosно ухвалив Акт проголошення незалежності України. Важливими чинниками становлення незалежної України є освіта та виховання. Тому вже у 1991 р. постало питання про вироблення нової освітньої політики, завдяки якій можна було б узгодити зміст освіти відповідно до сучасних потреб суспільства. Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами.

У сучасній школі суверенної України навчально-виховний процес спрямований на всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних

якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими кадрами.

У сучасному українському суспільстві, як і в інших демократичних державах, розвиваються такі основні види людських відносин: дружні, товариські, високоморальні, правові, відповідно до встановлених етичних норм; але на жаль і негативні, недружелюбні. Завдання школи та сучасного вчителя-вихователя полягає в тому, щоб формувати у своїх вихованців саме дружні, високоморальні, товариські, морально-естетичні відносини. Успішність діяльності сучасного навчального закладу в значній мірі залежатиме від того, чи відмовиться в цілому суспільство від стереотипів минулих часів, чи готове воно перейти до перебудови взаємовідносин, чи готова сама школа до заміни педагогіки вимог і заборон, авторитарності на педагогіку співробітництва і співдружності, наукової виховної мудрості.

У програмі "Освіта" визначені також пріоритетні напрями, основні шляхи і принципи наступного реформування освіти. Вони спрямовані на досягнення певних стратегічних цілей. Зокрема, досить конкретно визначаються шляхи реформування кожної з ланок системи освіти: дошкільного виховання, в якому поєднуються сімейне і суспільне виховання; загальноосвітньої підготовки на національній основі, в якій реформуванню піддаються зміст гуманітарної та природничо-математичної освіти, трудової та фахової підготовки в середній ланці освіти.

Сказане вище засвідчує, що програма "Освіта" є не просто галузевою, а державною програмою, оскільки її здійснення вимагає координації дій багатьох державних відомств та установ, концентрації зусиль усіх гілок влади. Крім того, вона є також програмою національною, оскільки може бути реалізованою лише за умови об'єднання у загальнонаціональному масштабі зусиль недержавних структур: партій, профспілок, кооперативних і приватних організацій, релігійних громад різних конфесій з метою якнайповнішого задоволення національно-освітніх потреб усіх етносів України, а також українців за її межами.

Із прийняттям Закону України "Про освіту" в мережі загальноосвітніх закладів намітилися певні позитивні зміни в напрямках урізноманітнення типів загальноосвітніх закладів, вихованці яких показали високі результати на Всеукраїнських учнівських олімпіадах, складаючи половину їх учасників. Найголовнішою ознакою часу у шкільній освіті є те, що загальноосвітня школа стає національною, тобто державною школою України. Свідченням цього є зростання контингенту дітей, які навчаються українською мовою. Тому особливо відповідальним завданням є визначення національного компоненту навчання й виховання. Розвивається мережа навчально-виховних закладів для дітей інших національностей України, що забезпечує вивчення рідної мови, літератури, культури.

У "Концепції національного виховання дітей та молоді у системі національної освіти" визначені пріоритетні напрями та шляхи забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу якнайвищої цінності нації. В Україні, як і в інших країнах світу, історично склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси і самобутність українського народу. Національне виховання – це виховання дітей та молоді на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях, обрядах, багатовіковій виховній спадщині, духовності. Воно є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного і демократичного

виховання. Це одночасно і державне виховання, що здійснюється державними установами, а загальнонаціональне в його змісті діє і поза межами впливу цих установ, має значно ширший діапазон впливу на процес соціалізації особистості.

3. Тенденції розвитку дошкільної освіти у провідних розвинутих країнах світу та в Україні.

До 80-х років ХХ століття системи дошкільного виховання більшості країн були розвинуті недостатньо, тому що виховання дітей цього віку традиційно вважалось пріоритетом сім'ї. Лише у СРСР та у країнах Східної Європи проводилась цілеспрямована політика розвитку державної системи дошкільного виховання, оскільки до жінок ставились, перш за все, як до учасників виробництва, вони складали більше 50% робітничої сили. У цих країнах від 40 до 70% дітей 3-6 річного віку відвідували дошкільні заклади.

Причиною суттєвих змін у ставленні до організованого дошкільного виховання в усьому світі у 80-х роках ХХ ст. стали такі чинники: широке залучення жінок, навіть матерів, у абсолютній більшості країн світу до праці за межами оселі; значне зростання кількості розлучень, результатом чого стала відсутність достатнього нагляду за значною кількістю дітей дошкільного віку; поширення руху за рівноправ'я чоловіків та жінок. Його результатом стало прийняття цілого ряду документів, наприклад, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Декларації Комітету міністрів Ради Європи про рівноправність жінок та чоловіків тощо; проведення широкого кола психолого-педагогічних досліджень, які довели, що раннє дитинство є особливо сенситивним періодом для розвитку інтелектуальних, творчих здібностей особистості. Не розвинуті у цьому віці здібності "згасають", їх не можна компенсувати у майбутньому. Завдання інтенсивного розвитку закладів дошкільного виховання були включені у пріоритетні напрями реформування освітніх систем ряду країн світу.

Так, наприклад, у США в програмі розвитку освіти "Америка-2000" записано: "До 2000-го року всі діти матимуть доступ до високоякісних та розвивальних навчальних програм, які допоможуть підготувати дітей до шкільного навчання". У ФРН поставлене завдання повного забезпечення всіх дітей місцями у дошкільних закладах до 2001 року. Найбільш активно ця система розвивається у Франції: вже у 1993 році дитячі садки відвідувало 35% дворічних дітей, 90% – трирічних та 100% чотири та п'ятирічних. У загальному обсязі витрат на освіту частка на дошкільне виховання збільшилася за останні 15 років вдвічі.

Значного розвитку набула система дошкільного виховання і у країнах, що розвиваються. Прикладом тут, як вважають дослідники, можна вважати Індію, де уряд розробив спеціальну програму "Комплексна служба розвитку дитини". Відповідно з цією програмою у країні створена система державних дошкільних закладів для дітей з демократичних верств суспільства, яка поповнила вже існуючу мережу приватних закладів – дуже різноманітних за своїми можливостями та завданнями.

Активне зростання мережі дошкільних закладів є характерним для Китаю (більш ніж втричі за 80-90-ті рр.), південній Кореї (за 80-90-ті рр. відсоток дітей, що відвідують дитячі садки, зріс з 7 до 60%). Однак різниця між розвинутими країнами та тими, що розвиваються, за показниками у сфері дошкільного виховання залишається дуже суттєвою. Якщо у розвинутих країнах дитячі садки відвідують 40 і більше відсотків у віці 3-4 років і 90-100% у 5-річному віці (у підготовчих групах при

школах), то у країнах, що розвиваються, охоплення дітей дошкільного віку виховними закладами не перевищує, як правило, 12-15%.

В Україні у зв'язку з економічною кризою кількість дошкільних закладів значно зменшилась, що приводить до послаблення рівня підготовки дітей, які вступають до початкової школи. Характерною особливістю розвитку системи дошкільного виховання у світі в сучасних умовах є різноманіття типів дитячих закладів. Найбільш поширеними з них є: дошкільні (підготовчі) класи при початкових школах; державні, громадські та приватні дитячі садки з режимом повного дня, центри короткострокового нагляду за дітьми (протягом 3-4 годин); дитячі садки при підприємствах для дітей персоналу; дитячі групи при церквах; дитячі садки для дітей з бідних та соціально неблагополучних сімей; дитячі садки (різної форми власності) для дітей з вадами розумового та фізичного розвитку. Ці заклади мають різні цілі, завдання та методичну забезпеченість.

Провідними тенденціями розвитку системи дошкільного виховання є: загальне розширення мережі дошкільних закладів; пріоритетне створення повноцінних дошкільних закладів, що ставлять за мету як турботу про повноцінне харчування, догляд за здоров'ям дітей, так і їх різнобічний розвиток, підготовку до школи, психологічну адаптацію до умов наступного навчання; розвиток системи психолого-педагогічного та соціально-педагогічного консультування майбутніх та молодих батьків. Наслідком цих процесів стало подальше зростання кількості дітей 3-4 річного віку у дитячих закладах, перетворення дошкільного виховання на обов'язковий етап шкільної освіти шляхом створення нульових та пропедевтичних класів при державних школах багатьох країн.

4. Становлення та розвиток початкової освіти.

Початкова школа є найбільш поширеною ланкою в сучасних освітніх системах. Перші закони про обов'язкову початкову освіту були прийняті в європейських країнах на початку XIX століття (у Пруссії в кінці XVIII ст.). У нашій країні (тоді Радянському Союзу) загальна початкова освіта була введена у 1930 році. Сьогодні у всіх країнах Європи, Північної Америки, у Австралії, Японії та багатьох інших країнах практично всі діти відповідного віку відвідують початкову школу. Стан справ з початковою освітою у країнах, що розвиваються дуже неоднорідний.

У більшості африканських та азіатських країн відсоток охоплення дітей початковою освітою не перевищує 50, а у деяких він значно менший (Малі – 24%, Гвінея, Афганістан – 25%, Пакистан – 44%). Особливо низьким є відсоток охоплення початковою освітою дівчаток. Він складає у більшості випадків 20-40% від загальної кількості дівчаток шкільного віку. Разом з тим, багато країн, що розвиваються, досягли значних успіхів у шкільній справі. Так, у Зімбабве, Індії, Конго, Нігерії, Нікарагуа, Сальвадорі до 80-90% дітей відповідного віку навчаються у початковій школі. Тривалість навчання у початковій школі коливається від 3 до 10 років у різних країнах. Міжнародне Бюро освіти провело у 1998 році дослідження щодо освітніх систем у 184 країнах світу. Велика розбіжність у термінах навчання у початковій школі пояснюється як різними історичними традиціями у сфері освіти у різних регіонах світу, так і тим, що у ряді країн відбулося злиття початкової школи з першим ступенем середньої, в результаті чого утворилась основна, або базова, яка і фігурує у ряді випадків у наведених нижче статистичних даних.

У європейських країнах традиційно склалася 4-річна початкова школа. За останні роки тривалість початкового навчання зросла у ряді країн на 1-2 роки за

рахунок підготовчих класів. У США тривалість початкового навчання коливається між 8 (у віддалених районах) та 6 роками. Американська модель структури шкільного навчання (6+3+3) була перенесена після другої світової війни ще наряд країн, зокрема Японію і Південну Корею. У 1998 році в результаті структурної реформи така ж модель була запроваджена і в Польщі.

В Україні, як і у ряді країн СНД, продовжує існувати 4-річна початкова освіта, що є невід'ємною складовою основної 9-річної. Певний інтерес для розуміння процесів, що відбуваються у початковій освіті у різних регіонах світу, представляють і дані Міжнародного Бюро освіти щодо середньої кількості навчальних занять на тиждень у початкових школах державного сектору. Кількість навчального часу у початковій школі стала предметом вивчення компаративістів.

У країнах Східної Європи, у пострадянських країнах (у тому числі і в Україні) існують навчально-виховні комплекси "дитячий садок-школа", що мають єдині або скоординовані програми розвитку дитини, єдине керівництво; злиття початкової школи з першим ступенем середньої освіти – створення "основної школи" (базової), обов'язкової для всіх дітей протягом 9-10 років навчання у більшості країн світу.

У тих країнах, де є труднощі з транспортом та дорогами, де відстані між населеними пунктами достатньо великі (Китай, Україна, Росія та ін.), продовжує існувати мережа малокомплектних шкіл; поява або зростання кількості початкових шкіл, які задовольняють культурні потреби окремих груп населення: етнічних груп у навчанні дітей рідною мовою (США, Нова Зеландія, Австралія, країни СНГ); племен та каст у віддалених районах у дистанційному навчанні своїх дітей по радіо; шкіл-інтернатів для дітей-інвалідів, шкіл корекційно-розвивального навчання, репетиторських шкіл тощо.

Література.

Основна[4;7;11;17;18;34]

Додаткова[5;25]

Питання для самоконтролю, аналізу й осмислення

1. Назвіть основні напрями оновлення змісту освіти в ході реформ 1980 - 90-х рр.
2. У чому полягає необхідність створення системи безперервної освіти?
3. Якими провідними якостями повинна володіти сучасна людина згідно із завданнями освітніх реформ?
4. Що Ви розумієте під поняттям "державний" і "шкільний" компоненти освіти?
5. Як визначається головна мета виховання в Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ ст. ")?
6. Що Ви розумієте під поняттям "національне дошкільне виховання"?
7. Що таке національний світогляд?
8. Виходячи з яких міркувань, приділяється пріоритетна увага розвитку дошкільного виховання в сучасних умовах?
9. Дайте характеристику провідних тенденцій розвитку початкової освіти.
13. Чи є актуальними й своєчасними основні завдання та напрями реформування дошкільної освіти в Україні, викладені в Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр.?
14. У чому полягають особливості розвитку приватних навчальних закладів у сучасній Україні?

15. Поміркуйте і поясніть, у чому полягають основні причини та цілі реформування освітніх систем промислово-розвинених країн у сучасних умовах.

16. Які елементи зарубіжного досвіду модернізації змісту освіти можуть бути використані у сучасних дошкільних закладах?

17. Порівняйте шляхи диференціації освіти в школах США та Великобританії. Які висновки з цього можна зробити?

19. Перерахуйте і проаналізуйте найважливіші напрями відродження освіти в Україні.

20. Чому необхідна інтеграція національної освіти України у світовий освітній простір?

3.Завдання для самостійної роботи студентів

3.1. Тематика та зміст практичних занять із курсу "Історія дошкільної педагогіки".

Практичний змістовий модуль 1

Предмет, завдання, методологічні основи курсу "Історія дошкільної педагогіки". Освіта, виховання і розвиток педагогічної думки в умовах первісного та рабовласницького суспільства.

Мета: Ознайомлення студентів із методологічними основами, основними категоріями, структурою навчальної дисципліни, а також особливостями виховання у первісному суспільстві, системами виховання античного світу та з першими науковими розробками античних філософів Греції та Риму.

Питання для обговорення

1. Предмет та завдання історії дошкільної педагогіки. Методологічні основи. Структура курсу.

2. Виникнення виховання, основні теорії походження виховання.

3. Особливості виховання на різних етапах розвитку первісного суспільства.

4. Виховання і школа в Стародавній Греції.

5. Елементи дошкільної педагогіки у філософських системах стародавнього світу. Педагогічні ідеї Сократа, Аристотеля, Демокріта, Платон про суспільне дошкільне виховання дітей.

6. Сімейне і суспільне виховання в Стародавньому Римі. М.Ф.Квінтіліан про виховання дітей дошкільного віку.

Додаткові питання і завдання (для бесіди, самоконтролю)

1. Сформулюйте понятійно-категоріальний апарат історії дошкільної педагогіки як науки і навчальної дисципліни.

2. Які чинники визначили суспільний характер виховання дітей у первіснообщинному суспільстві?

3. Складіть логіко-структурну схему (таблицю, конспект-схему) змісту виховання у первісному суспільстві.

4. Розкрийте зміст навчання й виховання хлопчиків-спартанців в агелах.
  5. Доведіть, що спартанська і афінська виховні системи є такими, що унеможлиблюють одна одну.
  6. Які наслідки афінської освітньої системи мають непересічну цінність для сучасної загальнолюдської і педагогічної культури?
  7. Підберіть газетну статтю різних років, яка б підтвердила важливість та актуальність вивчення історії педагогіки.
  8. Складіть словник педагогічних термінів стосовно епохи Античності:
4. Випишіть із книги М.Ф.Квінтіліана "Виховання оратора" думки про виховання дітей в ранньому віці.
  5. Прочитайте "Про спартанське виховання" Плутарха.
  6. Зробіть висновки, прочитавши уривок із "Спогадів про Сократа".

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Культура та освіта Стародавнього Сходу.
2. Ідея суспільного дошкільного виховання в працях Платона.
3. Порівняльний аналіз думок (поглядів) грецьких, римських і східних філософів щодо виховання особистості.
4. Проблема педагога в праці М.Ф.Квінтіліана "Про виховання оратора".
5. Праця М.Ф.Квінтіліана "Про виховання оратора" та її вплив на розвиток педагогічної думки Древнього Риму.

Рекомендована література

1. Арістотель "Політика. Уривки про виховання" // Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник //Заг.ред. Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – с.38-47.
2. Джури́нский А.Н. История педагогики: учебное пособие для студентов педвузов /А.Н. Джури́нский. – М. :Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
3. Демокріт "Фрагменти про виховання"//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник //Заг.ред. Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – с.35-36.
- 4.Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посібник: У 2 кн. Кн. 1: Історія зарубіжної педагогіки / І.В. Зайченко. – К.: ВД "Слово", 2010. – 624 с.
5. Квінтіліан М.Ф. "Про виховання оратора" //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 48-57.
6. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
7. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва/В.Кравець. –Теорнопіль. – 1996.
8. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник /М.В.Левківський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
9. Платон "Дитячий садок" //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 42-43.

10. Плутарх "Про спартанське виховання"//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 44-45.

11. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет:актуальні проблеми//О.Сухомлинська//Шлях освіти. – 2003. –№1. – С.39-73.

12. Конспект.

Першоджерела

1. Проаналізуйте "Фрагменти про виховання" Демокріта та випишіть основні ідеї стосовно виховання дітей дошкільного віку.

2.Опрацюйте розділ "Виховання дітей до п'яти років. Гра. Оповідання" книги Аристотеля "Політика".

3. Прочитайте твір Платона "Дитячий садок" і випишіть основні ідеї.

Методичні вказівки

Для того, щоб розпочати вивчення історії дошкільної педагогіки як навчальної дисципліни, необхідно ознайомитися з основними категоріями та структурою курсу. Важливо усвідомити традиції і концепції виникнення виховання у різних підходах авторів. Суттєве значення для сприйняття матеріалу мають практичні завдання, які вирішуються в курсі історії дошкільної педагогіки.

Важливим є ознайомлення з особливостями виникнення виховання як цілеспрямованого процесу у первісному суспільстві. Зверніть увагу на динаміку прийомів виховної практичної діяльності у дородовому та родовому суспільстві.

З історією дошкільної педагогіки у рабовласницькому суспільстві ви ознайомитесь, прочитавши про розвиток школи та педагогічної думки в умовах егейської культури давньої Греції та Риму. Працюючи над текстом, складіть термінологічний словник щодо спартанської та афінської систем виховання, що допоможе категоріально засвоїти матеріал. Зверніть увагу на питання, зазначені у програмі. Оформіть таблицю, де наочно буде представлено систему шкіл в Афінах (граматиста, кіфариста, палестра, ефебія, гімназія та інші).

Для більш поглибленого засвоєння давньогрецької педагогічної культури треба звернутись до рекомендованих джерел, де зібрані уривки з творів видатних філософів Сократа, Платона, Аристотеля, Демокріта, Плутарха. Ознайомтесь із педагогічною думкою Стародавнього Риму, проаналізуйте уривки з твору римського педагога-ритора М.Ф.Квінтіліана "Про виховання оратора", де розповідається про організацію та методику навчання дітей дошкільного віку, сформульовані вимоги до вчителя.

Практичне заняття №2. Педагогічна система Яна-Амоса Коменського (1592-1670)

Мета: Навчити студентів працювати з історико-педагогічною літературою, аналізувати педагогічні ідеї Я.А.Коменського на основі текстуального вивчення окремих розділів "Великої дидактики".

Питання для обговорення

1. Життя та педагогічна діяльність Я. Коменського.
2. Формування та основні риси світогляду Я. А. Коменського.
3. Обґрунтування класно-урочної системи. Дидактичні принципи.

4. Підручники для дітей Я.А.Коменського.
5. Моральне виховання за Я.А. Коменським.
6. Зміст і методика виховання дітей в материнській школі.
7. Я.А.Коменський про вчителя та вимоги до нього.
8. Значення педагогічних ідей Я.А.Коменського для сучасного дошкільного закладу і початкової школи.

*Додаткові питання і завдання
(для бесіди, самоконтролю)*

1. Підготувати презентацію, яка висвітлює життєвий шлях та педагогічну діяльність Я.А.Коменського.
2. Розробити програму екскурсії "Педагогічна книга Я.А.Коменського".
3. Виписати в таблицю дидактичні принципи і висловлювання Я.А.Коменського про кожний із принципів:

Дидактичний принцип	Висловлювання Коменського

4. Зробити порівняльний аналіз класно-урочної системи Я.А.Коменського та сучасної.
5. Яка з вікової періодизації особистості (Я.А.Коменського чи Ж.Ж.Руссо) є більш науково обґрунтованою?

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Принцип природовідповідності Я.А.Коменського і сучасність.
2. Я.А.Коменський про мету і завдання виховання.
3. Виховні ідеї Я.А.Коменського і завдання дошкільного виховання в Україні (у сьогоднішній час).
4. Я.А.Коменський і Україна.

Рекомендована література

1. Джури́нский А.Н. История педагогики: учебное пособие для студентов педвузов / А.Н. Джури́нский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
2. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки: навч.-метод. посіб.[для викладачів історії педагогіки, на допомогу студ. пед. ВНЗ під час самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до семінарських і практичних занять]/О.П.Демченко. –К.: Видавничий дім " Слово", 2012. – 432 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посібник: У 2 кн. Кн. 1.: Історія зарубіжної педагогіки / І.В. Зайченко. – К.: ВД "Слово", 2010. – 624 с.
4. История педагогики. Ч.1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: [учебное пособие для педагогических университетов / под ред. А.И.Пискунова]. – М.: ТЦ "Сфера", 1997. – 192 с.
5. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.

6. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие/ Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джуринский. – М.: Педагогика, 1989. – 416 с.

7. Коменський Я.А. Велика дидактика. Розділ XXVIII. Нарис(ідея) материнської школи //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. –С.141-146.

8. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва/В.Кравець. –Тернопіль, 1996. – 326 с.

9. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник /М.В.Левківський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.

10. Лордкипанидзе Д. Ян Амос Коменский/Д.Лордкипанидзе.– М.:Просвещение, 1970. – 256 с.

11. Мітюров Б.Н. Педагогічні ідеї Яна Амоса Коменського на Україні/Мітюров. – К., 1971. – 234 с.

Першоджерела

1. Законспектувати з книги Я.А.Коменського "Велика дидактика" Розділ XXVIII. "Нарис(ідея) материнської школи".

Методичні вказівки

Вплив Я.А.Коменського на розвиток педагогічної думки неможливо переоцінити, так як його спадщина невичерпна і багатогранна. Зрозуміти педагогічну спадщину Я.А.Коменського допоможе вивчення його класичної праці "Велика дидактика". Спочатку рекомендуємо ознайомитись із життям та діяльністю видатного чеського педагога за та рекомендованими джерелами, а далі законспектувати Розділ XXVIII. "Нарис(ідея) материнської школи".

Важливою аналітичною роботою є оформлення порівняльної таблиці сучасних дидактичних принципів та висловлювань Я.А.Коменського. Особливу увагу приділіть вивченню дидактичних поглядів Я.А.Коменського. Вперше він розкрив сутність дидактичних принципів, таких як наочність ("золоте правило дидактики"), свідомість та активність навчання, поступовість та систематичність набуття знань, міцність засвоєння знань та навичок).

Вперше в історії педагогіки Я.А.Коменський розробив принципи побудови системи шкільної освіти, виходячи з вікової періодизації. Необхідно знати її ланки, а також зміст освіти на кожній ступені.

Для вихователя дошкільного закладу, вчителя початкових класів особливий інтерес представляє розділ "Нарис (ідея) материнської школи" та програма школи початкового навчання. Тому рекомендуємо більш детально опрацювати розділ XXVIII – "Нарис(ідея) материнської школи" та XXIX "Великої дидактики" – "Ідея школи рідної мови". Порівняйте початкову освіту у Я.А.Коменського із змістом освіти у сучасній початковій школі.

Однією з видатних напрацювань педагога є розробка класно-урочної системи навчання. Педагогіка Я.А.Коменського охоплена думкою виховання людяності. Методика морального виховання розписана Я.А.Коменським у розділі XXIII, який має назву "Метод морального виховання", законспектуйте його.

Практичне заняття №3. Розвиток педагогічної думки в європейських країнах в XVII-XVIII ст. Педагогічна спадщина Джона Локка (1632-1704) і Ж.-Ж.Руссо (1712-1827)

Мета: Навчити студентів працювати з історико-педагогічною літературою та аналізувати педагогічні ідеї Джона Локка та Ж.Ж.Руссо на основі текстуального вивчення їхніх праць.

Питання для обговорення

1. Цілісна система виховання Джона Локка.
2. Джон Локк про значення раннього виховання дітей. Мета, зміст і методика фізичного, морального і розумового виховання дітей.
3. Погляди Дж.Локка на використання у вихованні дитячих іграшок.
4. Вчення про природне, природовідповідне та вільне виховання Жан-Жака Руссо.
5. Теорія самоцінності дошкільного дитинства Ж.Ж.Руссо.
6. Вікова періодизація дітей, запропонована Ж.Ж.Руссо, та особливості виховання і навчання в кожний з вікових періодів.
7. Ж.Ж.Руссо про виховання жінки.

*Додаткові питання і завдання
(для бесіди, самоконтролю)*

1. У чому полягає сутність філософсько-психологічної теорії "чистої дошки", розробленої Дж.Локком? Чи відповідає вона сучасним науковим підходам до факторів формування особистості?
2. Якого значення надає Дж.Локк вихованню? Чи погоджуєтеся з його думкою про те, що "дитячі душі можна спрямувати в той чи інший бік так легко, як і воду...".?
3. На які верстви англійського населення розрахована запропонована Дж.Локком система виховання? Яке його ставлення до освіти й навчання дітей робітників?
4. Яке ставлення Дж.Локка і Ж.Ж.Руссо до заохочень і покарань? Чи є спільне в їхніх поглядах на цю проблему?
5. У чому полягає сутність "м'яких методів" навчання, запропонованих Дж.Локком?
6. Підготувати презентацію, яка висвітлює життєвий шлях та педагогічну діяльність Джона Локка.
7. Прослідкувати паралель між системою виховання Джона Локка і сучасною англійською системою.
8. Підготувати презентацію, яка висвітлює життєвий шлях та педагогічну діяльність Ж.Ж.Руссо.
9. Яке ставлення Ж.Ж.Руссо до виховання жінки?
10. Яка сутність та особливості використання у вихованні дітей методу природних наслідків. Обґрунтованого Ж.Ж.Руссо?
11. У чому полягає прогресивність поглядів Ж.Ж.Руссо, а в чому їхній ідеалізм?

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Вільне виховання Ж.Ж.Руссо як засіб утвердження відповідальності дітей дошкільного віку.
2. Ж.Ж.Руссо про виховання жінки.
3. Традиції Джона Локка в системі виховання сучасної Англії.
4. Джон Локк про значення іграшки у вихованні дітей раннього віку.

Рекомендована література

1. Джури́нский А.Н. История педагогики: учебное пособие для студентов педвузов / А.Н. Джури́нский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
2. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посібник: У 2 кн. Кн. 1.: Історія зарубіжної педагогіки /І.В. Зайченко. – К.: ВД "Слово", 2010. – 624 с.
3. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
4. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва/ В.Кравець. –Тернопіль, 1996. – 236 с.
5. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник /М.В.Левківський. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
6. Локк Дж. Думки про виховання Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг. ред. Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С.186-201.
7. Руссо Ж.Ж. "Еміль, або Про виховання". Книга перша "Виховання немовлят"/Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 209-221.

Першоджерела

1. Скласти із праці Джона Локка "Думки про виховання" план переказу §64, §72, § 73, §110, §128; зробити цитатні виписки, чому навчати джентльмена §147, 160, 162, 163, 178, 179, 180, 187, 201, 202, 204, 206, 209, 210, 211.
- 2.Скласти план переказу книги Ж.Ж. Руссо "Еміль, або Про виховання", підготувати стислий конспект першого та другого розділів.
3. Законспектувати. Ж.Ж. Руссо "Еміль, або Про виховання". Книга перша "Виховання немовлят"/Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг. ред. Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 209-221.

Методичні вказівки

Дж. Локк (1632-1704) – видатний англійський філософ і педагог. Він жив у ту історичну епоху, коли в Англії відбулася буржуазна революція (1648), яка була названа компромісом між принцом В.Оранським та буржуазним парламентом (Джон Локк – син класового компромісу).

Під час вивчення теми рекомендуємо прочитати за підручниками загальну характеристику діяльності і світогляду, особливо сенсуалістичні погляди Джона Локка. Головним педагогічним твором Джона Локка є "Думки про виховання". Прочитавши текст, складіть розгорнутий план переказу §64, §72, §73, §110, §128, а також цитатні

виписки, чому навчати джентльмена. У кожному розділі "Фізичне", "Моральне", "Розумове", "Трудове виховання" треба відмітити провідні методи виховання. Наприклад, у розділі "Моральне виховання" – методи заохочення, покарання та свідомої дисципліни. Особливу увагу зверніть на погляди Джона Локка, які стосуються виховання дітей дошкільного віку.

Треба також відзначити основний принцип виховання за Д.Локком – утилітаризм (корисність).

До видатних просвітителів XVIII століття належить Ж.Ж. Руссо (1712-1778 р.р.). У програму вивчення входить його роман-трактат "Еміль, або Про виховання". Спочатку за запропонованими джерелами прочитайте матеріал про соціально-політичні, філософські погляди Ж.Ж. Руссо. Ознайомлення з педагогічними поглядами дає можливість проаналізувати "природне" та "вільне" виховання, зробити відповідні виписки.

Законспекуйте основні вікові періоди за Ж.Ж.Руссо. Після цього можна звернутися до роману. Кожний з чотирьох розділів співвідноситься до певного вікового періоду. Особливо зверніть увагу та складіть короткий конспект першого та другого розділів книги Ж.Ж.Руссо, що стосуються виховання дітей раннього віку.

Практичне заняття №4: Теорія та практика виховання дітей дошкільного віку в педагогічній системі Марії Монтессорі (1870-1952)

Мета: Ознайомитися із внеском Марії Монтессорі у теорію та практику дошкільного виховання і на основі аналізу її праць розкрити основні педагогічні ідеї.

Питання до обговорення:

1. Педагогічна система М.Монтессорі. Теорія самонавчання і самовиховання.
2. Методика виховання у "будинках дітей": організація життя дітей, сенсорне виховання і підготовка до праці, виховання дисциплінованості й релігійності.
3. Основні положення книги М.Монтессорі "Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в "Будинках дитини":
  - вимоги М.Монтессорі до індивідуалізації у вихованні;
  - врахування М.Монтессорі даних антропометричних вимірювань у побудові педагогічного процесу;
  - форми виховання і навчання дітей: самостійні заняття – основна форма виховання і навчання дітей та індивідуальний урок;
  - дидактичний матеріал М.Монтессорі, його значення в дальшому розвитку практики навчання в дошкільних закладах.
4. Використання педагогічних ідей М.Монтессорі в сучасних дошкільних закладах.

*Додаткові питання і завдання
(для бесіди, самоконтролю)*

1. Підготувати презентацію, яка висвітлює життєвий шлях та педагогічну діяльність Марії Монтессорі.
2. Чи обґрунтовано є думка М.Монтессорі про те, що дитина повинна бути цілком вільною в своїх спостереженнях і діяльності, мати

право вільного вибору? Чи не приведе це до некерованості й низької результативності виховного процесу?

3. Основою педагогіки "вільного виховання" М.Монтессорі вважала свободу як засіб самонавчання й самовиховання. Чи суперечить цьому положенню проведення "годин загальної мовчанки", на яких ніхто не смів порушити тишу жодним рухом?

4. Як можна встановити межі втручання виховательки у процес "вільного виховання" дитини в системі М.Монтессорі?

5. Чи може бути дисципліна у "вільному вихованні" дітей за методом М.Монтессорі?

6. Яке значення мала "експериментальна педагогіка" для подальшого розвитку педагогіки як науки? Які методи наукового дослідження пропагували представники цього напрямку?

7. У чому полягає суть "методу М.Монтессорі"?

8. Чи є переконливими для Вас результати, які отримала М.Монтессорі в експериментальній роботі з використанням свого методу в "Будинку дитини"? Прокоментуйте подану цитату: "Хто побачить і порівняє наших дітей зі звичайними дітьми чотирирічного віку, які плачуть, усе ламають, до чого б не доторкнулися, якими треба прислужувати, того глибоко зворушує і дивує ця картина. Досягнені нами результати зумовлені, очевидно, розвитком сил, які дримають у самій глибині людської душі".

9. Чи можна повністю перенести ідеї М.Монтессорі в роботу українських дитячих садків і шкіл?

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Непересічна цінність педагогічних ідей М.Монтессорі для сучасного дошкільного закладу.

2. М.Монтессорі і сутність гуманізації виховання.

3. Використання педагогічних ідей М.Монтессорі в роботі сучасного дошкільного закладу.

Рекомендована література

1. Дичківська І.М. Поніманська Т.І. М. Монтессорі: теорія і технологія. – К.: Видавничий дім "Слово", 2006. – 304 с

2. Зайченко І.В. Історія педагогіки: навч. посібник: У 2 кн. Кн. 1.: Історія зарубіжної педагогіки / І.В. Зайченко. – К.: ВД "Слово", 2010. – 624 с.

3. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник /М.В.Левківський. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.

4. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в "Будинках дитини" //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник /Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С.521-537.

Першоджерела

1. Випишіть із книги М.Монтессорі "Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в "Будинках дитини", дидактичні матеріали, запропоновані педагогом. Оформіть це у вигляді таблиці:

Назва	Опис	Значення для розвитку дитини

2. Дайте характеристику формам виховання та навчання дітей, які запропонувала М.Монтессорі:

Форма навчання	Зміст

Методичні вказівки

Педагогічна система італійського педагога М.Монтессорі посідає визначне місце у світовій дошкільній педагогіці. Щоб розібратися в педагогічних думках видатного педагога, рекомендуємо ознайомитись із життям та її педагогічною діяльністю. Уваги заслуговує теорія самонавчання і самовиховання.

Рекомендуємо ознайомитися з методикою виховання у "будинках дітей", а саме з організацією життя дітей, сенсорним вихованням і підготовкою до праці, вихованням дисциплінованості та релігійності.

У своїй книзі "Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в "Будинках дитини" М.Монтессорі розкрила вимоги до індивідуалізації у вихованні дітей, показала необхідність врахування даних антропометричних вимірювань у побудові педагогічного процесу; дала характеристику основним формам виховання та навчання дітей (самостійні заняття – основна форма виховання і навчання дітей та індивідуальний урок); описала дидактичний матеріал, його значення в подальшому розвитку практики навчання і виховання в дошкільних закладах.

Прочитавши роботу, законспекуйте ті розділи, які будуть для вас найбільш цікавими. Подумайте, які ідеї та вказівки М.Монтессорі ви використали б у своїй практичній діяльності вихователя дошкільного закладу чи вчителя початкових класів.

Практичний змістовий модуль 2

Практичне заняття №1. Виховання, навчання і педагогічна думка в Київській Україні - Русі та у період розвитку феодалізму (до XVII століття)

Мета: Ознайомити студентів з особливостями вітчизняної педагогічної культури в дофеодальний та феодальний періоди. Поглиблено ознайомитися з розвитком освіти на Україні XIII-XVIII ст. та проаналізувати педагогічні погляди діячів освіти цього періоду.

Питання для обговорення:

1. Виховання та навчання у давніх слов'ян.
2. Зародження та розвиток шкільної освіти в Київській Русі:
  - виникнення писемності та школи;
  - Київська школа книжного навчання;
  - монастирські школи;
  - школи грамоти.
3. Педагогічні тенденції в пам'ятках літератури Київської Русі.
4. Освіта на Україні. Братські школи та їх особливості.

5. Епоха українського національного Відродження. Заснування Острозької школи (1576 р.) та Києво-Могилянської колегії (1632 р.) як шкіл підвищеного типу.
6. Статути, підручники та навчальні посібники як педагогічні пам'ятки XVI-XVII ст.
7. Впровадження педагогічних ідей епохи Відродження і реформацій в діяльності братських шкіл.

*Додаткові питання і завдання
(для бесіди, самоконтролю)*

1. Назвіть характерні шляхи та етапи формування освіти, виховання, шкільництва і педагогічної думки в Київській Україні – Русі.
2. Розкрийте найбільш загальні особливості різних типів навчальних закладів України – Русі.
3. Доведіть, чому двірцева школа Київської Русі була найпрестижнішим закладом Європи?
4. Визначте роль писемних пам'яток праукраїнської цивілізації у розвитку і формуванні системи шкільництва та виховання. Мотивуйте свої судження.
5. Виділіть основні "настанови" князя Володимира Мономаха в "Повчанні дітям" Володимира Мономаха.
6. Ознайомитися із Статутом Львівської братської школи. Виписати цінні напрямки в організації освіти.
7. Оцініть внесок Острозької академії в українську педагогічну культуру.
8. Визначте типові прикмети європеїзму в українській педагогіці й школі XVI-XVIII століть.

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Традиційні засади виховання дітей в Київській Русі.
2. Соціокультурні чинники виникнення освіти у Київській Русі.
3. Проблеми дошкільного виховання дітей в пам'ятках літератури Київської Русі.
4. Митрополит Іларіон –зачинатель вітчизняної дошкільної педагогіки.
5. Перекладна література та перші літературні пам'ятники Київської Русі.
6. Збереження і примноження освітніх традицій Київської Русі у Галицько-Волинській державі.
7. Просвітницька діяльність князя Костянтина Острозького.
8. Видатні вчені, педагоги, випускники Києво-Могилянської академії.
9. Навчальні студії та діяльність громадських об'єднань студентів у Києво-Могилянській Академії.
10. Педагогічні погляди Іова Борецького, Мелетія Смотрицького, Стефана Зизанія, Єпіфанія Славинецького, Симеона Полоцького.

Рекомендована література

1. Бабишин С.Д. Початкова школа на Україні з давніх часів до кінця XVII ст. //Початкова школа. – 1991. – №10. – С. 17-19.

2. Розвиток народної освіти і пед. думка на Україні. Нариси /Н.Д.Ярмаченко. – К.: Рад. школа, 1991. –348 с.
3. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навчальний посібник /П.Г. Лузан, О.В. Васюк, О.М. Бернова. – К.: НАУ, 2006. – 302 с.
4. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навчальний посібник / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко; За ред. О.О.Любара. – К.: Знання КОО, 2003. – 456 с.
5. "Повчання дітям" Володимира Мономаха //Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / Упор. О.О.Любар. – К.: Знання, 2003. – С.40-42.
6. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: Нариси (X– поч. XX ст.) / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К.: Рад. шк., 1991. – 381 с.
7. Аркас М.М. Історія України-Русі / М.М.Аркас.. – К.: Вища шк., 1990. – 395 с.
8. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі (IX – першої половини XIII ст.) / С.Д. Бабишин. – К. : Вища шк., 1973. – 246 с.
9. Брайчевський М. Запровадження християнства на Русі / М. Брайчевський. – К.: Наук. думка, 1989. – 294 с.
10. Науменко Ф.І. Школа Київської Русі /Ф.І. Науменко. – Львів: Львівський держ. ун-т ім. І.Франка, 1965. – 216 с.
11. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки. – Тернопіль. – 1994.
12. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – К.: Наукова думка, 1990. – 190 с.
13. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки / За ред. М.Г.Стельмаховича. – К., 1998.
14. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993. – 234 с.
15. Сірополко С. Історія освіти на Україні. – К., 1991. – 324 с.
16. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія. – К.:Вища школа, 1981. – 266 с.

Першоджерела

1. Законспектувати "Повчання дітям" Володимира Мономаха.

Методичні вказівки

Знайомство із цією важливою темою треба розпочати з питання виникнення писемності та навчання у східних слов'ян. Особливу увагу звернути на народні педагогічні ідеї, якими були пройняті фольклорна обрядовість, побутові традиції, звичаї. Педагогічна думка Київської Русі складалася з офіційних концепцій і народних педагогічних поглядів. Важливим тут є знайомство з основними "Повчаннями дітям" князя Володимира Мономаха. Розглянути внесок Іларіона в теорію дошкільного виховання.

Шкільна освіта XIII ст. була як і держава в стані феодальної роздробленості. Для періоду XIV–середини XVI ст. характерне значне подолання феодальної роздробленості з одного боку, і перебування південно-західних земель України у

складі Польщі, Литви, Угорщини і Молдавії, посилення феодального і релігійного гніту, з іншого боку.

Єзуїти розгорнули на території України широку освітянську діяльність. Певний вплив на формування її мала епоха Відродження, яка народила гуманізм і Реформацію. З цим пов'язане заснування Острозької школи (1576 р.), Львівської братської школи та Києво-Могилянської колегії (1632 р.), як шкіл підвищеного типу. Про це ви прочитаєте у рекомендованій літературі.

Щоб зрозуміти особливості братських шкіл, треба ознайомитися із Статутом Львівської школи. Виписати цінні спрямування в її організації.

Особливе значення у вивченні цього розділу мають статuti, підручники та навчальні посібники як педагогічні пам'ятки XVI-XVII ст. Завершуючи вивчення теми, окресліть напрями розвитку вітчизняної педагогічної думки (Є.Славінецький, С.Полоцький). Проаналізуйте погляди І.Борецького, Г.Смотрицького, С.Зізанія та ін. щодо виховання дітей раннього віку.

Практичне заняття №2. Освітня діяльність і літературно-педагогічна спадщина С.Русової та Г.Ващенко в контексті сучасності

Мета: Ознайомити студентів із розвитком освіти на Україні в першій половині ХХ ст. Поглиблено ознайомитися із працями С.Русової та Г.Ващенко, проаналізувати їх погляди на виховання дітей дошкільного віку.

Питання для обговорення:

1. Просвітницька діяльність педагогів періоду УНР.
2. Характеристика освітніх процесів після розпаду УНР.
3. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина С.Русової.
4. Педагогічна діяльність Г.Ващенко.

Додаткові питання і завдання (для бесіди, самоконтролю)

1. Які принципи і правила навчання дітей дошкільного віку виокремлює С.Русова?

3. Складіть схему змісту українського дошкільного виховання на основі праці С.Русової (за вибором).

4. Чому С.Русова ввійшла до історії як фундатор вітчизняної теорії і методики дошкільного виховання?

5. Проаналізуйте позицію Г.Ващенко, який не погоджується із Сократом та Й.Гербартом, котрі зводили моральність до знань, до мудрості. Вважаючи, що "людина не тому робить зле, що хоче робити його, а тому, що не знає, що таке добро".

6. Як ви вважаєте, знання – це мета розумового виховання чи його засіб? Заповніть таблицю.

7. У чому полягають спільність і відмінність поглядів С.Русової і Г.Ващенко на українську виховно-освітню систему? Доведіть свої судження на прикладах.

8. Які основні напрями і завдання покладено автором в основу гармонійного виховання молоді в українській незалежній державі?

9. Покажіть спільність і відмінність поглядів С.Русової і Г.Ващенко на проблеми дошкільного виховання дітей. Доведіть свої судження на прикладах.

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Педологічна служба в школах України у 20-30-х роках.
2. С.Русова про значення дошкільного виховання в системі національного виховання.
3. С.Русова про мету і зміст виховання в національній школі.
4. Літературно-художня творчість Г.Ващенка.
5. Г.Ващенко про виховання молоді на загальнолюдських засадах.
6. С.Русова і Галичина.
7. Еміграційний період життя С.Русової.

Рекомендована література

1. Бугайцева Г.М. Проблема виховання молодого покоління у творчій спадщині Григорія Ващенка/Г.Бугайцева – К.: Вища школа, 2000. – 219 с.
2. Ващенко, Григорій. Виховний ідеал [Текст]. Підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. – Полтава: Ред. газ. "Полтавський вісник", 1994. – 191 с.
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. – К.: Укр. вид. спілка, 1997. – 441 с.
4. Джус О. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 260 с.
5. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Русової: Навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей вузів / Передмова М.Д.Ярмаченка. – 2-е вид., доп. і перероб. – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2000. – 234 с.
6. Зайченко І. Педагогічне кредо. З нагоди 120-річчя Г.Ващенка//Освіта. – 1998.- 24 червня-7 липня. – С.10-11.
7. Качкан В.А. Просвітницький вогонь С.Русової //Українське народознавство в іменах. – К.: Наукова думка, 1994. – 216 с.
8. Лисенко Н. Інтеграція західноєвропейської педагогіки дошкільця у творчій спадщині Софії Русової/Неллі Лисенко//Вісник прикарпатського університету. – Педагогіка. Вип. V. – Івано-Франківськ, 2001. – С.160-164.
9. Русова С.Ф. Дошкільне виховання//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред. Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.262-276.
10. Русова С.Ф. У дитячому садку//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред. Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.276-283.
11. Кравець В.П. Історія української школи і педагогіки/В.Кравець. – Тернопіль, 1994. – 300 с.
12. Семчишин М. Тисяча років української культури /М.Семчишин. – К.: Наук. думка, 1993. – 550 с.
13. Софія Русова і Галичина. Збірник статей і матеріалів / Упор. Нагачевська З.І. – Івано-Франківськ: Вік, 1999. – 126 с.

Першоджерела

1. Проаналізуйте уривки з праці С.Русової "Дошкільне виховання" і дайте відповіді на запитання: яке значення відводиться мові у роз'язанні завдань дошкільного виховання? За якими напрямками повинно здійснюватися дошкільне виховання? Якого значення авторка надає особі вчителя?

2.Із праці С.Русової "У дитячому садку" випишіть думки щодо морального виховання дітей дошкільного віку.

3.Уважно прочитайте працю Г.Ващенко "Виховний ідеал" і дайте відповіді на запитання: які види виховного ідеалу проаналізував автор у своїй праці? Складіть схему змісту Українського національного виховного ідеалу.

Методичні вказівки

Рекомендуємо проаналізувати позитивні сторони й проблеми розвитку освіти, виховання в УНР. Подумайте над питанням, який вплив на розвиток дошкільної педагогіки мали дискусії на всеросійських з'їздах працівників дошкільного виховання. Визначте позитивні сторони проекту програми Єдиної трудової школи.

Під час вивчення теми рекомендуємо прочитати за підручниками загальну характеристику педагогічної діяльності С.Русової та Г.Ващенко. Подумайте над питанням, яке значення самоосвіти у формуванні С.Русової як особистості, педагога, громадського діяча? Прочитавши праці С.Русової, законспекуйте ті розділи, які будуть для вас найбільш цікавими. Подумайте, які ідеї та вказівки С.Русової ви використали б у своїй практичній діяльності вихователя дошкільного закладу чи вчителя початкових класів.

Доведіть чи спростуйте значення педагогічних ідей Г.Ващенко на сучасному етапі.

Практичне заняття №3. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина А.Макаренка та В.Сухомлинського в контексті сучасності

Мета: : Розкрити зміст педагогічної системи А.Макаренка, витоки його літературної діяльності. Поглиблено ознайомитися із працями В.Сухомлинського та проаналізувати його погляди на виховання дітей дошкільного віку.

Питання для обговорення:

1. Становлення радянської педагогічної науки в Україні довоєнного періоду.
2. Сутність політики українізації та її вплив на розвиток школи в Україні у 20-х-на початку 30-х рр. ХХ ст.
3. Педагогічна система А.Макаренка: сутність, провідні положення, можливості використання в сучасних умовах.
4. Сімейна педагогіка в працях А. Макаренка.
5. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина В. Сухомлинського.
6. Філософія дитинства і дитячого щастя (за В.Сухомлинським).
7. Творче використання педагогічних ідей В.Сухомлинського вихователями дитячих садків і вчителями початкової школи.

Додаткові питання і завдання (для бесіди, самоконтролю)

1. Що зумовило політику "українізації" в культурно-освітньому житті України 20-х-поч. 30-х рр.?
2. Які основні освітні завдання вирішувала радянська влада в Україні в 40-х та поч. 50-х рр. ХХ ст.?

3. Які основні освітні завдання вирішувала радянська влада в Україні у 80-х рр. XX ст.?
4. Як трактували мету виховання А.Макаренка та В.Сухомлинський?
5. Як розуміти слова В.Сухомлинського: "Школа – це колиска народу"?
6. Підготувати презентацію, яка висвітлює життєвий шлях та педагогічну діяльність А.Макаренка.
7. Підготувати презентацію, яка висвітлює життєвий шлях та педагогічну діяльність В.Сухомлинського.
8. Проаналізуйте одну з виховних ситуацій з досвіду роботи В.Сухомлинського. Розв'язанню завдань якого напрямку виховання сприяють спеціально створені умови?
9. Яке місце у встановленні В.Сухомлинського як науковця і вчителя займала народна педагогіка?
10. Проаналізуйте особливості виховної роботи в "школі під блакитним небом". Підберіть приклади "уроку мислення в природі".
11. Як розуміє педагог виховний вплив оцінки на молодшого школяра?
13. Чи сприяла педагогічна спадщина В.Сухомлинського відновленню національної школи України?
14. У чому полягає мета виховання за В.Сухомлинським?

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Вчення А.Макаренка і В.Сухомлинського про колектив.
2. Використання педагогічних ідей А.Макаренка в роботі сучасного дошкільного закладу.
3. А.Макаренко і В.Сухомлинський про батьківський авторитет.
4. Народнопедагогічні основи творчості В.Сухомлинського.
5. В.Сухомлинський про почуття любові і поваги до матері.
6. Вплив ідей В.Сухомлинського на розвиток дошкільної педагогіки.
7. Напишіть твір-роздум на одну із запропонованих тем "А.Макаренко і сучасність", "Якомога більше поваги до особистості, якомога більше вимогливості до неї...", "Мета виховання – це програма формування особистості...".
8. Складіть список статей, присвячених вивченню життєвого шляху й педагогічних поглядів В.Сухомлинського, опублікованих у фахових журналах.

Рекомендована література

1. Андрєєва С. Учитель добра і краси В.О. Сухомлинський. Свято в початковій школі / С.Андрєєва // Початкова школа. – 2012. – № 9. – С. 27-29.
2. Балютіна К. Орієнтований перелік заходів, присвячених 95-й річниці з дня народження В.О.Сухомлинського: методичні рекомендації керівникам шкільних методичних об'єднань учителів початкових класів / К.Балютіна // Початкова школа. – 2013. – № 5. – С. 57-58.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник / М.В.Левківський. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
4. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навчальний посібник О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко; За ред. О.О.Любара. – К.: Знання КОО, 2003. – 456 с.

5. Макаренко А.С. Деякі висновки з мого педагогічного досвіду /А.С.Макаренко //Історія української школи і педагогіки :хрестоматія /Упор. О.О.Любар. – К.: Знання, 2003. – С. 465-469.
6. Макаренко А.С. Лекції про виховання дітей /А.С.Макаренко. – К.:Рад. шк., 1948. – 91 с.
7. Макаренко А.С. Методика організації виховного процесу /А.С.Макаренко. – К. : Рад. шк., 1951. – 100 с.
8. Макаренко А.С. Деякі висновки з педагогічного досвіду. Виховання в сім'ї. – К., 1978.
9. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: навчальний посібник. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 308 с.
10. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: нариси (X – початок XX ст.) / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К.: Рад. шк., 1991. – 381 с.
11. Левківський М.В. Історія педагогіки: підручник / М.В.Левківський. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 360 с.
12. Лузан П.Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посібник / П.Г. Лузан, О.В. Васюк, О.М. Бернова. – К.: НАУ, 2006. – 302 с.
13. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки : навчальний посібник / О.О. Любар, М.Г. Стельмахович, Д.Т. Федоренко; За ред. О.О.Любара. – К.: Знання КОО, 2003. – 456 с.
14. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги/ заг. ред. А.М. Бойко. – К.: ВД "Професіонал", 2004. – С. 542 – 570.
15. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський //Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Упор. О.О.Любар. – К.: Знання, 2003. – С. 526-540.
16. Сухомлинський В.О. Сто порад вчителю /В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1988. – 304 с.
17. Цюпа І. Василь Сухомлинський (Добротворець) / І. Цюпа; 2-е вид. із змінами / І. Цюпа. – К.: Рад. школа, 1985. – 216 с.

Першоджерела

1. Заповніть таблицю, використовуючи "Лекції про виховання дітей" А.Макаренка.

Особливості сімейного виховання за А. Макаренком	Сучасні підходи
---	-----------------

2. Із праці В.Сухомлинського "Серце віддаю дітям" виписати цитати, які розкривають його погляди на виховання дітей дошкільного віку.

3. Проаналізуйте працю В.Сухомлинського "Павлиська середня школа", доберіть цитати-рекомендації щодо організації фізичного, морального, розумового, трудового, естетичного виховання дітей.

Методичні вказівки

Передумовою педагогічної діяльності А.Макаренка було прийняття законодавчих актів, з яких треба розпочати вивчення принципів та реформ освіти

України після революції. У цей період розроблені перші декларації щодо дошкільного виховання, розробка нової теорії виховання, проводиться перший Всеросійський з'їзд з дошкільного виховання (1919 р.).

Важливим є вивчення розвитку педагогічних ідей відродження народної національної освіти в документах про школу, навчальних планах, програмах; створення системи народної освіти і школи в Україні; введення загальнообов'язкового початкового навчання в Україні (1924-1930 рр.).

У цей час розгортається громадське дошкільне виховання, з'являються нові типи дошкільних закладів, відбувається розвиток шкіл і дошкільного виховання в умовах відновлення народного господарства, індустріалізації країни.

Рекомендуємо детально ознайомитися з роботою Всеросійських з'їздів з дошкільного виховання (1921, 1924, 1926, 1928 рр.), Всесоюзної конференції з дошкільного виховання (1931 р.), а також з першими програмними та методичними документами (програми з дошкільного виховання 1932, 1934 рр.; перше "Керівництво для вихователя дитячого садка"(1938 р.).

Діяльність видатного педагога А. Макаренка наповнила теорію та практику виховання ідеями, методами та прийомами, значення яких має важливий вплив на педагогіку сьогодення. З педагогічною діяльністю, а також з його розумінням мети виховання можна ознайомитися, аналізуючи твір "Мета виховання", та підручника. Доведіть, як сучасне трактування мети виховання збігається з думкою А.Макаренка.

Центральна ідея системи А.Макаренка – вчення про колектив. Ознайомитися з цим питанням допоможе робота "Методика організації виховного процесу" .

Майбутньому педагогу обов'язково треба прочитати книги "Педагогічна поема", "Прапори на башнях".

В.Сухомлинський створив "гуманну" педагогіку. У своїх книгах ставив проблеми сучасної школи та залишив глибокий слід у педагогіці як дошкільного, так і початкового навчання. Про життя, боротьбу, діяльність повну радощів творчості, розкаже книга І.Цюпи "Василь Сухомлинський".

У книзі "Серце віддаю дітям" зверніть увагу на "школу радощів", на приклади особливого, гуманного підходу до дітей в початкових класах.

Практичне заняття №4. Побудова національного дошкільного виховання, освіти та педагогічної науки незалежної суверенної України

Мета: Ознайомитися та проаналізувати державні освітні документи: стандарти та конституційні статті, концепції про освіту.

Питання до обговорення:

1. Освітня політика незалежної Української держави. Відродження національної школи та дошкільного виховання.
2. Вплив процесів гуманізації і демократизації суспільного життя на розвиток педагогіки, освіти, виховання.
3. Перспективи і напрями розвитку освіти, вимоги до її змісту, рівня і обсягу.
4. Повернення до джерел народної педагогіки. Педагог-новатори. Альтернативні та авторські програми в галузі дошкільного виховання.

Додаткові питання і завдання

(для бесіди, самоконтролю)

1. Складіть план основних структурних компонентів закону "Про освіту" та концепції середньої загальноосвітньої національної школи.
2. Випишіть статті Конституції України, які позначають місце освітніх напрямків України.
3. Відображення завдань і шляхів реформування української школи й педагогіки в Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття").
4. Охарактеризуйте основні концептуальні засади програм виховання та навчання дітей дошкільного віку.
5. У чому полягає значення народної педагогіки у відродженні українського дошкілля?
6. На підставі Закону України "Про освіту" проаналізуйте, про які обов'язки держави щодо здійснення загальної середньої освіти в Україні йдеться. Чим, на Вашу думку, викликане таке рішення?

Тематика рефератів і письмових повідомлень

1. Провідні тенденції у розвитку сучасного дошкільного закладу за рубежом.
2. Українське шкільництво і педагогічна думка за межами України: традиції, сучасність.
3. Шляхи формування дошкілля на сучасному етапі розвитку українського суспільства.
4. Реформування дошкільної освіти в 90-х роках ХХ ст.-на початку ХХІ ст.
5. Шляхи впровадження ідей народної педагогіки в навчально-виховний процес сучасного дошкільного закладу.
6. Українська діаспора як історичне та соціально-культурне явище.
7. Міжнародне співробітництво України в галузі дошкільної освіти.

Методичні вказівки

Проаналізуйте Закон України "Про освіту", "Національну доктрину розвитку освіти України у ХХІ ст.", порівняйте трактування мети освіти в цих документах.

Проаналізуйте державні документи в галузі освіти й визначте: структуру системи освіти в Україні, завдання різних ланок освіти; принципи побудови системи освіти; типи навчально-виховних закладів у структурі системи освіти.

Рекомендована література

1. Акт проголошення незалежності України // Радянська Україна, 1991.
2. Галус О.М. Порівняльна педагогіка: навчальний посібник /О.М. Галус, Л.М. Шапошнікова – К.: Вища шк., 2006. – 215 с.
3. Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ ст.) – К.: Райдуга, 1994.
4. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність: посібник / П.І. Дроб'язко. – К.: Академія, 1997. – 181 с.
5. Закон України про дошкільну освіту та виховання //Освіта України. – 2000. – 26 лип. – С. 4-5.
6. Конституція України //Урядовий кур'єр. – 1996. – № 129-130.
7. Концепція дошкільного виховання в Україні. – К.: Освіта, 1993.
8. Концепція національного виховання //Освіта. – 1996 . – 7 серпня. Концепція національної системи освіти

9. Концепція педагогічної освіти України. – К.: МО України, 1991.

10. Кравець В. Історія української школи і педагогіки: навч.посібник для студентів педагогічних навчальних закладів та університетів/В.П. – Тернопіль, 1994. – 358 с. / В.Кравець. - Тернопіль, 1994. – 248 с.

11. Нагачевська З.І. Українська школа і педагогічна думка за межами України/кінець ХІХ-ХХ століття/. – Івано-Франківськ, 1997. – 69 с.

12. Про освіту: Закон Української РСР //Рад. школа. – 1991. – № 9.

13. Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку. – К.: Освіта, 1993р.

14. Руденко Ю.Д. Національне виховання: відродження, перспективи// Педагогіка і психологія. – 1994. –№1. – 12-16.

15. Стельмахович М.Г. Школа і педагогіка в умовах становлення Української держави//Рідна школа. – 1996. – №5-6.

16. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Упор. О.О.Любар. – К. : Знання, 2003. – С.641-666.

3.2. Завдання для самостійної роботи студентів

Теми, які виносяться на самостійне опрацювання	Години	
	Стаціонар	Заочн.
1. Предмет та завдання курсу "Історія дошкільної педагогіки". Виховання в умовах первіснообщинного ладу. Виникнення виховання і освіти в світовій цивілізації. Теорії походження виховання (біологічна, психологічна, релігійно-ідеалістична, трудова, ін.). Соціальна суть походження виховання. Виникнення організованих форм виховання і навчання.	2	6
2. Виховання та розвиток педагогічної думки в рабовласницькому суспільстві. Виховання та навчальна практика у країнах Стародавнього Сходу. Розвиток педагогічної думки у Стародавньому Римі. Праця М.Ф.Квінтіліана "Про виховання оратора"	4	6
3. Особливості освітньо-виховної практики та педагогічної думки в епоху Середньовіччя. Педагогічні ідеї епохи Відродження, їх гуманістичний характер. Педагоги-гуманіст епохи Відродження про дошкільне виховання дітей. Педагогічні ідеї ранніх соціалістів-утопістів	4	6
4. Погляди Я.А.Коменського на виховання дітей дошкільного віку. Підручники для дітей Я.А.Коменського. Відображення дидактичних поглядів Я.А.Коменського у сформульованих вимогах до підручників. Аналіз підручників "Видимий світ у малюнках". "Відкриті двері мов і всіх наук"	2	4
5. Педагогічні думки про дошкільне виховання у спадщині педагогів Західної Європи ХУП-ХУІІІ століття. Погляди Ж.Ж.Руссо на виховання жінки. Роль жінки у суспільстві, її соціальний статус та обов'язки.	2	4
6. Суспільне дошкільне виховання дітей в педагогічній думці Західної Європи у ХІХ ст. Прогресивні аспекти роботи педагогів-філантропістів щодо удосконалення змісту навчання та виховання дітей дошкільного віку. Розвиток філантропізму і неогумінізму у Західній Європі у ХІХ ст	2	6

7. Зарубіжні педагогічні концепції дошкільної освіти ХХ ст. Актуальні проблеми дошкільної педагогіки в працях вчених Зхідної Європи. С.Френе про необхідність ранньої соціалізації дитини. Принципи гуманістичної педагогіки в діяльності та творчості Януша Корчака.	4	6
8. Народна педагогіка як основа і першоджерело наукової педагогічної теорії. Сутність і особливості народної педагогіки як науки. Джерело виникнення і розвитку етнопедагогіки. Основні віхи становлення і розвитку української етнопедагогіки. Основні складові частини (розділи) народної педагогіки. Принципи і методи народної педагогіки.	4	6
9. Виховання, навчання та педагогічна думка на українських землях у дохристиянський період і в княжу добу. Виховання у східних слов'ян в дохристиянську епоху. Виникнення азбуки та її вплив на розвиток давньоруської освіти.. Типи навчальних закладів у дохристиянський період. Християнство як визначальний чинник бурхливого розвитку освіти. Освітня політика князів Володимира та Ярослава. Ідея дошкільного виховання у "Слові про закон і благодать" митрополита Іларіона.	4	6
10. Освіта України в епоху національного відродження. Козацька педагогіка – унікальне явище світової педагогічної думки. Культура та освіта запорізького козацтва. Січові школи та їх значення у патріотичному вихованні дітей. Трагічна доля січових шкіл у II половині ХVІІІ ст.	6	4
11. Українська освіта та педагогіка наприкінці ХVІІІ — ХІХ ст. Погляди М.Шашкевича, І.Вагилевича та Я.Головацького на проблеми дошкільного виховання дітей. Боротьба Кирило-Мефодіївського братства за освіту, відкриття навчальних закладів з українською мовою навчання. Найвизначніші діячі Кирило-Мефодіївського братства. Філософський світогляд К.Ушинського. Проблема національного виховання дітей дошкільного віку в творчій спадщині К.Ушинського.	6	4
12. Педагогічна думка, освіта, становлення суспільного дошкільного виховання в Україні в кінці ХІХ-поч.ХХ ст. Педагогічні погляди Х.Алчевської. Б.Грінченко про гармонійний розвиток дітей раннього віку. Використання усної народної творчості в н книгах С.Русової та Г.Ващенко. Софія Русова і Галичина.	4	4
13. Педагогічна думка, освіта, становлення суспільного дошкільного виховання в Галичині в кінці ХІХ-30-х рр..ХХ ст. . Розвиток освіти, дошкільного виховання і культури в Українській Народній республіці. Новації та труднощі становлення школи, дошкільного виховання в УНР. Ідея національного виховання у творчій спадщині А.Животка. Ю.Дзерович про виховання дітей дошкільного віку. Приватне українське дошкільня й шкільництва в Галичині.	4	4
14. Педагогічна система А.Макаренка. Характеристика розвитку національної освіти у міжвоєнний період. Життєвий шлях та педагогічна діяльність А.Макаренка. Складові педагогічної майстерності А.Макаренка. Внесок А.Макаренка у вітчизняну дошкільну педагогіку.	2	4

15. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського. Життєвий шлях та педагогічна діяльність В.О.Сухомлинського. В.Сухомлинський про педагогічні умови організації трудового виховання дітей дошкільного віку. Провідні народно-педагогічні засоби у педагогічній системі В.Сухомлинського.	6	6
16. Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти незалежної України та їх порівняння із зарубіжними. Стан суспільного дошкільного виховання та організація різних типів дошкільних закладів. Пріоритети та проблеми виховання і освіти. Особливості дошкільної ланки освіти за рубежом. Основні напрями розвитку педагогічної думки за кордоном.	4	4
Всього:	60	80

3.3. Модульні тестові завдання для самоконтролю

Історія зарубіжної дошкільної педагогіки

Тест №1

Історія дошкільної педагогіки – це...

- а) сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості;
- б) наука про розвиток виховання, школи й педагогічної думки в різні історичні періоди;
- в) виникнення і розвиток теорії і практики виховання і навчання підростаючого покоління на різних ступенях розвитку людства;
- г) галузь педагогічної науки, яка вивчає й аналізує подібні та відмінні риси й тенденції в галузі виховання та освіти, визначає перспективи їхнього розвитку.

Тест №2

Який з підходів в історико-педагогічній науці щодо виникнення виховання абсолютно позбавлений науковості?

- а) біологічний; б) трудовий; в) психологічний; г) релігійний.

Тест №3

У який історичний період з'являється сім'я та сімейне виховання?

- а) в період стада; б) на етапі раннього матріархату;
- в) на етапі патріархату; г) період розшарування.

Тест №4

Автором психологічної теорії походження виховання є:

- а) Спенсер; б) Монро; в) Шмідт; г) Летурно.

Тест №5

Перші в історії заклади для життя і виховання підростаючого покоління з'явилися в період ...

- а) первісного стада; б) матріархату;
- в) патріархату; г) розпаду первісного ладу.

Тест №6

Сімейне виховання стає масовою формою виховання в період:

- а) класового розшарування(військової демократії);
б)стада; в)матріархату; г)патріархату.

Тест №7

Найдревнішим методом виховання в первісному суспільстві був:

- а) бесіда; б) переконання; в) особистий приклад; в)дискусія.

Тест №8

Термін народна педагогіка вперше ввів у науковий обіг:

- а) О.Духнович; б)К.Ушинський; б) Я.Коменський; г)Ж.Ж.Руссо.

Тест №9

У школах Стародавнього Сходу виховувались тільки:

- а) хлопчики; б) дівчата;
в) хлопчики і дівчатка разом; г) хлопчики і дівчатка окремо.

Тест №10

Де вперше було винайдено папір:

- а) Китаї; б) Єгипті; в) Індії; г) Греції.

Тест №11

Який характер носило виховання дітей у Спарті?

- а) общинний б) військовий в) інтелектуальний г) фізичний.

Тест №12

Ідея всебічного гармонійного розвитку дитини з'явилась в:

- а) Афінах; б) Спарті; в) Індії; г)Римі.

Тест №13

Раб, який вів дитину до афінської школи, називався

- а)дидакал; б) оратор; в) педагог; г)педоном.

Тест

т №14

Кому належить таке розуміння мети виховання: особисте моральне самовдосконалення, звільнення інтелекту від усіх негативних зовнішніх впливів ("Пізнай самого себе")?

- а) Платону б) Демокріту в) Сенеці г) Сократу

Тест №15

Педагогіка як наука вийшла із:

- а) філософії; б) психології; в) літератури; г) історії.

Тест №16

Кому із грецьких філософів належать слова: "Будь-яке мистецтво, в тому числі і мистецтво виховання, має метою доповнити те, чого не вистачає дитині від природи".

- а) Арістотелю; б) Платону; в) Сократу; г)Демокріту.

Тест №17

Хто із давньогрецьких філософів вперше поставив питання про необхідність суспільного дошкільного виховання:

- а) Сократ; б) Демокріт; в) Платон; г) Плутарх

Тест №18

Автором твору "Про виховання оратора" є:

- а) Платон; б) Квінтіліан; в) Сократ; г) Сенека

Тест №19

«Батьком гуманності» називають ...

- а) Вікторіно де Фельтре; б) Франсуа Рабле; в) Еразма Роттердамського; г) Томмазо Кампанеллу.

Тест №20

Від якого слова в перекладі з латинської мови походить слово "університет"?

- а) світський; б) місце, де вчать; в) сукупність; г) освіченість.

Тест №21

Визначальним у вихованні в епоху Відродження був принцип:

- а) авторитаризму; б) народності; в) гуманізму; г) культуровідповідності.

Тест №22

Ідею вільного виховання вперше обґрунтував:

- а) Я.А. Коменський; б) Ж.Ж. Руссо; в) В.да Фельтре; г) Д.Локк.

Тест №23

Видатний твір Ж.Ж. Руссо має назву ...

- а) "Материнська школа"; б) "Еміль, або Про виховання";
в) "Лінгард і Гертруда"; г) "Рідне слово".

Тест №24

Теорію "чистої дошки" відкрив...

- а) К.Гельвецій; б) Арістотель; в) Дж.Локк; г) А.Дістервег

Тест №25

Основним педагогічним твором Д.Локка є:

- а) "Два трактати про державне правління"; б) "Думки про виховання";
в) "Еміль, або Про виховання"; г) "Етика".

Тест №26

Який метод Ж.Ж. Руссо вважав ведучим у вихованні дисципліни

- а) повчання; б) настанови дорослих;
в) фізичні покарання; г) метод "природних наслідків".

Тест №27

Й.Г. Песталоцці є засновником:

- а) теорії елементарної освіти; б) теорії природного вільного виховання;
в) теорії матеріальної освіти; г) теорії матеріальної освіти.

Тест №28

Хто є автором першого посібника з дошкільного виховання дітей "Материнська школа"?

- а) Д.Локк; б) Ж.-Ж. Руссо; в) Й.-Г. Песталоцці; г) Я.А. Коменський

Тест №30

Кому належать слова: "Професія учителя дуже важлива, найпочесніша під сонцем"?

- а) Д.Локк ; б) Я.А.Коменський; в) Ж.-Ж.Руссо; г) Р.Оуен

Тест № 30

Хто з відомих педагогів минулого свій багатий педагогічний досвід теоретично узагальнив у творах "Лінгард і Гертруда", "Лебедина пісня"?

- а) Я.А. Коменський; б) Й.Г. Песталоцці; в) А.Дістервег; г)Ж.Ж.Руссо

Тест № 31

Хто є творцем класно-урочної системи?

- а) Я.А.Коменський; б) Ж.Ж.Руссо; в) Й.Песталоцці; г) А.Дістерверг.

Тест №32

Основоположником педагогічної науки є:

- А) Ж.Ж.Руссо; б) Я.А.Коменський; в) Джон Локк; г) Й.Г.Песталоцці.

Тест №33

Яка з перерахованих книг належить Я.А.Коменському ?:

- а) "Пансофічна школа"; б) "Лінгард і Гертруда";
в) "Видимий світ у малюнках"; г) "Еміль, або Про виховання".

Тест №34.

Я.А.Коменський – відомий педагог:

- а) німецький; б) чеський; в) французький; г) італійський.

Тест №35.

Основою пізнання і навчання Я.А.Коменського є:

- а) розум; б) чуттєвий досвід; в) праця; г) практична діяльність.

Історія української дошкільної педагогіки

Тест №1

Видатною пам'яткою української педагогічної літератури XIV ст. у Галицько-Волинській державі був ...

- а) "Слово про закон і благодать"; б) "Повчання Володимира Мономаха";
в) Слово о полку Ігоревім; г) "Галицько-Волинський літопис" .

Тест №2.

Школа "книжного вчення" при Десятинній церкві в Києві була відкрита ...

а) Л.Зизанієм; б) К.Острозьким; в) М.Смотрицьким; г) князем Володимиром.

Тест №3

Школи підвищеного типу, де, як правило, викладали "сім вільних мистецтв", навчання здійснювалося через роботу з книжкою, з текстом, що розширювало межі пізнання й можливості освіти мали назву ...

а) школи грамоти; б) школи "книжного вчення";
в) монастирські школи; г) латинські школи.

Тест №4

Перша бібліотека була створена Ярославом Мудрим при Софійському соборі у ...

а) 982 р.; б) 988 р.; в) 1000 р.; г) 1037 р.

Тест 5

Засновником вітчизняної дошкільної педагогіки вважається:

а) Іоанн Грішний; б) митрополит Іларіон;
в) Володимир Мономах г) ігумен Феодосій.

Тест №6

За змістом і рівнем освіти братські школи були:

- а) початковими навчальними закладами; б) середніми навчальними закладами;
- в) вищими навчальними закладами; г) спеціалізованими навчальними закладами.

Тест №7

Києво-Могилянська академія була вперше відкрита

- а) у 1913 р. ; б) у 1632 р. ; в) у 1681 р. ; г) у 1648 р.

Тест 8

Які чинники формування особистості виділяв Т.Г. Шевченко?

- а) задатки, набуті в дитинстві;
- б) система виховних впливів навчального закладу;
- в) вплив соціального середовища, яке оточує вихованця;
- г) вплив соціоекологічного середовища, яке оточує дитину.

Тест №9

Укажіть автора "Букваря Южноруського":

- а) Т.Лубенець; б) П.Куліш; в) Т.Шевченко; г) М.Драгоманов.

Тест №10

Праця "Людина як предмет виховання" належить:

- а) Г.Сковороді; б) К.Ушинському;
- в) М.Пирогову; г) Т.Шевченку.

Тест №11

Хто із видатних педагогів ХІХ ст. сформулював своє педагогічне кредо:

"щоб виховати людину у всіх відношеннях, педагогіка насамперед повинна пізнати її також у всіх відношеннях. Для допомоги людині в процесі соціалізації необхідно пізнати людину в її соціальній дійсності і її індивідуальну сутність: в сім'ї і суспільстві, серед народу і людства, в будь-якому віці, в радості і горі, піднесенні і приниженні, в діяльності і на смертному одрі"?

- а) М. Драгоманов; б) Б.Грінченко; в) К.Ушинський; г) М.Пирогов.

Тест 12

Відомий український мовознавець, науковець, фольклорист, автор "Граматки української мови", про якого писали, що він "більше працював, ніж жив..." – це:

- а) Б.Грінченко; б) І.Франко; в) С.Васильченко.

Тест №13

Головною ознакою етносу, за К.Ушинським, є:

- а) природа; б) історія; в) традиції; г) мова.

Тест №14

Генералізуючим у вихованні, за К.Ушинським, є принципи:

- а) гуманізму; б) народності; в) системності; г) природовідповідності.

Тест №15

Укажіть варіант правильної відповіді. Хто очолював роботу із створення української національної системи освіти в умовах УНР?

- а) А.Макаренко; б) М.Грушевський; в) С.Шацький; г) І.Стешенко;

Тест №16

Автором праці "Виховний ідеал" є ...

- а) С.Шацький; б) С.Русова; в) А.Макаренко; г) Г.Ващенко

Тест №17

У яких варіантах відповідей С. Русова підкреслює важливість ролі матері у родинному вихованні?

а) " якщо порівняти дітей, які виховуються з материнською любов'ю та ласкою, з тими, що в дитячих притулках, то останні ніколи не будуть такі веселі, врівноважені, як перші";

б) "перші джерела, перші найтонші корінці морального розвитку дитини – в розумі, почуттях, душевних поривах матері";

в) "заклади суспільного виховання ніколи не можуть взяти на себе повністю всю справу виховання і замінити собою повністю сім'ю, зокрема, матір";

г) " ніяка школа, ніякі дитячі садки чи захистки не дадуть дитині того добра, ласки і любові, не розбудять так в дітях почуття правди, як щире виховання свідомої матері"

д) " від материнської мудрості йде сила духу, що дисциплінує батька, утверджує в ньому почуття благородної відповідальності за сім'ю".

Тест №18

Педагогічні праці С.Русової в основному написані для організації:

- а) вищої освіти; б) дошкільної та позашкільної освіти; в) педагогічної освіти.

Тест №19

Садівниць високої кваліфікації(виховательок) для дитячих садків в Україні в кінці ХІХ ст.. готували:

- а) у Києво-Могилянській академії; б) в університеті Св.Володимира;
в) на Фребелівських курсах; г) Харківському університеті.

Тест №20

Кому з педагогів належать слова: "Ніщо так не згуртовує колектив, як традиція. Виховати традиції, зберегти їх – надзвичайно важливе завдання виховної роботи. Школа, в якій немає традицій, звичайно, не може бути хорошою школою, і кращі школи – це школи, які нагромадили традиції"?

- а) А.Макаренку; б) Г.Ващенко; в) С.Шацькому; г) П.Блонському.

Тест №21

Основні ознаки та етапи розвитку колективу систематизував та виділив:

- а) Г.Ващенко; б) А.Макаренко; в) В.Сухомлинський; г) К.Ушинський.

Тест №22

Видатний український педагог, який зобов'язував учителя "підходити" до вихованця з "оптимістичною гіпотезою":

- а) Г.Сковорода; б) О.Духнович; в) А.Макаренко; г) К.Ушинський;

Тест №23

Автором якого із запропонованих нижче педагогічних творів є А.Макаренко?

- а) "Методика організації виховного процесу"; б) "Батьківська педагогіка";
в) "Виховний ідеал"; г) "Народження громадянина".

Тест №24

Хто автор цих слів:

"... Дитина –дзеркало морального життя батьків. Я замислювався над добрим і поганим у кожній сім'ї. Найцінніша моральна риса хороших батьків – це душевна доброта матері й батька, вміння робити людям добро. В сім'ях, де батько й мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радощі й прикрощі людей, діти виростають добрими, чуйними, щирими. Найбільше зло – егоїзм індивідуалізм окремих батьків. Якщо батько й мати всі сили свого серця віддають дітям, то ця гіпертрофована любов зрештою обертається нещастям"

- а) В.Сухомлинський б) А. Макаренко в) Г. Ващенко г) К. Ушинський.

Тест №25.

Яка з перелічених праць належить В.Сухомлинському?

- а) "Трудове виховання в сільській школі"; б) "Педагогічна поема";
в) "Книга для батьків"; г) "Система навчання".

Тест №26

Про який засіб виховання В.Сухомлинський говорив, що ... "це активна творчість, яка охоплює всі сфери духовного життя дитини, її розум, почуття, уяву, волю; завдяки їй дитина розуміє світ не лише розумом, а й серцем".

Тест №27

В якому році прийнята Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття) ...

- а) 1990; б) 1992; в) 1995; г) 1997.

Тест №28

Який документ був прийнятий у жовтні 2001 р. на II з'їзді працівників освіти, а потім затверджений Указом Президента у 2002 р.?

- а) Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті;
б) Закон України "Про загальну середню освіту";
в) Державна національна програма "Освіта" (Україна ХХІ століття);
г) Концепція національного виховання.

Тест №29

Назвіть автора таких праць:

- а) "Народна педагогіка"; б) "Народне дитинознавство";
в) "Українська народна педагогіка"; г) "Українська родинна педагогіка".

Тест №30

Хто з українських педагогів і громадських діячів ХХ ст. працював над створенням теоретичних основ національної школи та особисто втілював їх у життя:

- а) С.Шацький; б) П.Холодний; в) А.Макаренко; г) Ф.Русова

Тест №31

1. Кому належать слова: "Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється"?

- а) Ф.Русовій; б) В.Сухомлинському; в) Г. Ващенко.

Тест №32

Хто і про кого сказав ці слова: він "ніколи не виявляв директорського абсолютизму, а поради свої опирав на логіці й психологічній науці", його любов "до всього українського... неначе освітлювала всю атмосферу школи та давала їй певний національний характер".

- а). В.Сухомлинський – про А.Макаренка;
б). С.Русова – про П.Холодного;
в). С.Сірополко – про Г.Ващенко.

Тест №33

Стосовно якого методу виховання, на думку В.Сухомлинського, необхідно дотримуватись розумної межі й не застосовувати його на кожному кроці?

- а) морально-етичної бесіди; б) покарання; в) заохочення.

Тест №34

Хто з видатних педагогів ХХ ст. трактував на гуманістичних позиціях сутність виховання, великого значення надавав "виховному середовищу", зазначав, що "засоби навмисного впливу ефективні лише остільки, оскільки створене і постійно збагачується середовище. яке виховує людину":

- а) Г.Ващенко; б) А.Макаренко; в) В.Сухомлинський.

Тест №35

Праці "Народна педагогіка", "Народне дитинознавство", "Українська етнопедагогіка" написав:

- а)К.Ушинський; б) С.Русова; в).Сухомлинський; г) М.Стельмахович.

3.4. Примірна тематика курсових робіт

Історія зарубіжної дошкільної педагогіки

1. Ідея суспільного дошкільного виховання у працях античних філософів.
2. Педагоги-гуманісти епохи Відродження про виховання дітей дошкільного віку.
3. Підручники для дітей Я.А.Коменського.
4. Я.А.Коменський про вчителя та вимоги до нього.

5. Питання виховання та шкільної дисципліни у працях Я.А.Коменського.
6. Принцип свободи у вихованні Ж.-Ж.Руссо.
7. Педагогічна теорія Й.Г.Песталоцці.
8. Г. Песталоцці про моральне виховання.
9. Принцип наочності в дидактиці Я.А.Коменського, Ж.-Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці.
10. Р.Оуен – піонер суспільного дошкільного виховання.
11. О.Декролі про збереження цінності дитинства.
12. Педагогічні погляди Поліни Кергомар.
13. Значення педагогічних ідей М.Монтессорі для роботи сучасного дошкільного закладу.
14. Здоров'язберігаючі основи вальфдорської педагогіки.
15. Індивідуальне виховання дітей дошкільного віку в педагогічній спадщині М.Монтессорі.
- Ідеї Ф.фребеля в сучасній дошкільній освіті.
14. Реалізація ідей Р.Штайнера в сучасних педагогічних системах.
15. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януша Корчака в контексті розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки.
16. Загальні тенденції дошкільного виховання в зарубіжній педагогіці ХХ століття.

Історія української дошкільної педагогіки

1. Народна педагогіка – праматір наукової педагогічної теорії.
2. Впровадження ідей народної педагогіки в навчально-виховний процес сучасного дошкільного закладу.
3. Традиційні засади виховання дітей в Київській Русі.
4. Соціокультурні чинники виникнення освіти у Київській Русі.
5. Перекладна література та перші літературні пам'ятники Київської Русі.
6. Збереження і примноження освітніх традицій Київської Русі у Галицько-Волинській державі.
7. Просвітницька діяльність князя Костянтина Острозького.
8. Видатні вчені, педагоги, випускники Києво-Могилянської академії.
9. Соціальні та педагогічні погляди Іова Борецького, Мелетія Смотрицького, Стефана Зизанія, Єпіфанія Славинецького, Симеона Полоцького.
9. Братські школи як осередки формування національної самосвідомості та культури українців.
10. Статути братських шкіл, підручники, навчальні посібники як педагогічні пам'ятки ХУІ-ХУП ст.
11. Становлення та розвиток Києво-Могилянської академії як вищого навчального закладу європейського рівня.
12. Козацька педагогіка – унікальне явище світової педагогічної думки.
13. Актуальність філософських і педагогічних поглядів Г.Сковороди для становлення української національної системи виховання.
14. "Руська трійця" і Кирило-Мефодіївське братство та їх місце в національно-культурному відродженні українців.
15. Ідея співпереживання і материнської любові у творчій спадщині Т.Шевченка.
16. Педагогічні погляди та просвітницька діяльність М.Драгоманова.

17. К.Ушинський про моральне виховання дітей дошкільного віку.
18. Ідеал гуманності і народності – провідна думка педагогічної теорії К.Ушинського.
19. В.Винниченко про народну освіту як важливий чинник формування національної самосвідомості українського народу.
20. Педагогічні погляди П.Куліша.
21. Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї видатних українських вчених, письменників і громадських діячів кінця ХУІІІ-першої половини ХІХ ст.
18. Проблеми національної школи і національного виховання у творчій спадщині педагогічних і громадських діячів кінця ХІХ-поч. ХХ ст.
19. Сутність проектів розбудови українського шкільництва, розроблених І.Ющишиним і Я.Чепігою.
20. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди О.Духновича.
21. Просвітницька діяльність і педагогічні погляди К.Малицької.
22. 32. Педагогічні погляди Б.Грінченка.
23. Проблеми національного виховання у творчості Лесі Українки.
24. Проблеми національного виховання у творчості Ю.Федьковича.
25. Проблеми національного виховання у творчості М.Коцюбинського.
26. Педагогічні ідеї у творчості П.Грабовського.
27. І.Франко і сучасна йому педагогічна думка в Галичині.
28. Розвиток освіти в Галичині наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст.
29. Педагогічні ідеї в літературній й спадщині В.Стефаніка.
30. Педологічна служба в школах України в 20-30-х роках.
31. С.Русова про значення дошкільного виховання в системі національного виховання.
32. С.Русова про мету і зміст виховання в національній школі.
33. Літературно-художня творчість Г.Ващенко.
34. Г.Ващенко про виховання молоді на загальнолюдських засадах.
35. С.Русова і Галичина.
36. Еміграційний період життя С.Русової.
37. Творча спадщина А.Макаренка і розбудова української національної школи.
38. А.Макаренко про дитячий колектив як найважливіший фактор виховання підростаючого покоління.
39. Сутність трудового виховання дітей дошкільного віку в педагогічній теорії А.Макаренка.
40. Питання естетичного виховання в педагогічній спадщині К.Ушинського, С.Русової та В.Сухомлинського.
41. Питання рідної мови в педагогічних працях К.Ушинського, С.Русової та В.Сухомлинського.
42. С.Русова і Галичина.
43. Ідея національного виховання в працях І.Огієнка.
44. Культурно-освітня діяльність та педагогічні погляди Г.Ващенко.
45. Проблема виховного ідеалу в педагогічній спадщині Г.Ващенко.
46. Проблема формування педагогічної майстерності вчителя у творчій спадщині В.Сухомлинського.
47. Місце народної педагогіки в художньо-педагогічній спадщині В.Сухомлинського.

48. Народнопедагогічні основи творчості В.Сухомлинського.
49. Педагогічна спадщина В.Сухомлинського і проблеми її творчого використання в роботі вихователя дошкільного закладу та вчителя початкових класів..
50. Педагогічна думка за межами України (кінець ХІХ-ХХ ст.).
51. Національна система виховання: сутність та шляхи відродження в незалежній Українській державі.
52. Провідні тенденції у розвитку сучасного дошкільного закладу за рубежом.
53. Українське шкільництво і педагогічна думка за межами України: традиції, сучасність.
54. Шляхи формування дошкілля на сучасному етапі розвитку українського суспільства.
55. Реформування дошкільної освіти в 90-х роках ХХ ст.-на початку ХХІ ст.
56. Шляхи впровадження ідей народної педагогіки в навчально-виховний процес сучасного дошкільного закладу.
57. Українська діаспора як історичне та соціально-культурне явище.
58. Міжнародне співробітництво України в галузі дошкільної освіти.

4. Форми та варіанти підсумкового контролю

Розподіл балів, які отримують студенти

Розподіл балів, які отримують студенти під час семінарських занять, за індивідуальне завдання та контрольну роботу, а також оцінювання екзаменаційної роботи здійснюється відповідно до п. 4 Положення про порядок організації навчального процесу та оцінювання успішності студентів у юридичному інституті Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника від 12.10.2010 року.

Поточне оцінювання та самостійна робота	Підсумковий екзамен	Сума
Поточний контроль – 16 Контрольна робота – 10 Самостійна робота – 24 (конспект відповідей на запитання із кожної з поданих тем – 10 виконані завдання з аналізу першоджерел – 10 усний захист – 4	50	
Всього: 50	50	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	
50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

5. Завдання для контрольних робіт

Контрольна робота 1

Історія зарубіжної педагогіки

I варіант

1. Предмет, джерела та завдання історії зарубіжної педагогіки.
2. Елементи дошкільної педагогіки у філософських системах стародавнього світу.
3. Педагогічні ідеї Західної Європи раннього середньовіччя.
4. Використання педагогічних ідей М.Монтессорі в сучасних дошкільних закладах.

II варіант

1. Наукові джерела дослідження історико-педагогічних явищ.
2. Платон про суспільне дошкільне виховання дітей.
2. Погляди Джона Локка на використання у вихованні іграшок.
4. Місце історії дошкільної педагогіки у формуванні професіоналізму педагога-вихователя.

III варіант

1. Культура та освіта Стародавнього Сходу.
2. Виховні ідеї Я.А.Коменського і завдання дошкільного виховання в сучасній Україні.
3. Теорія самоцінності дошкільного дитинства Ж.Ж.Руссо.
4. Порівняльний аналіз спартанської та афінської систем виховання.

IV варіант

1. Виховання в умовах первіснообщинного ладу.
2. Зміст і методика виховання дітей в материнській школі Я.А.Коменського.
3. Теорія розвитку дитини Ф.Фребеля.
4. Головні напрями в реформаторській педагогіці кінця XIX – I пол. XX ст.

V варіант

1. Культура та освіта країн Стародавнього Сходу.
2. Значення педагогічних ідей Я.А.Коменського для сучасного дошкільного закладу.
3. Провідні течії у зарубіжній педагогіці сучасності.
4. Дари Ф.Фребеля.

Контрольна робота 2

I варіант

1. Система освіти і виховання Київської Русі.
2. Проблеми дошкільного виховання дітей в пам'ятках літератури Київської Русі.
3. Педагогічна діяльність В.Сухомлинського.
- 4.3 першою пропозицією щодо створення українських дошкільних закладів в Галичині виступив:
а)Іван Залужний; б)Н.Кобринська; в)К.Малицька.

II варіант.

- 1.Виховання східних слов'ян у дохристиянський період.
2. Проблеми морального виховання дітей дошкільного віку у педагогічній спадщині К.Ушинського.
3. С.Русова про мету і завдання дошкільного виховання.
- 4.Якою мовою проводиться навчання в школах Київською Русі?
а)латинською; б)слов'янською; в)грецькою.

III варіант

1. Народна педагогіка – праматір наукової педагогічної науки.
2. Загальна характеристика розвитку суспільного дошкільного виховання на Україні в кінці XIX-30-х рр.XX ст.
3. Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти незалежної України та їх порівняння із зарубіжними.
4. Хто відкрив у 1037 р. двірцеву школу підвищеного типу в Києві, в якій виховувалась молодь знатного походження із Західної Європи?
а)князь Володимир; б)князь Ярослав Мудрий; в)княгиня Ольга.

IV варіант

1. Діяльність братських шкіл та їх роль у формуванні національної свідомості українців.
2. А.Макаренко про виховання дітей дошкільного віку в сім'ї.
3. Роль товариств в організації дошкільних установ в Галичині.
4. Хто відкрив у 1576р. у своїй резиденції Першу українську академію?

а)Іван Федоров; б)Петро Могила; в)князь Острозький; г)гетьман Сагайдачний.

V варіант.

1. "Повчання дітям" Володимира Мономаха як вінець педагогічної думки Київської Русі.

2. Педагогічна діяльність та педагогічні погляди О.Духновича.

3.Освітньо-виховні ідеали, погляди та культурно-просвітницька діяльність науковців та практичних працівників України в теорію і практику дошкільного виховання..

4.У 1871 р.сестри Ліндфорс-Марія і Софія (згодом Русова) організували:

а)недільну школу для жінок;

б)перший дитячий садок;

в)притулок для сиріт;

г)товариство захисту української мови.

6. Основні питання до іспиту

1. Предмет, завдання, зміст курсу "Історія дошкільної педагогіки" як науки і навчальної дисципліни.

2. Джерела історії дошкільної педагогіки.

3. Основні теорії походження виховання.

4. Особливості виховання на різних етапах розвитку первісного суспільства.

5. Виховання та навчальна практика у країнах Стародавнього Сходу.

6. Виховання й шкільна освіта в державах Стародавньої Греції.

7. Зародження дошкільної педагогічної теорії у філософських вченнях древньогрецьких мислителів.

8. Виховання, школа і педагогічна думка у Стародавньому Римі. Педагогічні ідеї М.Ф.Квінтіліана.

9. Загальна характеристика розвитку освіти в період раннього середньовіччя.

10. Педагогічні ідеї епохи Відродження (Е.Роттердамський, Ф.Рабле. М.Монтень, Т.Мор, Т.Кампанелла)

11. Внесок італійського педагога-гуманіста Вікторіно да Фальтре в теорію дошкільного виховання.

12. Педагогічні ідеї представників Реформації .

13. Педагогічна діяльність Я. А. Коменського.

14. Формування та основні риси світогляду Я. А. Коменського.

15. Загальнопедагогічні ідеї Я. А. Коменського.

16. Обґрунтування класно-урочної системи.Дидактичні принципи.

17. Підручники для дітей Я.А.Коменського.

18. Питання дошкільного виховання у працях Я.А.Коменського.

19. Погляди Я.А.Коменського на виховання дітей дошкільного віку.

20. Загальна характеристика розвитку освіти в країнах Західної Європи у ХУП-ХУШ ст..

21. Англійська педагогіка XVII ст. Педагогічна концепція Дж.Локка

22. "Еміль, або Про виховання" Жан Жака Руссо як торжество гуманістичної педагогіки.

23. Теорія елементарної освіти Йогана Генріха Песталоцці.
24. Загальна характеристика суспільного дошкільного виховання в педагогічній думці Західної Європи у ХІХ ст.
25. Педагогічна система А.Дістервега.
26. Педагогічна теорія Йогана Фрідріха Гербарта.
27. Педагогічні погляди і діяльність соціалістів-утопістів Р.Оуена та Ш.Фур'є.
28. Педагогічне вчення Фрідріха Фребеля.
29. Загальні тенденції дошкільного виховання в зарубіжній педагогіці ХХ століття.
30. М.Монтессорі про особливості виховання дітей дошкільного віку.
31. Педагогічна діяльність та педагогічні погляди Поліни Кергомар.
32. О.Декролі про збереження цінності дитинства.
33. Актуальні проблеми дошкільної педагогіки в працях вчених Західної Європи.
34. Народна педагогіка як джерело і основа наукової дошкільної педагогіки.
35. Основні історичні віхи становлення української етнопедагогіки.
36. Питання виховання і освіти дошкільнят в народній педагогіці.
37. Виховання у східних слов'ян в дохристиянський період.
38. Суть народної педагогіки як науки.
39. Українська народна педагогіка в її історичному розвитку.
40. Використання засобів народної педагогіки в трудовому вихованні дітей дошкільного віку.
41. Народна педагогіка про сімейне виховання.
42. Народна дидактика.
43. Становлення шкільництва в Київській Русі.
44. Педагогічні тенденції в пам'ятках літератури Київської Русі (загальна характеристика).
45. "Повчання дітям" Володимира Мономаха як вінець педагогічної думки ХІ ст.
46. Розпад Київської Русі та період культурного занепаду.
47. Збереження і примноження освітніх традицій Київської Русі у Галицько-Волинській державі.
48. Освіта за литовської доби.
49. Проблема навчальної книги в історії української педагогіки.
50. Освіта на українських землях під владою Польщі.
51. Братські школи та їх роль у формуванні національної свідомості українців.
52. Першодруки.
53. Перші високи школи на Україні (Острозька та Києво-Могилянська академії).
54. Козацька педагогіка – унікальне явище світової педагогічної думки.

55. Антиукраїнська освітня політика московського царату і паростки національної школи.
56. Взаємозв'язок морального і розумового вихованн в педагогічній спадщині Г.Сковороди.
57. Стан освіти на західноукраїнських землях.
58. Просвітницька діяльність Кирило-Мефодіївського товариства.
59. Просвітницька діяльність і педагогічні ідеї видатних вчених, письменників і громадських діячів.
60. Основні етапи педагогічної діяльності К.Ушинського.
61. Ідея народності виховання в творчості К.Ушинського.
62. К.Ушинський про роль рідного слова у вихованні дітей дошкільного віку (стаття і підручник "Рідне слово").
63. Проблеми морального виховання дітей дошкільного віку у педагогічній спадщині К.Ушинського.
64. Внесок К.Ушинського в розробку теорії й методики дошкільного виховання.
65. .Франко про навчання дітей рідною мовою.
66. Використання творів І.Франка в національному вихованні дітей.
67. Реалізація ідеї народності виховання К.Ушинського в навчально-виховному процесі сучасного дошкільного закладу.
68. Загальна характеристика розвитку суспільного дошкільного виховання на Україні в кінці XIX– 30-х рр. XX ст.
69. Видатні українські педагоги XIX — початку XX ст. про виховання дітей дошкільного віку.
70. Передумови створення та розвиток українського дошкілля у Наддніпрянській Україні.
71. Наукові засади організації суспільного дошкільного виховання у працях С.Русової.
72. С.Русова про мету і завдання дошкільного виховання.
73. Загальнолюдський і національний зміст виховного ідеалу Г.Ващенко.
74. Основні періоди розвитку національного дошкільного виховання у Галичині
75. Роль товариств в організації дошкільних установ у Галичині.
76. Освітньо-виховні ідеали, погляди та культурно-просвітницька діяльність науковців та практичних працівників України в теорію і практику дошкільного виховання.
77. Основні етапи педагогічної діяльності А.Макаренка.
78. А.Макаренко про батьківський авторитет як фактор успішного виховання дітей в сім'ї.
79. Теорія і практика колективу А.Макаренка
80. Ідея А.Макаренка про поєднання навчання з продуктивною працею ("Педагогічна поема", "Прапори на баштах").
81. Особистісно зорієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А.Макаренка.
82. Життєвий шлях та педагогічна діяльність В.Сухомлинського.

83. Гуманістичні ідеї в педагогічній спадщині В.Сухомлинського.
84. Проблема емоційно-естетичного розвитку особистості дітей дошкільного віку у творчій спадщині В.Сухомлинського.
85. Проблема заохочення і покарання дітей дошкільного віку в педагогічних концепціях А.Макаренка та В.Сухомлинського.
86. Етнічні засади родинного виховання дошкільнят.
87. Ідеї становлення вчителя-вихователя
88. Основні напрями розвитку педагогічної думки за кордоном.
89. Реформування освіти на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ ст. "). Закон України "Про освіту".
90. Етапи становлення дошкільної освіти в Україні за радянських часів. Соціально-економічні передумови цього процесу.
91. Тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти у провідних розвинутих країнах світу та в Україні.
92. Прикарпатський університет: погляд у минуле.
93. Конституція України про освіту. Державні освітні документи сучасності як методологічна основа розбудови національної школи в Україні ("Закон Про освіту", "Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. ").
94. Концепція національної системи виховання в сучасній Україні (загальна характеристика).
95. Розвиток української історико-педагогічної думки на порозі ХХІ ст. (основні напрями дослідження, персоналії).
96. Сучасні тенденції розвитку дошкільної освіти незалежної України та їх порівняння із зарубіжними.

6. Рекомендована література

Основна

1. Артемова Л.В. Історія педагогіки України: підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів /Л.В.Артемова. – К.: Либідь, – 2006. – 424 с.
2. Джуринский А.Н. История педагогики: учебное пособие для студентов педвузов /А.Н. Джуринский. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
3. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки: навч.-метод. посіб.[для викладачів історії педагогіки, на допомогу студ. пед. ВНЗ під час самостійного вивчення теоретичних основ, підготовки до семінарських і практичних занять]/О.П.Демченко. –К.: Видавничий дім " Слово", 2012. – 432 с.
4. Державна національна програма Освіта (Україна ХХІ століття). –К.: Райдуга, 1994. –61 с.
5. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність: посібник / П.І. Дроб'язко. – К.: Академія, 1997. – 181 с.
6. Живодьор В.Ф. З історії національного шкільництва: [навчально-методичний посібник] /В.Ф.Живодьор, А.А.Сбруєва, М.Ю.Рисіна. – К.: ІЗМН, 1998. – 144 с.
7. Зайченко І.В. Історія педагогіки: у двох книгах/І.В.Зайченко. –К.: Видавничий дім Слово, 2010. – Кн.ІІ: Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. – 2010. – 1032 с.

- 8.. Історія дошкільної педагогіки [Текст]: хрестоматія: навчальний посібник для студ. пед. ін-тів спец. 03.07.02 "Педагогіка і психологія (дошкільна)" / упоряд.: З. Н. Борисова, В. З. Смаль. – 2-ге вид., доп. – К.: Вища школа, 1990. – 423 с.
9. Історія педагогіки / За ред.М.С.Гриценка. – К.: Вища школа, 1993. – 447с.
10. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/За ред. В.Г. Кременя. – К.: Знання, 2005. – 767 с.
11. Історія української школи й педагогіки в матеріалах та документах/За ред.В.Г.Кременя. - Кривий Ріг:Видавництво "Кривбасавтоматика плюс", 2002. – 644 с.
12. Історія педагогіки: [навчальний посібник] / за ред. О.А.Дубасенюк, М.В.Левківського]. – Житомир: ЖДПУ, 1999. – 336 с.
13. История педагогики. Ч.1. От зарождения воспитания в первобытном обществе до середины XVII в.: [учебное пособие для педагогических университетов / под ред. А.И.Пискунова]. – М.: ТЦ "Сфера", 1997. – 192 с.
14. Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навч. посіб./Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 664 с.
15. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва: [навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів] /В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 436 с.
16. Кравець В. Зарубіжна школа і педагогіка ХХ століття: [навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів] /В.Кравець. – Тернопіль, 1996. – 290с.
17. Кравець В. Історія української школи і педагогіки: [навч.посібник для студентів педагогічних навчальних закладів та університетів]/В.П.Кравець.– Тернопіль, 1994. – 358 с.
18. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч.-метод. посіб./М.В.Левківський. – [3-е вид., доп.]. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 190 с.
19. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: [навч. посібник] / О.О.Любар, М.Г.Стельмахович, Д.Т.Федоренко. – К.: т-во "Знання", КОО, 2003. – 450с.
20. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) / [упоряд. Л.Д.Березівська та ін]. – К.: Наук. світ, 2003. – 418 с.
21. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: навч. посіб./Л.Медвідь. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
22. Мешко О. Історія педагогіки: тестові завдання: [навч.-метод. посібник для студентів вузів] / О.Мешко, Г.Мешко. – Тернопіль: ТДПУ, 2001. – 144 с.
23. Мешко О.І. Короткий виклад курсу: "Історія зарубіжної школи і педагогіки": [навч.-метод. посібник] / О.І.Мешко, О.І.Янкович, Г.М.Мешко. – Тернопіль: ТДТУ, 1998. – 81 с.
24. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія / І.З.Мицько. – К.: Вища школа, 1990. – 190 с.
25. Мосіяшенко В.А., Задорожна Л.В., Курок О.І. Історія педагогіки України в особах: навч. посібник/В. А. Мосіяшенко, Л. В. Задорожна, О. І. Курок. – Суми: ВТД "Університетська книга", 2005.–266 с.
26. Нариси історії українського шкільництва. 1905-1933: Навчальний посібник / О.В.Сухомлинська та ін. – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
27. Народна педагогіка: світовий досвід /[уклад. А.І.Кузьмінський, В.Л.Омеляненко]. – К.: Знання-Прес, 2003. – 134 с.

28. Пискунов А.И. Хрестоматія по історії зарубіжної педагогіки: [учебное пособие для студентов пед. ин-тов / сост. и авт. ввводных статей А.И.Пискунов]. – М.: Просвещение, 1981. – 528 с.

29. Радул О. Історія педагогіки України Х-ХУІ століть: Персоналії. Навчальне видання/ О.Радул. – К.: Видавництво Соломії Павличко "Основи", 2005. – 238 с.

30. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – початок ХХ ст.): [нариси / за ред. М.Д.Ярмаченка]. – К.: Радянська школа, 1991. – 381 с.

31. Сбруєва А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: [навч. посібник]/ А.А.Сбруєва, М.Ю.Рисіна. – Суми: СумДПУ, 2000. – 208 с.

32. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори //У двох томах. – Том 2. Українська етнопедагогіка/Упоряд.:Л.Калуська, В.Ковтун. М.Ходак/За заг. ред. Л.Калуської. – Івано-Франківськ-Коломия. – Видавничо-поліграфічне товариство "Вік". – 2012. – 462 с.

33. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: [навчально-методичний посібник] / Б.М.Ступарик. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.

34. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру//Збірник наукових праць: Спеціальний випуск "До витоків становлення української педагогічної науки"/О.В.Сухомлинська. – К.:Науковий світ, 2002. – С.31-40.

35. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – 492 с.

Допоміжна

1. Антологія педагогічної думки Східної Галичини та українського зарубіжжя ХХ століття: навч. посіб. / [Т.К.Завгородня, З.І.Нагачевська, Н.М.Салига та ін.]. – Івано-Франківськ: Видавництво "Плай", 2008. – 480 с.

2. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі (ІХ – першої половини ХІІІ ст.) / С.Д. Бабишин. – К.: Вища шк., 1973.

3. Біднов В. Школа й освіта на Україні / Василь Біднов //Українська культура. Лекції за ред. Дмитра Антоновича: [упоряд. Світлана Ульяновська]. – К.: Либідь, 1993. – С.40-71.

4. Видатні українські педагоги: інформаційний довідник / авт. упор. Л.В.Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 224 с.

5. Галус О.М. Порівняльна педагогіка: навчальний посібник /О.М. Галус, Л.М.Шапошнікова – К.: Вища шк., 2006. – 215 с.

6. Джус О. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції/О.Джус. – Івано-Франківськ:Плай, 2002. – 260 с.

7. Завгородня Т.К., Лемко Г.І. Зміст початкової освіти в українських школах на західноукраїнських землях (1919-1939 рр.): монографія/Тетяна Завгородня, Галина Лемко. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені В.Стефаніка. – 2011. – 212 с.

8. Завгородня Т.К. Науковий доробок українських галицьких педагогів у галузі дидактики: Хрестоматія / Т.К.Завгородня. - Івано-Франківськ, 2002. – 188 с.

9. Зайченко І.В. Педагогічна концепція С.Русової: Навчальний посібник для студентів педагогічних спеціальностей вузів / Передмова М.Д.Ярмаченка. – 2-е вид., доп. і перероб. – Чернігів: Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г.Шевченка, 2000. – 234 с.

10. Історія соціального виховання (з давніх часів до середини ХХ століття): Хрестоматія/Упоряд.:О.С.Радул та ін. – Кіровоград: ТОВ"Уменс-ТД", 2010. – 464 с.
11. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. Педагогическое наследие/ Сост. В.М. Кларин, А.Н. Джурицкий. – М.: Педагогика, 1989. – 416 с.
12. Кузь В.Г. Українська козацька педагогіка і духовність /В.Г.Кузь, Ю.Д.Руденко, О.Т. Губко. – Умань, 1995. – 115 с.
13. Лавриченко Н. Реформування освіти в європейських країнах за умов їх інтеграції / Н.Лавриченко // Шлях освіти. – 1997. – №2.
14. Лисенко Н.В. Лисенко Н.В. Педагогіка українського дошкілля: У 3 частинах.– Ч. 2: Навчальний посібник /Н.В. Лисенко, Н.Р. Кирста. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2010. – 360 с.
15. Лисенко Н.В. Шляхами українського дошкілля в Галичині /Неллі Лисенко//Науковий вісник Чернівецького університету. – Педагогіка та психологія. Вип.122. – Чернівці:Рута, 2001. – С.67-74.
16. Марочко Василь, Хілліг Гьотц. Репресовані педагоги України: жертви політичного терору / Василь Марочко, Гьотц Хілліг. – К.: Наук. світ, 2003. – 302 с.
17. Машталер О.В. Педагогічна і освітня діяльність О.В.Духновича / О.В.Машталер; За ред. О.Р.Мазуркевич. – К: Рад. шк., 1966. – 148 с.
18. Микитась В.Л. Давньоукраїнські студенти і професори /В.Л.Микитась. – К.: Абрис, 1994. – 288 с.
19. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636) [за ред. Я.Д.Ісаєвича] / І.З.Мицько. – К., 1990. – 188 с.
20. Мітюрров В.Н. Педагогічні ідеї Я.А.Коменського на Україні / В.Н.Мітюрров. – К., 1971. – 136 с.
21. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України(друга половина ХІХ ст.. – 1939 р.)[Текст]: монографія /З.І.Нагачевська; Прикарпатський національний ун-т ім.Василя Стефаніка. –Івано-Франківська: Підприємець Третяк І.Я., 2007. – 764 с.
22. Нагачевська З.І. Становлення і розвиток суспільного дошкільного виховання в Галичині (ХІХ – перша третина ХХ ст.): Програма і методичні рекомендації до спецкурсу. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 44 с.
23. Нагачевська З.І. Українська школа і педагогічна думка за межами України (кінець ХІХ–ХХ століття): Методичні рекомендації до вивчення теми з курсу "Історія педагогіки". – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 69 с.
24. Нариси історії українського шкільництва /За ред.О.Сухомлинської. – К., 1996.– 232 с.
25. Пенішкевич О Розвиток українського шкільництва на Буковині (ХVІІІ – початок ХХ ст.) / О.Пенішкевич. - Чернівці, 2002.– 346 с.
26. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги: підручник/А.М.Бойко, В.Д.Бардінова та ін. –К.: ВД "Професіонал ", 2004. – 576 с.
27. Салига Н.М. "Учитель, який випереджав педагогіку". – Івано-Франківськ: "Лілея-НВ", 2010. – 232 с.
28. Сбруєва А., Рисіна М. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах. Навч. посібник / А.Сбруєва, М.Рисіна. - Суми, 2000. –182 с.
29. Світ педагогіки Східної Галичини й українського зарубіжжя ХХ століття: ідеї, афоризми, висловлювання: Навч.посіб. /Укладачі Завгородня Т.К., професор;

Прокопів Л.М., к.п.н, доцент; Стражнікова І.В., к.п.н., доцент. – Івано-Франківськ: видавець Третяк І.Я., 2010. – 212 с.

30. Сірополко С. Історія освіти в Україні: Підготував Ю.Вільчинський. 2-ге вид.– Львів:Афіша. 2001. – 664 с.

31. Семчишин М. Тисяча років української культури / М.Семчишин. – К., 1993.

32.Софія Русова і Галичина. Збірник статей і матеріалів / Упор. Нагачевська З.І.– Івано-Франківськ: Вік, 1999. – 126 с.

33. Софія Русова. З маловідомого і невідомого. – Ч. 1: Несторка української педагогічної літератури/Упоряд. О.Джус, З.Нагачевська; автор вступ. статті З.Нагачевська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 456 с.

34. Стинська В.В. Система шкільництва в Галичині (кінець ХІХ - початок ХХ ст.)/ В.В.Стинська. - Івано-Франківськ, 2007. – 186 с.

35. Стражнікова І.В. Педагогічні погляди та освітня діяльність Іванни Петрів /І.В.Стражнікова. - Івано-Франківськ, 2007. –216 с.

36. Субтельний О. Україна: історія/ Пер. з англ. Ю.Шевчука / О.Субтельний. - К.: Наук. думка, 1992. – 242 с.

37. Сухомлинська О.В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми//О.Сухомлинська//Шлях освіти. – 2003. –№1. – С.39-73.

38. Сявавко Є.І. Українська етнопедагогіка: [навч.-метод. посібник]. – Львів, Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка. – 2002. –159 с.

39. Українська педагогіка в персоналіях: у 2-х кн.: [навч. посібник /за ред. О.В.Сухомлинської]. – К.: Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с.; Кн. 2. – 552 с.

40. Улюкаєва Г. Початок відродження //Дошкільне виховання. – 1994. – № 1. – С.6-8.

41. Хижняк З.І. Киево-Могилянская академія /З.І.Хижняк. – К.: Вища школа, 1988. – 262 с.

Список першоджерел класиків світової та вітчизняної педагогіки, які є обов'язковими для опрацювання.

1. Арістотель "Політика. Уривки про виховання"/ Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник //Заг.ред. Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – с.38-47.

2. Ващенко Г.Г. Виховний ідеал //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.:О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К.:Знання. 2005. – С.494-507.

3. Ващенко Г..За методи навчання //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.: О.О.Любар; За ред.. В.Г.Кременя. – К.: Знання. 2005.– С.448-458.

4. Витяг із Державної національної програми "Освіта"("Україна ХХІ століття")//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – с.490-492.

5. Витяг із закону України "Про дошкільну освіту" //Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.492-497.

6. Витяг з базового компонента дошкільної освіти в Україні//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – с.501-505.

7.Витяг з Конституції України//Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст.141.

8. Водовозова Є.М. Розумова і моральне виховання дітей від першого вияву свідомості до шкільного віку//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С.138-144.

9. Гербарт Й. Загальна педагогіка, виведена з мети виховання //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/ Заг.ред. Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.336-359.

10. Грінченко Б.Д. Українська граматка до науки читання й писання// Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.259-262.

11. Грінченко Б.Д. Дзвоник//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.252-259.

12. Грінченко Б. Українська граматка до науки читання й писання//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С.259-262.

13. Грушевський М.С. Про українську мову і українську школу/ М.С.Грушевський. – К.: Веселка. – 1991. – 48 с.

14. Державні документи про дитинство та дошкільну освіту//Коваленко Є.І.Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки: Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.489-490.

15. Декролі О. Школа і виховання//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред. Н.Борисової. – К.:Вища школа, 2004. – С.129-131.

16. Дістервег А. Посібник для освіти німецьких учителів//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/ Заг.ред. Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 360-423.

17. Духнович О. "Народна педагогія"//Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.: О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К.:Знання. 2005. – С.189-194.

18. Дьюї Д. Моє педагогічне кредо с.440-449//Коваленко Є.І.Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки: Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.440-449.

19. Запорожець О.В. Основи дошкільної педагогіки//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/ Заг. ред. Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 468-469.

20. Кампанелла Т. Місто сонця //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.92-99.

21. Квінтіліан М.Ф. "Про виховання оратора" //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник /Заг. ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 48-57.

22. Кергомар П. Дошкільне виховання. Дитячі садки у Франції. //Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.121-129.

23. Коменський Я.А. Велика дидактика. Розділ ХХУІІІ. Нарис (ідея) материнської школи //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. –С.141-146.

24. Короткий нарис розвитку громадського дошкільного виховання в Україні(з 1991 р.) //Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.486-489.

25. Корчак Я. Педагогічна публіцистика//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С. 614-621.

26. Корчак Януш. Як любити дитину/Я.Корчак. Дитя людське: Вибрані твори/Упорядник С.Петровська. Пер. з пол. В.Каденка, О.Ірванця, К.Москальця. – 2-ге видання. – К.: Дух і література, 2012. – С.7-10.

27. Котирло В.К. Завтра в школу// Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 477-483.

28. Котирло В.К. Розвиток вольової поведінки дошкільників //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/ Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С. 473-477.

29. Локк Дж. Думки про виховання //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.186-201.

30. Лубенець Н.Д. Фребель і Монтессорі//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.283-291.

31. Макаренко А. "Деякі висновки з мого педагогічного досвіду" //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.: О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя.– К.:Знання, 2005. – С.436-440.

32. Макаренко А. "Про батьківський авторитет"/Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.: О.О.Любар; За ред.. В.Г.Кременя. – К.:Знання. 2005.– С.440-445.

33. Монтень М. Досліди /Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С.79-84.

34. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосований до дитячого виховання в "Будинках дитини" //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.521-537.

35. Мор Т. Утопія // Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.87-91.

36. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І.Огієнко. – К.: Наукова думка, 1991. – С.3-39.

37. Оуен Р. Уривки з педагогічних творів//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.318-325.

38. Песталоцці Й. "Лінгард і Гертруда">//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С122-125.

39. "Повчання дітям" Володимира Мономаха// Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.:О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К.:Знання. 2005. – С.38-39.
40. Про дальше поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до школи"//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. –С.484.
41. Про заходи по дальшому розвитку дитячих дошкільних закладів, поліпшенню виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку// Довідник дошкільного працівника. – К.: наукова думка, 1980. – с.17-20.
42. Протагор "Уривок про виховання дітей в Афінах", "Дитячий садок", "Про постійність ігор, танців і навичок у дітей", "Гімнастичні вправи, обов'язкові для всіх хлопчиків і дівчаток" //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник /Заг.ред.Є.І.Коваленко.– К.:Центр навчальної літератури, 2006. – с.16-23.
43. Руссо Ж.Ж. "Еміль, або Про виховання" Книга перша "Виховання немовлят"//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006.– С.209-221.
44. Русова С.Ф. Дошкільне виховання//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. . – С.262-276.
45. Русова С.Ф. У дитячому садку//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.276-283.
- 46.Сірополко С. Історія освіти в Україні / С.Сірополко. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
47. Сковорода Г.С. Вдячний Єродій //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія / Г.С. Сковорода; Упор. О.О.Любар. – К.: Знання, 2003. – С. 122-129.
48. Славинецький Єпіфаній "Громадянство звичаїв дитячих. Про ігри" // Історія української школи і педагогіки:Хрестоматія/ Уклад. О.О.Любар; За ред.. В.Г.Кременя.– К.:Знання. 2005. – С.86-89.
49. Статут львівської братської школи 1586. Порядок шкільний// Історія української школи і педагогіки:Хрестоматія/ Уклад.:О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя.– К.:Знання. 2005. –С.58-61.
50. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям//Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.:О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К.:Знання. 2005. – с.494-507.
51. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину//Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/Уклад.:О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К.:Знання, 2005 – С.512-514.
- 52.Тихеєва Є.І. Сучасний дитячий садок. Його значення й обладнання//Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник/Заг.ред.Є.І.Коваленко. – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – С.375-390.
53. Ушинський К.Д. "Про народність у громадському вихованні" //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.:О.О.Любар; За ред.. В.Г.Кременя.– К.:Знання. 2005. – С.211-221.

54. Ушинський К.Д."Рідне слово" //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.:О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К.:Знання. 2005. – С.230-237.
55. Шевченко Т. Буквар южнорусскій //Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Уклад.:О.О.Любар; За ред. В.Г.Кременя. – К.:Знання, 2005. – С.157-168.
56. Штейнер Р. Методика навчання і передумови виховання//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.:Вища школа, 2004. – С.144-148.
57. Фребель Ф. Дитячий садок//Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навчальний посіб./За заг. ред.Н.Борисової. – К.: Вища школа, 2004. – С.74-104.
58. Френе С. Нова французька школа //Коваленко Є.І., Белкіна Н.І. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: Навчальний посібник /Заг.ред.Є.І.Коваленко.– К.:Центр навчальної літератури, 2006. – с.138-144.

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Загальна характеристика навчального курсу. "Історія дошкільної педагогіки"	5
1.1. Опис навчальної дисципліни	5
1.2. Мета і завдання навчальної дисципліни	6
1.3. Структура залікових кредитів навчальної дисципліни	7
2. Розділи та теми занять	9
Розділ 1. Становлення та розвиток дошкільного виховання у західноєвропейських країнах	9
Теоретичний змістовий модуль 1	9
Розділ 2. Розвиток суспільного дошкільного виховання на українських землях	33
Теоретичний змістовий модуль 2	33
3.Завдання для самостійної роботи студентів	74
3.1. Тематика та зміст практичних занять із курсу "Історія дошкільної педагогіки".	74
Практичний змістовий модуль 1	74
Практичний змістовий модуль 2	83
3.2. Завдання для самостійної роботи студентів	92
3.3.Модульні тестові завдання для самоконтролю	94
3.4. Примірна тематика курсових робіт	102
4. Форми та варіанти підсумкового контролю	105
5. Завдання для контрольних робіт	106
6. Рекомендована література	111